

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורג'ם), צבי וולפסון

חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"ב (כרך מ"ג) מבת-שכט, תשכ"א חוברת ג' (221)

זכר יעקב כהן

ה ת ו כ ן

- 123 שירתו של יעקב כהן הלל כבלי
- 130 החזון בשירת יעקב כהן ראובן וואלינרוד
- 134 קווים לדמותו של יעקב כהן שניאור זלמן אש
- 137 אגרות יעקב כהן
- 145 בעיון אבות (סיפור) ש. ל. בלאנק
- 154 כיצד חוקרים חסידות בישראל? ח. ליברמן
- 162 התמורה החברתית בכפר הישראלי יהושע גלבוש
- 172 בעיית הפליטים הערבים ח. נעמן
- הערבות ודברי בקורת:

177 (א) ספר על חקר החברה והמדינה כימי הכיניים . משה פרלמן

179 (ב) ספרים על היהדות ל. שפאל

רשימות וסקירות

181 מחודש לחודש יצחק עברי

184 ידיעות

"בצרון"

1141 פרודוקציה

ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-Second Year of Publication

Vol. XLIII - Tevet-Shvat, 5721 - (January, 1961) No. 3 (221)

CONTENTS :

The Poetry of Yaakov Cahan	<i>Hillel Bavli</i>	123
Cahan's Visionary Poetry	<i>Reuben Wallenrod</i>	130
Notes On Yaakov Cahan	<i>Sol Ash</i>	134
Unpublished Letters	<i>Yaakov Cahan</i>	137
For the Sins of the Fathers (Story)	<i>S. L. Blank</i>	145
"Research" In Hasidism—A Reappraisal	<i>Chaim Lieberman</i>	154
Social Change in the Israeli Village	<i>J. Gilboa</i>	162
The Problem of the Arab Refugees	<i>H. Naaman</i>	172

EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

(a) Ibn Khaldoun's "Mugaddimah"	<i>Moshe Perlmann</i>	177
(b) Recent Books In Judaica	<i>Leo Shpall</i>	179
The Month in Review	<i>Itzhak Ivry</i>	181
News and Events		184

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside U.S.)
Copyright 1961, by Bitzaron, Inc.

בַּצְרוּן

נוסד על־ידי חיים מִשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"ב (כרך מ"ג) מכת-שבת, תשכ"א חוברת ג' (221)

שִׁירָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב כֹּהֵן

מאת הלל בבלי

א

יבול־היצירה של יעקב כהן בתקופת־חיים ארוכה היה רב ומגוון והקיף תחומים שונים בשירה ובחזיון, אך דמותו הפיוטית נקבעה מראשית הופעתו וקו־האופי שלו נחתכו עוד בשנות־נעוריו. זוהי דמותו של אדם המסתכל בעולם־החומר בעיני הוגה־הזוה, המהלך את רוח האגדה וההזויה אף על המציאות הקרה, הגסה ביותר. זוהי דמותו של משורר המאמין בכחה המצרף, הגואל של השירה, הרואה בחזון את העתיד הרחוק עת כל בני־האדם יהיו "למודי השירה" ואמוני־אמנות "ותהי כל הארץ סומפוניה נשגבת לרוח האדם הכביר", כאמור בשיר־הנעורים שלו "ממלכת השירה". אף את קץ־הימים הוא צופה ורואה מתוך התרפקות היקום כולו על יופי ושירה והמשורר, איש־האהבה, ירעיד את המיתר האחרון של הבריאה (בשיר "קץ כל בשר").

השירה היא לו לכהן תכלית עליונה, שליחות של קדושה, שכן היא מסמלת ומגלמת את שיא שאיפתו של רוח־האדם לספירות־האצילות. בחזיונו המקראי "הנפילים" אומר אחד הנפילים, עזאל, אל יובל הפורט על נבלו ושר:

„אֵל עוֹד מְלִים, מְזַמֵּר פְּלֵא, כִּי צְלִילִים לְבַד,

מְלִי־אֲדָם עֹפֵר בְּהֵן, אֵל הַעֲפֹר תִּמְשׁוֹכְנָה וְ”

מכאן התרפקותו הגדולה של המשורר על הנגינה, על־עולם־הצלילים. כאותה „נערה יפה, יפה", בשירו „אני יודע נערה", הוא מלא „עצבון וזמר", זמר ועצבון.

המשורר, בחזותו של יעקב כהן, הוא הלך פלאי החי עם היקום, השופע אורו וסודו של עולם, השוכן בתוך בני-עמו כאחד מהם אך נבדל מהם, המביא לאחיו "יושבי בשממון" את "בשורת-המרחקים ודבר-המרומים", כפי ציורו בשיר "כנור". יפה שרטט כהן את בבואת-עצמו בחתימתו של אותו שיר:

"כי מי אני ומה? הן רק משל אנכי,
רק רוח-בוקר על כנור-עמי עבר,
שקוי טל-אורות, רוחף מניחושי פלאים
ויער מיתריו העמומים.
וידובב ברטט של עדנה צעירה,
בשטף של חיים פורצים מכליותם,
בגיל תמים של יצירה, של מלחמה
ובכליון לב חדש אל אלהים".

בגילוי-לב נאמן העלה כהן בשירו זה קוים, תארים ההולמים אותו: רוח-בוקר וטל-אורות, עדנה צעירה וגיל תמים של יצירה וכליון-לב אל אלוהים. אלה הם קווי-סוד בשירתו.

קריאת-מרומים וזמרת-מרומים נשמעות תכופות בשירתו של כהן. דומה שכל חייו שר בקצב מעודן את שירת "השביל אל הפוכבים" שכתב בתרע"ג. קריאת-ההתלהבות באותו שיר: "לפי לפי אל הכוכבים, אל העולמות העליונים", עולה בניגוני-לוואי שונים מתוך רבים משיריו וחזיונותיו.

בשלוות-הנפש של אדם שלם עם עצמו ועם העולם הוא שר על הנשגב שבבריאה, על עצמת רוחו של האדם החותר אל המופלא, על פלאי יום-יום, על קדושת-החיים. שירת הטבע של כהן היא מעין התפרצות אביבית של רננה והתפעלות, של דביקות בשר-הטבע, בשליטו של עולם, הטבע של כהן, בין שהוא בנוף-ילדותו בפולין ובין שהוא בנוף שווייץ, "הלוציה" של שירתו, אינו משכן היופי והגבורה בלבד. הוא מעל לכל — מקור הזדככות והתעלות לאדם, הוא נוה-השכינה. בו בטבע, עוצבה דמותו הרוחנית ונגלה לו דרכו בחיים, בו ראה את עצמו "ככהן בבית-מקדש אלוהיו" ("במראות-אלוהים") ובו נקרתה עליו שעת-ההתגלות, אותה "שעה גדולה וחשאית — ירדה משמים כנשמה גדולה" (בשירתו "שעת-התכלת") שרק בחירי-יצירה זוכים לה. הדרת-הטבע היא לכהן סולם-עלייה לנצח, והנצח הוא אצלו שם נרדף לאלוהות, כפי שהוא מציין בהערה לשירי "נעורים ונדודים". אריאל החוזה שלו הדבק ביש, בחמודות-הנגלה שר "שיר מזמור לאדמה" ו"הימנון לשמים" כאחד, כי, בלשונו של אריאל, "כל המטרות רק תחנות הן בדרך אל המטרה הנעלה מכל, אל תפארת חיי הנצח" (ב"חזון אריאל", ע' כ"ז), והטבע היא תחנת-הפאר הגדולה ביותר.

שירת-הטבע של כהן עונקת כגלגל את כל תחומי עולמו. בה משולבים ומרוקמים ברקמת-נוי כיסופי-לבו הטמירים, הנעלים ביותר של המשורר: אהבה, תפארת, תחית-אדם וגאולת-עם וכליון-נפש עז לאלוהים.

ב

שירתו של כהן לבלבה ועלתה בספירה אגדית־דמיונית, בעולם של צלילים נאים ויצורי־נוגה אוריריים, בגן־עדן של נשמות פורחות. ואולם יש והמציאות האכזרית של העולם התחתון מגרשת אותו מגן עדנו ומעמידה אותו פנים אל פנים מול חיי־החולין על כל מוראותיהם, על כל הכיעור והניווול שבהם. מציאות זו כמה שמות של גנאי לה בשירתו של כהן. השם הקשה, המר ביותר הוא — גלות. איש־החלומות רך־המוג, חומד היופי המתרפק על הנצח נהפך, בעטיה של המציאות הגלותית, לאיש־חיות, למקונן ומקטרג. בלשון התוכחה והזעם והבוז, בנוסח המזפיר את ביאליק ב"דבר", נוסח נבואי — התנבאותי יש לומר — שנעשה מעין סגנון־התקופה — הוא נושא משאו ומוקיע את חרפת הגלות, את מארת הגלות ומצליף על "עם לא עם" שבגד בחיים והתכחש לחיי־חופש ונידלדל ברוחו ונתמעט ונתנוון.

נאום המשורר:

לא משורר אני ולא חוזה חזיונות לכס
 כי אני אויבכם מראש ומקדם
 ואני הבו לכם והלועג להותכם עד העולם!
 לקשירוֹחכם אין מרפא ולכשלוֹן־ברכיכם כל הימים
 ולפצעִיכם החשופים, אשר במ תתהדרו,
 לאמר: בחירי־אל אנחנו, כי נגועים אנו...
 אכן לצחוק הייתם לי, לצחוק ולשאט־נפש גם יחד,
 אתם וכל עדתכם רמיה" — — — ("הנה כבר פרצה קנאתכם")
 "חפרו קברים, קברים לכם ושכבו במ חיים!
 מה תוסיפו תעיבו את עיך־הארץ עוד?"

הוא מנאץ ומתריע. אך איצטלה זו של זועם ומוכיח אינה הולמת את המשורר של "שעת־התכלת", אינה לפי מדתו והוא מתפלל לתיקון־הנפש:

"הו גאל נא, גאל את נפשי מזעם ולא יעלה
 בעשן לבי,
 כי אראה תהפוכות־דור ולשון־הרמיה כי תגבר
 ולא ינוט רוחי,
 כי אביט שוטני מסביב ואור־השלום בעיני
 לא יאסוף נגהו:
 שליו, בטוח בצעדי, אעבור עם שירי על פניהם
 ואברך החיים". ("אם אמנם יש אחרית")

"ואני הולך לנפשי", הוא מכריז תוך כדי קטרוג ונאצה, "וכוכבי לפני ובלבבי חלומי" (בשיר "יחידי"). אותו כוכב ההולך לפניו הוא כוכבו של הדור כולו וחלומו — חלום מרד וגאולה. כי יותר משהוא שולל־הגלות כהן רואה

את עצמו "ציר הגאולה, עצם מן הגאולה — — רוח בוקר על הבקעות" —
רוח-חחיה.

חלום מרד וגאולה משובץ בשירתו לסוגיה השונים. הוא נתקע כפגיון-אור
גם בשירת-הטבע שלו ולא תמיד לטובתה של השירה. בצירי הנוף של שווייץ,
בהימנונים להלוציה, משתזרים קולות-תרועה לציון.

הרי-שווייץ מסתמלים בעיני הצעיר חולם הגאולה כ"צעקות דרור", שווייץ
כולה, הלוציה בלשונה נראית לו "כאם-שמש שקטה ונאמנת", לו "לבן עם נסח
מארצו, שתיל-מזרח בפאת-הצפון" (בפתיחה ל"הלוציה"). ועד שהוא מונה את שבחי
עריה של שווייץ אי אפשר לו שלא לציין כי "אדמת בזיליה קודש, הנוף נס-ציון
ראשונה בה" (ב"עיר הדובים"). עם פרידה מהלוציה קורא לו אלפיאל, שר-האגדה
של הרי-האלפים:

"וכבואך ארץ-תוחלתך ופאת-געגועיך תראה,
והבאת לה ברכתי שלום מראש הרי-נצחיים".

והוא, אלפיאל השר, מעודד ומנחם את ציון ומנבא לה עתיד מזהיר בלשון-קדמונים:
"יש יום, ולא רחוק, ושבת להוד-קדם נעוריך,
ושלמת את כל שנות שוממותך ורחמת את בניך גוליך
וכבוד-אל ישוב לשכון לעד בתוכי". (בלב-הלוציה)

ודברי-החתימה לשירת הלוציה הם:

"היתה הלוציה היפה למקלט הוד אביב נעורי,
תהי נא ציון הקדושה למכון רוט-חיי ואלמותי".

אכן, יש והיצר הלאומי של כהן מנצח את המשורר שבו.

את כיסופיו וכיסופי הדור לגאולה צרר כהן בשירתו הלירית והחזיונית.
במלכות האגדה, בעולם העבר צעדו בטוח יותר וכנפיו קלות ביותר. מבעד לצעיף
של החזיון האגדי הוא צופה את המציאות של דורו ובאספקלריה של העבר הרחוק
הוא מכון את ראייתו כלפי ההווה.

חיבה יתרה, וגם הבנה יתרה, נודעת לו בחזיונותיו לאנשים שלמים, מוצקים
שמטרה אחת מפעמת אותם — חיסון האומה, קימומה וגאולתה: יפתח הגלעדי,
נחמיה בן חכליה, קנאים ומורדים-בריונים, חוזים וחולמי-משיח.
"נוהר העולם והולך לקראת המשיח", אומר המקובל בחזיון "לקראת המשיח".

"אשרי האיש כל חייו תפילה למשיח,

אשרי העם יערה בניו לקראתו!"

אגב: את הנהייה המשיחית הגובלת בעולם-הסוד מביע כהן בשפת-הנגלה הבהירה
ללא גנוני-מסתורין.

הדמות השלמה ביותר שהעלה בפשטות יתירה היא נחמיה (במחזה "עזרא
ונחמיה"). בו נתלבש רעיון הגאולה בממשותו, בכח-המפעל. בחזיון זה, שנכתב
בשנות תרצ"ז-צ"ט, משתקפים מבעד למסכה ההיסטורית חבלי ההגשמה של בניך-

הארץ בדור האחרון לפני תקומת המדינה. אנו באוירה של מהומה ותככים. סכסוכי מפלגות, חרחורי פוליטיקנים, קולות־הדמים של שונאי־ציון מבית ומחוץ, ועל הכל נשמעת הלמות־הפטישים של בוני חומת־ירושלים ומרעים דברו של איש־החומה נחמיה. כאן נטושה גם מערכה אחרת, מלחמת־דעות בין איש־הספר ואיש־המעשה, בין עזרא ונחמיה. ניצוחי־הדברים שבין השנים על דרכי הקיום של האומה, על יעודה מעלים הדים רחוקים וקרובים ממלחמת הדעות בין אחד־העם ויריביו ומשאון־הויכוחים בימינו אנו על תעודתה של מדינת־ישראל.

אומר נחמיה:

„קורא אנכי לתקומת עיר ירושלים,
ירושלים היא המלכות! שוכנת הרים,
על כתפיה תשא השחקים ונצחים בעיניה,
לה הנזר ולה השרביט ובית־אלהים בה.

— — — — —
נקומם חומת ירושלים!

ועזרא כנגדו משיב ושואל:

„הזאת הישועה?
הבקוצר־רוח מפעל כביר תקים?
אם לא עיר תקדם לחומה, עם יקדם לעיר?
ומה תבנה חומה ללא עיר, ללא עם?
— — — — —
פרצי־החומה
תראה — ולא תראה הפרצים בעם?!

תחומי עבר והוה מיטשטשים. המשורר נושא משא לדורו בפיהם של אנשי־קדומים.

ג

שירתו של יעקב כהן אינה מתבלטת — כך נראה לי — בחריפות ההבעה, בדימוי מקורי או בדקות־ראייה. כחה וסגולתה באוירה המזוככה של רעננות נעורים ויפעת־נשמה, ברוח האהבה והתפילה המחיה אותה. „פרחים יציצו באשר אך תדרוך כף רגלי“, אומר המשורר ב„זמירות אריאל“, „באשר עיני אך תפגע מקור־זוהר יבקע וצללי־אופל ינוסו. וכי אשא דברי ונדמו אימי החיים, כל כאב ירפה לצליל שירי הערב, תקוה צעירה ירוקה תחדש פני תבל. כי אני האהבה ושירי אהבה“. (ב„שיר האהבה הגדולה“).

בשורות פשוטות אלו מתגלה יחודה של שירתו. אופל ומצוקה, אימה וכאב כאילו נרתעים מפני פרחי־תקוה המרפדים את שביליו, מתרככים בחסדי נגינה. קדושת היופי שבחיים, שהפעימה את כהן מראשיתו למראה „הודו של עולם“, הכשירה אותו לתפילה, לצמאון־אלוהים. הצעיר שהשתוקק, כרבים שקדמו לו, „לרחוץ באור־האורות“, באור־ד' (בשירו „פני ד'“), התוהה וחותר ושואל:

„איה גבול־העולם“ (ב„שעות חולפות“) רואה את עלבוננו, את עלבון האדם, בקוצר השגתו את שליטו של עולם ובקוצר ימיו של בן־תמותה והריהו מתפלל וקובל:

„אלוהים, לא ידעתי עולמך, עולמך הגדול — — —

ואני מה חפצתי להיות נצב לפניך כל הימים,

עד נאמן לכל נפלאותיך — — —

ומדוע אגוע כצפור בכלוב וצמאון כל חיי

אוריד בלא רוויה שאולה?“ (אלוהים, לא ידעתי עולמך“)

בהקדמה לספרו „משלי קדומים“ מציין כהן את „ההרגשה החמימה“ התוקפת אותו, שבמשליו יש „מעין המשך למסורת אמנותית לאומית — — — תפיסה חדשה ונוסח חדש — ועם זה המשך ליצירת דורות“. את ההמשך ליצירת דורות נתן לנו גם במחרוזת התפילות שלו. מתוך הערצה לרוח־הדורות הוא מפאר את נחלת־העבר וקושר כתרים ל„אבות נעלים“ — „עטרות ראשיכם שיבה“, הוא פונה אליהם, „כי השחתם בעונה ולבכם עפר לרגלי שדי, ולא טעמתם דבר בלי ברך את השם“ (על החסד, ב„זמירות אריאל“).

הנהייה אחרי האלוהי בשירתו של כהן נובעת בעיקר מתוך תפיסה רעיונית — היא האמונה שלו — „כי יגיע האדם בדרך הטבע אל אשר חלם להגיע בדרך הנס“, כמאמרו ב„חזון אריאל“ (בפרק „על האמונה ועל הרצון“). וכה דברו של כהן־אריאל ב„הימנון לנעלם הגדול“:

„הן אתה הוא אשר טמנת בי

את זיק האמת והצדק,

ואתה הוא אשר נטעת בי

את החשק האלוהי

לחיי־עולם“.

אלוהים לא כבורא עולם אלא כמקור האמת והצדק והאמונה באדם, כסמל הטוב וחייה־הנצח הוא הכח המעורר את המשורר לתפילה. תפיסה רצונית־שכלית היא, תפיסה צוננת, שאין בה מלהט־האמונה של ה„אבות הנעלים“.

כהן המתפלל לוקח נפש בפשטותו, בצלילותו, בנועם קולו הרווי דמעה

ונגינה והגות־לב נאמנה, בחתירתו לקראת האמונה.

ויש שכהן עובר מתפילה לשפך־שיח והוא מגיד מישרים והוא מטיף

בצחצוחי לשון ובהבלטה יתרה של האני — „ואני אומר לכם“ — על תעתועי

הזמן ופיתויי־היצר, על חיי הרוח, על פחד המות ועל האלמות, על אומות־העולם

ועל ישראל עם־סגולה, העם שניצח את המות — „ולא מת כמות עמים אחרים“ —

שזאת תעודתו לבנות יחד עם בחירי עמים אחרים „את עתיד האדם השלם, הכובש

את המות ככבשו את הרע, שעל שעל, עד הפתח לפניו שערי הנצח“ (על התעודה

החדשה, ב„חזון אריאל“).

כאחד מבעלי המוסר, אנשי האמונה התמה, הוא עומד ומטיף ומבשר ורוקם

חלומות־תפארת על העולם הבא.

ד

באחד מבחירי חזיונותיו, ב"ליד הפירמידות", מתאר כהן במסכת-חלום על יריעה היסטורית את כחות היצירה והמפעל של האדם בריתחת-העלייה וביגון-השקיעה שלהם, בתקופות הגאות והשפל. מלכי מצרים הקדמונים נעורים וסוקרים את מפעלי הגבורה שלהם, את הפירמידות. הם נזכרים בימי שלטונם הרחוקים ומבפים, מתוך התמרמרות ויאוש, את חורבן עברם, את פאר-מלכותם שחלף. האחד רוצה לשכוח, לישון "ולא אראה אף בחלום עוד לא עם ולא ארץ", השני רוצה להיות שוב נסחף בגלגל החיים השוטפים, השלישי שואף "לממשל ולסער קרבות", הרביעי, והוא רעמסס, מדוכא והוא מקונן:

„למה נפלה מצרים? אוצרות מאות דור

איכה היו לבז? ועל מה כל הסער

סערנו, וכל הגבורה, כל הסבלנות

למי ויפי כל רעיון וכל משאת-נפש?"

ואילו אחנתון, איש המעלה, המאמין בכחה של היצירה הקיימת לעד, מרעיף את דברו המנחם, המחסן:

„יש עין רואה מקצה העולם עד קצהו,

יש אוזן שומעת כל צליל במרחק-העתיים.

— — — — —
אוהבים החיים את היופי, צמאים לאלוהים,

וגמול יש לטוב, ליפה ולשחר האמת.

„חלום!" מסתיים המחזה, „אך יש חלום-לילה והוא אמיתי מן היום".

זהו חוטי-השני המקשר את כל יצירותיו של כהן, את שירו ומשאו וחזיונו: האמונה בעליונותו של רוח-האדם, בנצחונם של כחות הבנין והמפעל ובשגיאותו של החלום היוצר.

**
*

ספרו של כהן „משלי קדומים" פותח בדבר אגדה ומשל על הנצח והרגע שהתנצחו עם פגישה ראשונה שלהם — לאחר שאדם הראשון אכל מעץ-הדעת — מי מהם כחו יפה לסמל את החיים. הנצח התקלס ברגע ומנה אותו בהפכפכות, בפזיזות והרגע מצדו לגלג על הנצח שהוא כולו זקנה וקפאון. אך בו ברגע ששמעו את קול-אלוהים מתהלך בגן חרדו שניהם „ויקפאו יחדו, דבקים זה בזה, ביראת הכבוד ובאהבה אחת". הרגע הזדהר בזיו-הנצח והנצח התלבלב ברעננות-הרגע. קול-האמת וזוהר-האצילות של יעקב כהן מחברים את פרכוסי-הרגע וגעגועי-הנצח של המשורר והופכים אותם לחטיבה אחת של יצירה רבת-פאר המזומנת לחיים ארוכים בעולם-הרוח של ישראל.

הַחֲזוֹן בְּשִׁירַת יַעֲקֹב בְּהוֹ

מאת ראובן וואלנרוד

שירת דורנו נמנעה מלהיראות במערומי התלהבותה ואמונתה. בושו משוררי ימינו מנעימות התפעלות ודביקות, והם מראים כוחם בהעלאת הגוון הדק ובסמל העדין. לא כן שירתו של יעקב כהן. לא בושה שירתו מצלילים גדושים ומצבעים רוויים.

לא הרים סתם הם הריו של יעקב כהן, ולא בני אדם סתם מתוארים בתיאוריו. ענקים נדים ושטים על פני חבל רבתי הם; "חנוכים" מתהלכים עם בני אלים; עוזא ועוזיאל הנלווים אל נפילים אפוקליפטיים. הדפים שופעים שלל צבעים והמשורר שר על העבר והעתיד, על מראות הטבע וחזון האדם. ובין החזיונות המופלגים על ממדיהם הגדולים תמצא בשירתו גם פרחי יער צנועים ויונים משיקות כנפיהן. אין לרוך כשיריו של יעקב כהן ואין לשגיאות כשירתו של יעקב כהן. ולשווא מבקשים המבקשים סתירות ודרכים ליישר את הסתירות. הצעיר המתגעגע על אהבה לא באה והכואב את כאבו של הפרח הרך יתלהב גם ל"שמש האהבה הגדולה".

השיר של ימינו מראהו ומהותו ככדור מגובש ונוקשה שתגיע אל תוכו רק על ידי חושים מושחזים. בעמל רב יגיע הקורא אל גרעין השיר ואף בהגיעו אליו יתחמק השיר מתפיסתו. אולם בשירתו של יעקב כהן השורות אופפות אותך בגלים גדולים ובזרמי אור שופעים. אינך צריך להתאמץ בשעת קריאה. יודע הנך כי יציף אותך האור הרב של שירתו עד שתרווה מרוחו. כי כוחו של יעקב כהן הוא לא בניתוח המשפטים הנפרדים, אלא בשיר כולו, בזרמו ובשיטפו הרב.

הטוב והרע, הכבוד ואי-הכבוד, החובה, האהבה, האחוזה — כל אלה המושגים שנעשו למצוות אנשים מלומדה, לדברים פושרים ללא כוח וללא אחיזה, לובשים צורה חדשה בשיריו של יעקב כהן.

ויעקב כהן נתן ביטוי לרומנטיקה העברית שעדיין רבה השפעתה, אם כי בימינו מקילים בכבודה.

הרומנטיקה של הספרות העברית לא הלכה במשעולים האפלים של הרומני-טיקה האירופית, שביקשה את גאולתה בשיבה אל ימי הביניים. תחיית הספרות

העברית באה בשעה שספרות אירופה יצאה אל הריאליזם ואל הסמליות. ולכן הרומנטיקה העברית הטעימה ביחוד את בשורת העתיד. בעבר ביקשה את הבהיר ואת הרענן. הרומן של מאפו והשירים של מיכ"ל, שהביאו לספרותנו את האידיליה של העבר, הרי העיקר בהם הוא חזון העתיד, חזון כרמים ושוות, חזון החדווה והשיקרה של צעירים עובדים ויוצרים. במובן זה יעקב כהן הוא הרומנטיקון של השירה העברית. שירתו היא שירת האמונה בשגב האדם, שמחה עילאית בנצחון הטוב.

קרובה שירתו של יעקב כהן לשירת ויקטור הוגו במהלך רוחה, במעוף דמיונה, ביחסה לאדם. האימרה הנפוצה שוויקטור הוגו היה "שכור מלים" ראויה שתיאמר גם על יעקב כהן. כשירתו של הסופר הצרפתי הגדול, כך גם שירתו של יעקב כהן שופעת מראות וחזיונות. כשירתו של הוגו, גם בשירת כהן מתקלש הנשגב על ידי החזרות הרבות; כהוגו כן גם כהן אופטימיסטון. הוא מאמין שיש ערך נצחי בטוב ובמעשה הטוב. יתר על כן: כהן מאמין שיש בכוחו של המעשה הטוב להיטיב את העולם כולו.

אלה הם דבר אחנתון מלך מצרים בדרמה ההיסטורית של כהן "ליד הפירמידות":

„אין דבר בא לריק והולך בתבל ומלואה..

אין דבר אובד והמות אך מראה-עין... .

מי יודע כל השבילים יעבור בהם הרוח?

חוטים יש דקים מדקים לא תשורם עין

חזק לא יספרם, ברקמת החיים:

גם רחש לב נאמן יוסיף על הטוב.

גם להט נפש אילמה התפארת יאדיר..

ובפואימה דרמטית אחרת, „מגילת בן יוחאי“, מספר יעקב כהן על יראתם של שמעון בר יוחאי ובנו לצאת מן המערה אל אחיהם. הם חוששים שמא נכרתה בלבם, בשבתם במערה האפילה, הזיקה לאור. מי יודע! אולי לא יהיו ראויים לחיי חופש בני-אדם אמונים בגלות האפילה.

ואלה הם חששותיו של אלעזר בן שמעון שלא ידע אור מעולם:

„הנה עלינו לשוב את השמש ואל החיים בשמש ואיך נשוב ולבנו רחק

מהם?”

אולם שמעון אביו עונה לו שגם האפילה יש לה ערך:

„גם אנחנו לא בידים ריקות נבוא אל החיים החדשים:

כי הבא נביא להם מתעלומות הלילה ומרמזי כוכבי הנצח הנראים רק בלילה... .

ומן הדממה הדקה נביא אתנו, ומרגש קירבת אלוהים... .

הפואימות הדרמטיות מחייבות דמויות של גיבורים ענקים ועצם הויותם

של הגיבורים מחייבת פאתוס וחגיגות. יש בה בפואימה הדרמטית מעין אופרה רבת-הקולות ורבת-הגוונים ושפע שבקישוט ויופי מוגזם.

והתוכן דורש ממילא נושאים העומדים ברומו של עולם: אהנתון והמתנגדים לו, הנפילים ובנות האדם, שלמה ושולמית, דוד, יפתח, עזרא ונחמיה ועוד. אמנם מצא כהן דמויות נעלות מן המוכן אולם הוא חידש בגישתו. כי כוח ספרותנו המודרנית איננו בגדלות הממדים ובשלל הצבעים והמראות אלא דווקא בבני האדם היום יומיים. כוח ספרותנו באנחה השקטה ולא בועקה שבאופירה ולא בקריאה הריטורית.

אך מוזר הוא הדבר שדווקא יעקב כהן, שהוא הצנוע ביותר והרך ביותר מהפמליה השירית של ביאליק, דווקא הוא נזקק לצורה החגיגית והריטורית של יצירתו. כהן, שהתחיל את יצירתו ב"פרחים צנועים" וביונים זפות המשיקות את כנפיהן, דווקא הוא החייה דמויות קדמוניות של מלכים, משיחים ונפילים ענקים. ואולי דווקא למשורר התמים, למשורר הענותן היתה האפשרות לחרוג מהאפרורית של חיי היהודי בגולה, כבאותו סיפור של יהודה שטיינברג על "התם", שהרבי התם ראה אנשים רצים, אף הוא רץ לקראת הרבי שבא לעיירה. דווקא יעקב כהן מבקש להעלות אל על את הסיפור ואת הפואימה העברים ולגלות את הגדולה הנסתרת בהם.

שירתו של יעקב כהן היתה רכה ושקטה, אולם הפאתוס שמוג ביצירתו הפכה לשירת זעם, שאגה וקרב.

ובד בבד עם התמימות יש בשירו של יעקב כהן רצינות הכובשת את השיר. דומה, שבכל הכרכים הרבים של כהן לא תשמע צחוק, ולא כל שכן שלא תשמע לגלוג. ב"בהרים" של שניאור אתה נתקל מיד בצחוק המדרדר בהדי ההרים. דומה, בצחוק יצא שניאור לכבוש את "הלוציה" של יעקב כהן והוא הצליח בכך. הוא זנק אל ההרים וכבשם כיבוש של גבורה.

בבוא הקורא אל "בהרים" של שניאור הוא מקשיב בסקרנות, ביראה ופעימת הלב. צחוק גורר אחריו תמיהה וסקרנות: מי שם בהרים? מה צפון שם בניקרות ובצורים? בכניסתך להלוציה של יעקב כהן, אין "האיתנים" מטילים פחד עליך. למרות ההדים האדירים יודע אתה, כי איש טוב ותמים יושב שם, ואולי גם מחכה לך ויפגשך שם ברוך ובידידות:

"לא נולדתי אני לצער".

ואף בשירת האהבה של יעקב כהן כך. זוהי אהבה שקטה, כעבים הקלים המרחפים על פני הלוציה. אף בשירי האהבה של ביאליק אנו מרגישים מאבק. חבויים שם רוגז וכעס, קרבן וקדושה. "איך?", גם האחרון בחלומותי לך אקריבה", "הכוכבים רימו אותי". אשר לשירו של שניאור, דומה שלהילחם יצא, לקרב ולא לאהבה: "כך נושקים". לא כן שירו של כהן. שירו שיר אהבה שקטה ותמימה:

„שעות של ערבים קלות, דקות, רכות ממש,
בגן, בין שדירות אור פני אור וגיל ומנגינות,
ומלאכי אהבה אורחים-פורחים סביב“.

בעצם אפילו שירי הבריונים של כהן מרעיפים מנוחה ועידוד. אדרבה, שירים אלה מעודדים אותך ומניחים לך מעצבך, היינו: אל תירא, גם לנו יש בריונים צעירים ומסורים שיקנאו קנאתנו ויחושו לעזרתנו בצרה. ותדע, שאף הנפילים הענקים המטילים אימה, בעצם אין לירוא אותם. בתוך תוכם אף הם רכים ואנושיים. ובכל השירים עובר חוט של רחמים ותום, ובעיקר ענווה:

„במה זכיתי, אני, בן דור תועה וקטן אמונה,
לראות בנוגה החרישי, הרומז גאולה“...

ועוד:

„מי אני, איפוא, העני ממעט, כי אאושר מהם:
איך נטל האושר הכבד הזה אשא?“

שירת הים...

„אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לד' ויאמר לאמר“ (שמות ט"ו, א'): רבי נחמיה אומר: רוח הקודש שרת על ישראל והיו אומרים שירה כבני אדם שהן קורין את „שמע“. רבי עקיבא אומר: רוח הקודש שרת עליהם והיו אומרים שירה כבני אדם שהן קורין את ה„הלל“. רבי אליעזר בן תודאי אומר: משה היה פותח בדברים תחילה וישראל עונין אחריו וגומרין עמו.

— מכילתא, מסכתא דשירתא.

קנים לרמותו של יעקב כהן

מאת שניאור זלמן אש

זיכני גורלי להכיר את ידיד־נפש פנים אל פנים, כאשר הזמנתי לחגיגת נשף ספרותי שנערך לכבודו, על ידי ידידי היקר, ייבדל לחיים, יצחק פינקל. מזג האויר היה סתווי. חשרת עבים כיסתה שחקים וגשם עז ניתך ארצה. למרות הסופה והסערה נהרו בערב זה ל"ברוקלין ג'ואיש סנטר" למעלה משש מאות איש. הם באו לקבל ולקדם את פני המשורר החביב. ככלות הנשף, הציגני חברי י. פ. לפני שר השירה, יעקב כהן ז"ל. פניו של המשורר הדגול הביעו חכמה וארשת אצילות היתה נסוכה עליהם והם עשו רושם בליימחה מזכרוני לעולם.

ארבעים שנה תעיתי במרחבי־מדבר של המסחר אשר בו "אין הקומץ משביע את הארי". תלוש הייתי כל אלו השנים מן השפה העברית, שאליה יצא לבי בימי נעורי ומכל לשון בחרתיה וחמדתי. מומן שהכרתי את יעקב כהן, נחה רוח אחרת עלי ושינוי ניכר הל באורה החיים. חלשה הרדיפה אחרי "עגל הזהב" ובמקומה באה הנטיה לזכור נשכחות, לחדש עלומים ולשוב לגן הפלא של נעורים... נכנסתי בשלום תוך פרדסי השירה של יעקב כהן, כל מה שהרביתי לשהות שמה הוספתי ללקוט בו זרי ורדים נוטפים בשמים עם נרדים. כתלמיד חרוץ נמשכתי אחריו. נתרשמתי מעדנות הניב שלו, מן "הפשוט ביותר, שאולי הוא החשוב ביותר" אשר ביצירותיו. משעת פגישתנו הראשונה נקשרנו בעבותות רעות ואחזה. רוחו השקטה והמרגיעה, צדה את לבי ורוממה את רוחי.

יעקב כהן היה מחונן בכשרון נדיר ובלתי נפרץ בין בני האדם. מצוין היה בסגולות להיות ידיד וחבר נאמן שטוב ונעים להמתיק אתו סוד מדי פעם בפעם. מטבעו היה יועץ חכם, איש אמונים, בעל הבנה רחבה ועמוקה בעניני האדם והליכות העולם. כשחזר המשורר לארץ החמדה — משאת נפשו וחלומותיו, התקשרנו בחליפת מכתבים ומעת לעת גם כיבדני בכמה משורותיו־מאמריו שעדיין לא ראו אור. התחלתי גם אני לשלוח לו מכתבים שבהם היו רצופים מזמן לזמן שירים מתורגמים ופתגמים משהי. ובאחת מאגרותיו הוא פותב כדלקמן:

"אך אתמול הגיע לידי ספר "שירי הגאולה" שלך עם תווי הנגינה שלהם ותודה רבה לך בשמי ובשם רעיתי. אשריך ידידי שזכית לאפשרות זו, אשר צלילי

חרוֹזֵיךְ יִשְׁמְעוּ בִּלְבוֹשׁ מִנְּגִינָה יִפֶּה בִּבְתִי הַכְּנֶסֶת שֶׁבְּתַפּוּצוֹת וְלוֹאֵי שִׁיפְעֵלוּ אֶת פְּעוֹלַת הַטּוֹבָה עַל לֵב אַחִינוּ בְּאִשֶּׁר הֵם שֵׁם”.

בִּמְכַתְּבֵי הַשּׁוֹנִים הִיָּה מְטִיף לִי מוֹסֵר עַל שְׂאִינֵי מִמָּהֵר לְבַקֵּר אֶת הָאָרֶץ. בִּמְכַתֵּב מֵט' אֱלוֹל, תִּשְׁי"ג, הוּא כוֹתֵב אֵלַי :

”וְעַתָּה דַע לָךְ, יִדִּי הִיָּקֵר, כִּי הַפֶּעַם לֹא אֶרְפֶּה מִמֶּךָ וְאֵת כָּל כּוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם אֶרְגִּיז עֲלֶיךָ וְהֵם לֹא יִתְּנוּ לָךְ מְנוּחָה וּבּוֹא תְּבוֹא עִם רַעִיתְךָ אֲלֵינוּ לִפְסַח הַבָּא וְרֹאֵה תִּרְאוּ אֶת הָאָרֶץ וְאֵת יִדִּיכֶם, וְחֻזְקָה עַל אֲנָשִׁים טוֹבֵי־עֵינַי וְיִשְׂרָאֵל כְּמוֹכֶם שֶׁלֹּא תִתְחַרְטוּ”.

בְּרוּחַ הַפְּצָרָה זֶה הַנוֹבְעַת מִלֵּב נֶאֱמָן הַמְּשִׁיךְ בְּכֵמָה מְכַתְּבִים לְאַחַר זֶה. בְּד' נִיסָן, תִּשְׁט"ו, כֹּתֵב אֵלַי :

”אֵינִי אֲנִי צָרִיךְ לְאָמֵר לָךְ, כִּמָּה אֲנִי מִצְטָעֵר, שֶׁשׁוּב דְּחִית אֶת בִּיקוּרְךָ בְּאַרְצֵנוּ. אֲבַמְנֵם כָּל מָה שֶׁתֵּאָחֵר לְבוֹא, תִּרְאֶה יוֹתֵר, אֲבָל מִי יוֹדֵעַ, מָה יֵלֵד יוֹם, וְיִדִּיךְ אֲשֶׁר אֶהְבֵּת אֵינְנוּ מִן הַצְּעִירִים בְּיוֹתֵר, כִּידוּעַ לָךְ, אֶף עַל פִּי שְׂעוּדָה, בְּרוּךְ הַשֵּׁם, הַשְּׂכִינָה מִרְחַפֵּת עַל רֹאשׁוֹ וּמְרַעִיפָה עֲלָיו זֶהֲרֵי חֲסֵדָה”.

וְשׁוֹב בִּכ' נִיסָן, תִּשְׁט"ז :

”הִיָּה בְּרוּךְ אֶפּוֹא וּמְבוֹרֵךְ, יִדִּי הַטּוֹב, וְלָךְ וְהַצֶּלַח בְּכָל דְּרָכֶיךָ וְהַשְׁתַּדֵּל לְהַחֲשִׁי בּוֹאֵךְ אֶל הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אַתָּה צִמָּא לְרֹאֲתָהּ, וְאֵל יִדִּיךְ, הַצִּמָּא לְרֹאֲתָהּ אוֹתְךָ”.

סוֹף סוֹף נְעִנִיתִי לוֹ. בְּאֵתִי בְּלוֹוִית הַרְעִיָה שְׁלִי, לְחֻזוֹת בְּנַעֲמָה שֶׁל הָאָרֶץ וּלְבַקֵּר בְּאוֹהֶל הַשִּׁירָה שֶׁל יַעֲקֹב כֹּהֵן.

”וְגִיל הוּא עַל גִּיל” הִיָּה לוֹ, וְלִמִּירָה חֲמֵדַת נַפְשׁוֹ וְאֵשֶׁת נְעוּרָיו, לְהַקְבִּיל אוֹתָנוּ בְּסִבְר פָּנִים יְפוֹת. פְּנִיָּהם הִבִּיעוּ חֵיבָה אֵינֶי־קֶץ. הֵם קִידְמוּ אֶת שְׁנֵינוּ בְּחַמִּימוֹת רַבָּה וְאַצְלוּ עֲלֵינוּ מִקְרָנֵי־שִׁמְשָׁם בְּהוֹקֵרָה אוֹמֵרֵת אַחֲוָה נֶאֱמָנָה. מָה טוֹב וְמָה נְעִים הִיָּה לִי לְשׁוֹטֵט בֵּין ”הַרְרֵי אֵל” בְּלוֹוִית הַמְּשׁוֹרֵר הַגּוֹאֵל, שֶׁהִיָּה הָרֹאשׁוֹן בֵּין מְשׁוֹרְרֵי הַתְּחִיָּה לְהַשְׁמִיעַ בְּרֵמָה אֶת גְּבוּרַת עֲמוֹ.

בְּנֶשֶׁף יִדִּידִים וְרַעִים שְׁעֵרְכָתִי לְכַבּוֹד יוֹבֵל הַחֲמִשִּׁים לְנִשְׂוֹאֵיו עִם חֲמֵדַת נַפְשׁוֹ, מִירָה הַעֲדִינָה (בְּמִלּוֹן דָּן אֲשֶׁר בְּתֵל אֲבִיב), הִירְבָּה מְשׁוֹרְרָנוּ הִיָּקֵר לְסַפֵּר עֲמִי עַל עֵבְרוֹ, עַל יָמִים שֶׁחֲלַפּוּ, גָּזוּ וְאֵינָם. עֵינָיו הֵאִירוּ בְּאֵשׁ חֲזוֹן דּוֹרוֹת, חֲזוֹן הַעֲתִיד. אַחֲרֵי דְמָמָה דְקָה, הָאָרֶץ יַעֲקֹב כֹּהֵן מִבְּטוֹ בִּי, הוֹסִיף וְאָמַר : ”אֲשֶׁרֵינוּ וְטוֹב חֲלַקְנוּ, יִדִּי הַנֶּאֱמָן, שׁוֹיכְנוּ אֶל יִשְׂרָאֵל לְחֻזוֹת יַחַד וְלֹאֹר בְּאוֹר פְּנִיָּה שֶׁל אֶתְחַלְתָּא דְגֹאֲלָה, שְׁבַגְאוֹן וְרַב אוֹנִים יִרְדֶּה מִהַרֵּי יְהוּדָה וְהִיא מִתְּהַלְכַת בְּחֻצוֹת נַחֲלַת־אֲבוֹת בְּבִיטְחָה יֶאֱמוּנָה. אֲלֵיָּה נוֹהֲרִים מִקְצֵה וְעַד קְצֵה שֶׁל הַתְּבַל פִּיזוּרֵי בְּנֵיה. נוֹהֲרִים גַּם מְעַמֵי הַנֶּכֶר כָּל נִכְלָם וְנַעֲנָה. כּוֹלָם בְּאִים לְחוֹנֵן עֲפֵרַת צִיּוֹן. כּוֹלָם מְשִׁתָּאִים לְמִרְאֵה הַגְּדוּלָה שֶׁגִּמְלָה לְנֶגֶד עֵינֵינוּ!”

הַתְּרַגְּשָׁתִי לְמִשְׁמַע דְּבָרֵי ”אַרְיָאֵל הַחֲזוּה” הַקְּשֵׁבְתִי, וְאִמְרָתִי :

”דְּבִרְיָךְ, יִדִּי הַנְּעֵלָה וְהַדְּגוּל, נִגְעוּ עַד לְבִי. כִּמָּה זְכִיתִי לְנַעֲיֵמוֹת שֶׁאַתָּה מְעַנֵּיק לִי מְעוֹמֵק לְבָךְ וּמֵאוּצֵר נִמְשֶׁתְךָ ? מִכִּיר אֲנִי שֶׁהֲרִיעוֹת שֶׁלְנוּ דוֹמָה הִיא

לריעות והאחוזה שהיו שריות בינך ובין „אלפיאל” — שר הררי האלפים שלך. כמו שקרא אלפיאל אליך מפיסגות רמותיו, כן אתה קראת אלי משנות הגבורות שלך: „בוא אלי, בטרם תלך וברכתך”. באתי אליך, המורה, אצלת עלי מרוחך המרגיעה, נתת לי לב חדש ורוח חדשה!
לא ידעתי אז שהוא נפרד ממני לעולמים.

אגרות יעקב כהן

(לשניאור זלמן אש)

א

זכרון יעקב, ט' אלול תשי"ג
20. 8. 53.

ידידי החביב הרש"ז,

אף השנה אני שולח לך ברכתי מבית הסופרים אשר בזכרון יעקב, מקום יצאתי עם רעיתי לנופש זמן-מה. הפעם החמיר עלינו הקיץ מאד, והמנוחה שפרה אפוא עלינו כפלים פה, בשקט הגוף הנחמד.

ויש בידי לבשרך: סמוך לצאתי לכאן עשיתי חווה — באמצעות ה"ועד" שלי — עם "מסדה" בדבר הוצאת המהדורה השניה המורחבת של כתבי, בת שנים עשר הכרכים. הנוספים הם, כפי שכבר כתבתי לך, אחד של שירים ואחד של מחזות חדשים. אחר החגים יוחל בעבודה והכרכים יצאו אחד לחודש.

נפגשתי זה לא כבר עם פרופ' פ. שניאורסון, אשר שהה כמה חדשים באמריקה. פיו מלא תהלתך. שאלתיו על מגמתך לבוא ולראות את הארץ בקרוב, הוא לא ידע מענה. ואתה דע לך, ידידי היקר, כי הפעם לא ארפה ממך ואת כל כוכבי השמים ארגיז עליך והם לא יתנו לך מנוח ובוא תבוא עם רעיתך אלינו לפסח הבא וראה תראו את הארץ ואת ידידיכם, וחזקה על אנשים טובי-עין וישרי-לב כמוכם שלא תתחרטו.

ותודה על הגדולות והקטנות, ומיטב כל ברכות לשנה החדשה לך ולרעיתך ולכל אשר אתך, גם בשם רעיתי.

שלך בכל לב יעקב כהן

ב

תל-אביב, ד' טבת תשט"ו
29. 12. 54.

ידידי היקר הרש"ז,

את מכתבך הנחמד, הזרוע פרחי ידידות, קבלתי במועדו וכמו תמיד שובב את לבי העיף קצת. הנחתיו הצדה כדבר-חפץ בעל ערך מיוחד וחכיתי לידיעה מאת בת-גיטתי רות, שיצאה להלוות אל בעלה באמריקה ובפיה ברכה אליך ממני. באלה הימים חזרו השנים ושמתחיל לשמוע מפיה טובות רבות עליך, אף-על-פי שהספיקה

לראותך רק פעם אחת. אין תמה! אוסקר ויילד אומר: כדי לדעת טיבו וערכו של יין, אין לי צורך לשתות חבית שלמה — די לי בחצי כוסית. ואני לא הספקתי למסור את ברכתיך לידידנו פרופס, שכן שב וטס לאמריקה, אמנם הפעם אך למספר שבועות וודאי כבר פקד אותך.

הימים אצלנו ימי גשמים עזים. סופות רעמים וברקים עם זרמי מים רבים טורפים את האויר זה היום השלישי. קור וקדרות ושטפונות. יושב אני בבית עם הנזלת שלי, המכבידה על ראשי, והוגה בעגמה בגורלם של אדם ועולם. ובשעות כאלה מה טוב להעלות זכרו של ידיד נאמן ויקר־רוח כמוך. הנה כן תפשתי את עטי לערוך אליך את השורות האלה ולברך אותך על עצם היותך ועל כל החמודות והנעימות, אשר אתה מקרין עלי מרחוק, ולאות תודה אני מצרף לכאן אחד משירי האחרונים, בו אני מברך את העולם על אורו וצלו יחד. מקוה אני, כי תסכים עמי. היה שלום, אתה ורעיתך העדינה, וברכה לשניכם גם מאת רעיתי החביבה, שלך, בצפיה לבואכם יעקב כהן

ג

תל-אביב, ה' דחזהמ"פ תשט"ו

12. 4. 55.

ידידי החביב הרש"ו,

מכתבינו האחרונים הצטלבו בדרך. אני כתבתי לך בערב פסח ושלושם קבלתי את מכתבך מן ה-31 במארס. באותו מכתב הודעתך על נצחון אחד שלי והיום, בעודי נתון בהרגשת נצחון אחר, יש לי הצורך לחלק אתך, ידידי, ובלי דיחוי גם שמחה זו.

בקיצור: הבוקר, בעודי שוכב במטה, גמרתי מחזה חדש בשם "ושת"י", מחזה־שעשועים בשלוש מערכות, אף הוא בחרוזים — סוג חדש ביצירתי. היתה לי שמחת־יצירה מיוחדת בו, והיתה לי ההרגשה, כאילו אך תקעתי את המקדח בקרקע רוחי נגעתי בגיד מבורך ומעין חדש פרץ, מזהיר ומצלצל לעין השמש. ופלא: בעוד אשר רוב הדברים הגדולים שלי אני נושא בלבי ימים רבים עד שאני קרב אליהם, לא היתה כל הפסקה ושהיה בין נצנוץ רעיון הנושא ובין הגשמתו. בימי הפורים נולד בי וכעבור שבוע, אחרי כמה הכנות פנימיות וקביעת פרטים, נגשתי אל המלאכה והבוקר, ועדיין לא מלאו ארבעה שבועות, נשלמה.

זהו מחזה נועז לא מעט גם בצורתו וגם בתכנו ואיני יודע, איך יתקבל. כל דבר חדש ונועז דורש זמן לעיפולו. אבל אין אני דואג לכך, אף רגיל אני בזה. אין לי שום תיאוריות ואין אני בודק את עצמי לאור שום אספלות. העיקר אצלי: היות נאמן לעצמי ולתת את עצמי במלוא יכולתי ובכל הצורות והאופנים, שבת־שירי נתבעת להם מזמן לזמן וכובשת אותם בחשק רב ובשמחה. אף עתה היתה לי הנאה רבה ושמחה של נצחון חדש. עד שלעתים פרצתי בצחוק־גיל ורעיתי שאלה אותי: על מה אתה צוחק?

את שמעוני ודאי אראה בימים האלה ואמסור לו את ברכת השלום ממך. פיכמן יושב ברמת־גן ואני רואה אותו רק לעתים רחוקות...

שני המשוררים, שהיו קרובים לי ביותר, כבר אינם, לדאבוני הרב, בחיים. ושלום מבית לבית וברכת כל הצלחה.

שלך יעקב כהן

ד

תל-אביב, ד' סיון תשט"ז

14. 5. 56.

ידידי הרש"ז החביב לי,

מה שלומך ושלום רעיתך? זה כבר שלא קבלתי מספר שורות ממך. אמנם היתה לי מעין פריסת-שלום מכס ע"י מר זלצמן ורעיתו. הם באו לשבועים ונשארו ששה שבועות. חבל שלא באתם גם אתם, ועד אימתי תדחו את ביקורכם והשנים עוברות. וכשאני נזכר, שבעוד שבועות אחדים תמלאנה לי ע"ה שנים, אני תמיה על עצמי וקשה לי להאמין בכך — האין כאן טעות בחשבון?

ודאי כבר הגיע לידך הכרך הי"ב של כתבי, כרך השירים החדשים, אמנם לא חדשים בשבילך, שרובם כבר היו לעיניך, אף על פי כן בסידורם ובכללותם ודאי יעירו שוב את סקרנותך.

איני זוכר, אם כתבתי לך, שבחורף שעבר חיברתי מחזה גדול בן ארבע מערכות בשם "מר זוטרא". אבל זה ודאי יהיה חדש לך, שלפני ימים מספר גמרתי מחזה לא-גדול, בן מערכה אחת, בשם "שירת הפגרת" — שוב מעשה נועז, משחק פנטסטי, עם שירים ומחזלות. אבל לי היתה הפעם, בשעת כתיבתו, הנאה יוצאת מן הרגיל. היתה לי כל הזמן ההרגשה, כאילו עושה אני ומתקין עטרה של זהב משובצת אבנים טובות ומרגליות. והרי זה דבר שאין מגלים לרבים, אלא, אגב שיחה, לידיד קרוב ללב כמוך.

ושלום לך וברכת כל טוב, לך ולרעיתך העדינה, ופקוד נא בדבריך לעתים קרובות יותר את הנאמן לך תמיד

יעקב כהן

ה

תל-אביב, ל' באב תשט"ז

7. 8. 56.

לידידי החביב הרש"ז שלום!

נעמו לי חרוזיך הלבביים ותודה רבה לך עליהם. הרחיק מעוף דמיוןך עד ליום א' תמוז תרמ"א ולהכרזה על עודי — וזכרתי מקרה בילדותי, שכמעט טבעתי באמבטיה, ולולא הרגיש אבי בכך מיד ומשני מן המים, מה היה סופו של היעוד?... ואני — מה לי לעשות? גמרתי בינותים עוד מחזה אחד בשלוש מערכות. יצר הדרמה תקף אותי בזמן האחרון והוא דוחה כל פעולה אחרת, אפילו היא דוחקת, כמו כתיבת הזכרונות שלי והערות ודיונים בענייני לשון, שהשעה דורשת אותם. אבל מקוה אני, שעד סוף השנה הבאה אשלים אי"ה את סדרת המחזות אשר בלבי ואתפנה לעניינים אחרים. מה שנחוץ לכך הוא קודם כל חיים ובריאות. בעוד מספר ימים אני יוצא עם רעיתי, כבשנים הקודמות, לשבועים של נופש לזכרון יעקב.

בברכת כל אושר לך ולרעיתך הכבודה

יעקב כהן

ו

תל-אביב, כ"א טבת תשי"ז

25. 12. 56.

ידידי הרש"ז היקר לי,

שוב עברו מכתבינו זה על פני זה בדרכם, וזהו סימן טוב, שכל אחד מאתנו כאילו הרגיש, שארכה ההפסקה רב מדי. ואני שמחתי לראות ממכתבך, כי רוחך

הטובה מפעמת בך כמו תמיד ומעלה אתה זכרון ה"נס" שקרה לי במשות אותי אבי ז"ל מן האמבטיה — וכן מן השיר המצורף למכתב, כי הרהורי שחר פוקדים אותך בהרים ומעוררים להעלות צלילים אחדים.

ובין כך וכך ודאי קבלת גם את "שמים וארץ" שלי, שבא בשנתון "דבר", והוא מחזה לא-גדול, שכמדומה לי כבר כתבתי לך עליו בזמנו, אחד מארבעה פיוטים דרמטיים בני מערכה אחת, שאני כוללם בשם "בלב הקוסמוס". אלה יבואו בכרך י"ד של כתבי. בשנה זו, מקוה אני, יצא כרך י"ג, אף הוא כולל כתבים דרמטיים חדשים...

מקוה אני, שהשלוש והברכה אתך ועם ביתך, זו אשתך, ושעוד אוכה לראותכם פה באחד הימים.

שלך בכל לב יעקב כהן

ז

תל-אביב, כ"ו סיון תשי"ז

25. 6. 57.

ידידי הרש"ז החביב,

זה הוא המכתב השלישי שאני כותב אליך, אחרי אשר על שנים מהם לא קבלתי תשובה. כבר התחלנו לדאוג לך, אני ורעיתי, לשלומך ולשלום הקרובים אליך. ובאמת, מה היא סיבת שתיקתך הממושכת?

אני שולח לך עם זה תדפיס של "שירת הכנרת", המחזה הדמיוני, עליו כתבתי לך לפני שנה. הוא בא ב"מאזנים" ואין אני בטוח, אם אתה רואה את הירחון הזה.

והימים חולפים והשנים חולפות, ואחד אחד הולכים הם, הקרובים ללב. זה לא כבר הלך דוד שמעוני, הנאמן ובר-הלבב, ולפני שבועות מספר — ש"א הורודצקי, הידיד מנוער, מימי ברך, האדם האציל ויפה-המדות, ואברהם אברונין, גדול המדקדקים העברים בזמננו, בקי בכל מקורות הספרות וכאורים ותומים בכל שאלה בלשון, אף הוא אדם יקר וחביב — כל אחד עולם שלם, היה ואיננו!

אך אין אני רוצה להשרות עליך תוגה, מה אומר לך, ידידי? כל מה שאני מוסיף ימים, כן מוסיפים ומתגברים רחמי על הבריות. כל איש ואסונו וצרותיו. ולמה גוסיף עוד להכביד זה על זה את החיים חנם?

היה שלום וברכה ואל נא תשהה יותר את תשובתך, במיטב הברכות לך ולרעיתך גם מאת רעיתי.

שלך בכל לב יעקב כהן

ח

תל-אביב, ב' אב תשי"ז

30. 7. 57.

ידידי יקירי,

אחרי שלחי את מכתבי אליך הגיעני מכתבך עם הבשורה הטובה, שרעיתך, ברוך השם, בדרך להחלמה גמורה. אין אני צריך לאמר, כמה שמחנו, אני ורעיתי, על הבשורה. על אחת כמה וכמה נהנינו מדבריך, כמה שפר חלקך עם האשה אשר הועיד לך מזלך, והריני משיבים לך ברכה: כה לאורך ימים באושר וגיל וחמדת חיים!

ועתה, בטוב לבי עלי מן הבשורה, הנני למסור לך על רגע של קורת-רוח מיוחדת, שהיתה לי בהיותי מוזמן עם רעיתי לפני מספר שבועות לשולחן הנשיא

שלנו. ודאי ידוע לך, שהחרוז „בדם ואם נפלה יהודה ובדם ואש יהודה תקום“ התנוסס על דגל „השומר“, שנוסד לפני חמשים שנה בארץ והיה הגרעין הראשון־ראשון של מחשבת ההגנה וההתקוממות והשחרור שלנו. והנה נודע לי עתה מפי הנשיא בן־צבי, שהוא היה בין מיסדי „השומר“ והוא הוא שהציע לקבוע אותה אימרה כסיסמה על הדגל. בסיפוק־נפש ראיתי את הקו הנמשך מן הרגע ההוא של בחירת הסיסמה ועד כס הנשיא, והייתי מאושר לראות את עצמי בבית הנשיא שלנו אחרי כל הגדולות והנפלאות שנעשו ובאו ואימתו את הסיסמה ההיא.

כל ברכות ואיחולים טובים לך ורעיתך העדינה מאת רעיתי ומאת

ידידך אוהבך יעקב כהן

ט

תל־אביב, ד' ניסן תשט"ז

16. 3. 56.

ידידי הרש"ז החביב לי,

אין אני צריך לאמר לך, כמה אני מצטער, ששוב דחית את ביקורך בארצנו. אמנם כל מה שתאחר לבוא, תראה יותר, אבל מי יודע, מה ילד יום, וידידך אשר אהבת איננו מן הצעירים ביותר, כידוע לך, אף על פי שעוד, ברוך השם, השכינה נרחפת על ראשו ומרעיפה עליו זהרי חסדה. מה אמר לך, ידידי, אין אני חסר מכאובים ואסון אחד גדול הממני ודפאני עד עפר. אף על פי כן מברך אני כל רגע, שניתן לי לראות ולחוש את השמים הזפים ממעל לי ואת האדמה היקרה מתחת רגלי ואת כל הפלאים הגדולים והקטנים, מעשי אלהים ומעשי אדם, סביב לי, ועל הכל שאני בעצמי עוד יש בידי לתת מה לעולם, לרחוקים אולי יותר מאשר לקרובים לי בזמן, שרק מעט מאוד מהם רואים ושומעים אותי, ועוד פחות מהם תופסים ומבינים אותי. למדתי אפוא להעריך ולהוקיר את הידידות, ומאושר אני, שהקרה מזולי לפני אדם יקר־רוח כמוך, אשר אני מרגיש בו, כי לבו עם לבי והגות רוחי הד נאמן לה ברוחו. היה ברוך אפוא ומבורך, ידידי הטוב, ולך והצלח בכל דרכיך והשתדל להחיש בואך אל הארץ, אשר אתה צמא לראותה, ואל ידידך, הצמא לראות אותך. ושלום שלום לך ולרעיתך העדינה.

אמש העלתה כאן „הבימה“ לראשונה את „פאוסט“ לגטה בתרגומי. היתה השראה של חג ויראת הרוממות בקהל. הצלחה גדולה. וברכת חג שמח וכל טוב, גם מרעיתי

יעקב כהן

י

תל־אביב, כ"ה בכסלו תשי"ז

29. 11. 56.

לידידי הרש"ז היקר לי שלום!

זה זמן רב שלא שמעתי דבר ממך. ובימים האלה הודיעו בעתונים, שאבדו חבילות־דואר מאמריקה, וחושש אני, שהיה שם גם משהו מאתך ואני לא קבלתי. איני זוכר, אם כתבתי לך, שבראשית שנה זו, בתשרי, כתבתי מחזה דמיוני במערכה אחת בשם „עם בני האלמות“ וענינו: קבלת פנים שעורכים אחדים מבני האלמות, מן המפורסמים ביותר, לאיינשטיין בבואו לעולם האמת. עתה אני יכול להוסיף, שאתמול סיימתי מחזה גדול בחמש מערכות בשם „אוריאל דה קוסטה“. נראה לי, שעלה לא־רע כל עיקר.

ועל כל הפעולה הגדולה של צה"ל שלנו ועל הנצחון הגדול שלו, וכן על הרשעים, המצייקים לנו בעצרת או"ם ומשתדלים לשים לאל את כל מאמצינו, אף מאיימים עלינו כל מיני איומים, ודאי יודע אתה לא פחות ממנו. ושוב הגיעה שעת חירום לנו ואין יודע, מה ילד יום. אך ידינו נקיות ורצוננו דרוך. ובאומץ-רוח נקדם את פני הבאות.

ושלום וברכה רבה מבית לבית.

שלך באהבה יעקב כהן

יא

תל-אביב, מוצ"ש, אור לא' אלול תשי"ח

ידידי החביב,

מקוה אני, שלא בא כל שינוי בתכנית הנסיעה שלך. תיירים רבים, הרבה יותר מן הרגיל, באים ארצה בלי שום חשש. שקט גמור בארץ. השכנים הטובים שלנו תפוסים ושקועים במהומות הפנימיות שלהם ובסכסוכיהם בינם לבין עצמם. גם הצבאות הורים, השוכנים עתה בתחומיהם, לא יתנום לעשות מעשי שטות. חגיגות שנת העשור שלנו עוברות כסדרן ומתוך רוממות רוח. חבל שלא היית נוכח בהן. אף לא בזמריה, הקרובה ללבך, והיא עלתה הפעם על הקודמות לה, ואף לא בחידון התנ"כי, שודאי קראת עליו, והוא היה למאורע גדול לנו, שהעלה אדם צנוע ממסחרים ועשהו ל"גבור היום".

בסוף שבוע זה אנו עוברים לדירה אחרת (רשום נא לך את הכתובת: רח' יעל 3, ואת הטלפון (הזמני): 20072), ובשבוע הבא אנו יוצאים, כרגיל, לנופש ב"בית דניאל" שבזכרון יעקב, אך הפעם רק לעשרה ימים ונשוב ב-7 בספטמבר, וב-9 בו מקוים אנו לקדם את פניך ואת פני רעיתך הכבודה בשעה מוצלחת. שבודאי תודיענו עליה.

היו שניכם שלום וברכה מאת שנינו, המצפים לבואכם.

שלך באהבה יעקב כהן

יב

תל-אביב, ג' כסלו תשי"ח

26. 11. 57.

ידידי יקירי הרש"ה,

ממטיר אתה שבחים עלי, עד כי אין מלים בפי להודות לך עליהם. שמח אני על ההד הבא אלי ממרחקים ובפרט כשהוא בא מאדם יקר-רוח ויקר-לב כמוך. ודאי כבר מסר ידידנו מר פרופס לך ולרעיתך את ברכתי שלום ואת משאלתי, שתבואו לימי האביב הבא. והפעם בלי תנאי, לראות את הארץ ואת כל הנעשה בה, כי עד מתי תדחו מכם את התענוג הנפלא הזה, והרי עתה הזדמנות מיוחדת לפניכם להשתתף בחג העשור של המדינה, אשר ייערך בכמה צורות מעניינות מאד ויפגין את שפעת הישגיה ואונה ויכלתה של זו. תקותי אפוא חזקה עתה, שהפעם תבואו ויחד נסב ונשמח בסדר ליל הפסח הבא, אליו אני ורעיתי מזמינים אתכם כבר עכשו בכל הכבוד הראוי.

לא כתבת לי, אם קיבלת את תרגומי ל"מנגינות עבריות" של היינה ואת מאמרי "על לשון אחרון".

ותודה על היתמינים (בהלצה אני קורא לאלה בעברית "מיני חיים") וברכה רבה לך ולרעיתך העדינה מאת שנינו.

שלך באהבה יעקב כהן

יג

תל-אביב, כ"ד טבת תשי"ח

16. 1. 58.

לידידי הרש"ז, איש-סודי במרחקים,

בשורה לי: גמרתי מחזה חדש, שמו "דורה", והוא המשך למחזה "תיאה", שכתבתי לך עליו בשנה שעברה. אלה הם שני חלקי שמה של אשה אחת — תיאודורה, אלא שזו נקראה תחלה בקיצור תיאה, ואחר כך, לרגל משבר בחייה, החליטה לקרוא לעצמה במחצית השניה של שמה: דורה. שניהם מאוחדים כחלק ראשון ושני למחזה "פרוץ", הוא שמו של הגבור הראשי. חלק ראשון מקומו בהרי שוייץ ובלונדון, שני, לאחר חמש שנים — בניו-יורק. נראה לי, שיצירה זו, החותרת ללב לבה של בעית הזמן וגורל האדם בכלל, היא הישג מיוחד לי — ואולי רק נראה לי כך, משום שהיא אחרונה. מקוה אני, שהשלוש אתך ואת רעיתך הכבודה, והריני מצרף, לבקשת רעיתי, את ברכתה לברכתי לכם.

שלך בכל לב יעקב כהן

יד

זכרון יעקב, ו' באלול תשי"ט

9. 9. 59.

ידידי יקירי הרש"ז,

מבית דניאל שבזכרון יעקב, מקום שאנו יוצאים שנה שנה למספר ימי-נופש אני שולח לך ולרעיתך העדינה — גם בשם רעיתי — את מיטב הברכות והאיחולים לשנה החדשה.

מה רבה השלוה כאן, מה רב הזיו הפורח! וחבל שקצרים כל כך הימים האלה. אך מצד אחר שלוה זו מפתחת את העצלות ולבי נוקפני גם בלי זה על היבול המעט שלי שנה זו, אם מאונס ואם מזהירות. אכן דוקא כאן תקפה עלי הרוח וכתבתי שיר ("יסרני לבבי.."). וזה מיטיב לי ומעודד אותי, כמו תמיד, כשאני פעיל וביחוד כשאני נענה לתביעות ה"מוזה" שלי.

ודאי כבר הגיע לידך או תגיע בקרוב חוברת "מחנים", בה תמצא תשובה קצרה שלי למשאל על המצב המוסרי של הדור, שרבו מאד המתנים אחריו, אם בצדק ואם לא בצדק, ולא רק בארצנו.

והנה כן עוד שנה אחת הולכת וקרבה לקצה. נקוה, שעוד מונו לנו שנים רבות של פעולה והנאה מן החיים, שהן אחת בעיני, ועל כל פנים משולבות זו בזו. ולו תהיה השנה הקרובה מיוחדת בברכתה לנו, ותשיב לי מן האבדה של שנה זו, ולשניכם, החביבים, תעתיר ממבחר משאלות לבכם לטובה.

שלכם מרים ויעקב כהן

טו

תל-אביב, כ"ד חשוון תשי"ט

7. 11. 58.

ידידי יקירי הרש"ז,

אם איני טועה, כתבתי לך במכתבי האחרון, שכנראה, גזירה היא מן השמים, שלא תבוא ארצה במועד שקיוונו. עתה אני נוטה להאמין, שאמנם יד עליונה היתה כאן לעכב את בואך. כי איך הייתי יכול לקבל את פניכם ולהשתעשע

בהברתכם ואני נפלתי למשכב ביום ב' של ראש השנה ואחר הוכרחתי להיכנס לבית-חולים לבדיקות, שם שכבתי שלושה שבועות, וכשובי הביתה, נוגעתי בנגע-עור קשה, שהחלישני ודיכאני עד נטילת כל שמחת-חיים ממני. עכשו, ברוך השם, נרפא הנגע ושב אני מעט מעט להיות כאחד האדם, אם גם עלי להקפיד מעתה על משטר מסוים.

בבית-החולים עברתי כמעט על כל התנ"ך, תרגמתי שיר לירי קטן צרפתי של ורלין, אף כתבתי כמה שורות תחת לחץ האוירה האופפת אותי. את השיר שלי נתתי אחר כך ל"הפועל הצעיר" והוא מצורף לכאן. מקוה אני שידבר אל לבך.

תחת זה לא יכולתי לעשות כלום כשובי הביתה. כאילו הוצאתי כליל מן המסלול. עכשו אני הולך ומתאושש ושם ומתנער (מלשון "נעורים" כביכול) מיום ליום.

מי יתן ולא תדע מכאוב כל הימים, ידידי! לא טוב לחלות. שכבתי הפעם הראשונה בחיי בבית-חולים וראיתי מקרוב את הדוים ואת המדוים השונים. באמת, יש הרבה דברים בעולם, שהם מיותרים לגמרי. היה שלום וברכה אתה וביתך, זו אשתך הכבודה, וכל אשר אתך.

ידידך אוהבך יעקב כהן

טז

תל-אביב, א' אדר ב' תשי"ט

11. 3. 59.

ידידי יקירי הרש"ז,

דברי מכתבך החביבים וחרוזי תפלתך נגעו עד לבי. עוד ליקוי-הראיה החלקי (רק לקריאה!) לא פג כליל, אך המצב הולך ומשתפר לאטו. והרופאים פה אחד: זה יעבור!

ודאי הגיע לידך בינותים פרק זכרונותי של "הפרופיסורים שלי", שבא ב"מאזנים". הקדמתי ושלחתי לך העתק מעלי-ההגהה. כבר השלמתי את החלק השני של זכרונותי ועוד בלבי לכתוב חלק שלישי ורביעי — בעזרת השם! אחרי ימי הקור העזים, שלא היו כמוהם בארץ, לפי דברי החזאי, זה 61 שנה, שב האויר להתחמם ומבשר את האביב המתקרב. הוא כמונו, ידידך, מתכוונן לקדם פניך ופני רעיתך העדינה בכל אותות החיבה והיקר. בצפיה לקראתכם.

שלך באהבה יעקב כהן

בעון אבות

מאת ש. ל. בלאנק

(מכונית מספרת)

...הכול תלוי במזל אפילו מכונית באמריקה.

לימים שלושה נכנסו למחסן, שאני הייתי שרוייה שם לראווה, אב ואם וכן. כנראה, שעם גדולי העשירים בכרך פ. היו נמנים, שהמחסנאים היו מחניפים להם ולהוטים מאוד לשמשם.

משראיתי את האשה מיד איבה נזרקה בי אליה, בלא כל טעם ונימוק עמי. סמוך לארבעים היתה, רקדנית בלהקת האופירה לשעבר, בלונדית, יפת-תואר בשעתה. ממדינת מיניסוטה, ונצר מגזע השבידים, שנישאה לתעשין יהודי עשיר וגדול ממנה בעשרים שנה, אייב גורדון שמו. הכול היו כפופים לה בידועים ובלא יודעים, כאילו מפיה היו חיים. היא לא יכלה להשתהות במקום אחד וכולה אמרה קוצר-רוח. מפעם לפעם היתה פוקסת פניה כנגד מראה זעירה, כשאינן הסיגאריה פוסקת מפיה.

קרן היה שמה.

תמירה היתה האשה, משכמה ומעלה גבוהה מבעלה, כרסתן וקרח, שכל אותה השעה היה פרוך אחריה כצל ושואלה כעניין, איזוהי מכונית טובה לה יותר. אך היא פוטרתי בתנועה האומרת למהר ולכלות מעשיהם ולצאת. מכל מקום לא הניח לה, מתכנע ומתכתף את הכינוי דאר-לינג בקול של תקליט מבוקע, על אף אדישותה והבטה של שאט-נפש.

אף אותו בזיתי בלפי.

לא כן העלם הצנום והקיפח, שעמד ליזכות במכונית לכבוד סיומו בית-הספר התיכוני, משנסתפל בי, מיד הרגשתי, כאילו מתוך אבנתא דלבא, שגורלי קשור מעכשיו בגורלי, לשבט או לחסד. בוא וראה, כמה מכוניות נאות ומעולות ממני היו שם, ולא נתן עיניו אלא בי. לא המחיר היה הקובע בדבר, שכן הוריו היו נוטים אחרי יקרות ממני, כיאות לבן עשירים, אלא חפה נודעת לי הימנו מראייה ראשונה.

לא היה שוקו אלא בי.

לא נתקררה רוחו עד שנכנס לתוכי, כדי לשעשע בי את יצריו; היה מכה באחד כפתור — והרי אני מחפתת את המכסה שלי כלפי מעלה, עד שאנו

נעשים חטיבה אחת; מכה בשני — והריהו מתקפל מתוך-מתוך כלפי מטה. אף הוא היה מתריע קרני, מנגין את הרדיו שלי, מבויק את פנסי. מתוך כך היה מלטפני ופניו מאירות, כאילו ידדת נפשו הייתי, שנודמנה לו בהיסה-הדעת. הכול היו צופים במחזה הזה, חוץ מאמא.

דני היה שמו.

לאחר שעברתי לרשותו, הרי עוד ב-ביום נקבעה דירתי בתוך הגרדו' הבנוי אבנים של בית הוריו. שלושה מדורים היו שם, לי ולעוד שתי מכוניות נקובות בשם, שמיד התחילו עוינות אותי, כאילו נדחקתי למקום שאינו מכירני. ואל תתמה, שהן לא נוצרו מלכתחילה אלא לטובתם ולהנאתם של שועים ואילי-הכסף, ואילו אנוכי — לכל זים איכא בשוקא; שכל עצמן של אותן שחצניות אינו אלא לנוי וליהרהר ולמסע-ענוגות, מיהו אנוכי — לכל עת ולכל שעה. מנחות דרגה.

לא היתה שעה של רגישה כשעה שדני עמד להסיעני בפעם הראשונה. אבל משדרך בדושה ואחו בהגה שלי מיד הכרתי, לאכזבתי, שאני מפקידה את עצמי מעתה בידיים אי-מהימנות. בעל כרחי פרשתי מתוך מחיצתי, ובעל כרחי הוסעתי לדרך המלך. מתחילה הייתי מהדסת כאן ומדשדשת שם, מתנשפת ומתנשמת, שהיה מורא הקרקע תחתי עלי, ביותר האדם הנוהג בי, שהכול בו היה גמלוני ובלא פרופורציה. כיוון שגלשתי בשלום מעל מדרונה הלוליני של אותה שכונה, ונכנסתי לתוך גן-העיר הסמוך, פיירמאונט שמו, טעמי נשתנה מעט-מעט, משל לתינוקת הססנית עם פסיעתה הראשונה, שסופה אורת עוז וחדווה של חי נושא את עצמו.

רבה בימים הייתי אז, שריח צבעי עדיין לא פג מתוכי!

הכול הפליאני, כאילו היום נוצרתי. לכל מקום שפניתי שתי-וערב של כבישים מאפילים, או מבהיקים בחמה של תקופת תמוז. היה לי הרושם לפעמים, כאילו כל האילנות והשיחים עם כל הגשרים שעל גבי הנהר למגדולם ועד קטנם היו עוקרים את עצמם מקרקע-גידולם, מהם מרתיעים מלפנינו מאימה ופחד, ומהם רודפים אחרינו, לרבות כל גבעה וכל עמק מיוערים והעביבים מסוף השמים ועד סופם. ועל כולם המון המכוניות, שהיו מזדמנות לי במעלה ובמורה, פנים ואחור, ומשיבות עלי רוח-זלעפות, קבלת-פנים אי-אוהדת ביותר, כאילו היה השטן בכבודו ובעצמו נוהג בהן.

אכן, מסע-בתולים לזכרון!

יש ועמיתיו של דני מצטרפים אלינו, היו יושבים צפופים ומתהנים רווחים. אותה שעה דרכנו דרך של צחוק ומצהלות-נעורים, כל שכן כשעלמות מצויות בחברתם — אי, אפילו עברי פי פחת משחק לנו. כל השקאה והשקאה שלי ליד תחנת-שמן חנייה בדוחה בשעתה היתה, במאכל של כריכות ובמשתה של מייסודה, בשירה ובזמרה. על הרוב הייתי פתוחה וגלוייה, עד שלא היה

דבר חוצץ בינינו ובין אוויר שאינו מצוי, המבדר בלורית ומפריח שושנים בלחיים, כאילו כל ארץ ומלואה לא נבראו אלא בשבילנו בלבד. עובר לכניסתם לתוכי, הרי לעולם גזירה אחת יוצאת מפורש מלפניהם, מלפני בני-התישחורת, שחלילה לי לפגר בדרך, ואפילו כולנו יוצאים בריסק אברים!

אף אני נכויתי מאשם; שהם כנגד האדם, ואנוכי — כנגד בנות מיני. לא היו אלא ימים מועטים עד שעמדתי על אופיו של דני, ונפשו נקשרה בנפשי. הגיעו הדברים לידי כך, עד שהיה מגלה לי מכבשי דלבא, אף-על-פי שאין לנו שפה אחת ודברים אחדים. ולא זו בלבד, אלא כל אימת שהיה תופס בהגה שלי, מיד הוקנה לי הלך רוחו באותה שעה. ועל פיו הייתי מתנהלת, מדעת ושלא מדעת. רגיל היה להפריח שמות בקול, שהיה בהם מכבשונו של עולמו, נושאים של חוויות, הרגשות, כגון אותה ריבה חייכנית ויעלת-חן, שהחמה נימשה קצה חוטמה הזקוף, חדווה חיה זו, המפקירה לרוח המנשקת כל קווצה וקווצה של בלוריתה הגלית וכל מקום ומקום של עורה המגולה. היא לא היה לה אלא עולמו הנאה של הקדוש-ברוך-הוא המתגולל לעיניה התוהות כמגילת-פלאים, והוא לא היה רואה אלא אותה בלבד, חמודה בהקיץ וחשוקה בחלום; הוא כלי מחזיק שתיקה זועפת, והיא כמעייין שאינו פוסק, מכל שהיה עולה תחילה על לשונה. מרלין היה שמה.

ואילו את שם אמא לא היה מעלה על פיהו אלא מתוך טינה ומגינת-לב. כלי-כך למה? אין לך כל יום ויום שלא היתה תמורה ניכרת חלה בו, כאותה הזקית המחליפה גווניה. אתמול, למשל, אדמונית, היום — שחרחרות. יש ומסתגרת בקיטונה לבכות את עדנתה החולפת, ולא היו יודעים את הרהוריה אלא הפלים וארבעת הקירות הדוממים בלבד. אותה שעה היה כל אחד ואחד קופא על שמריו, מן השירות עד מיסטר גורדון בכבודו ובעצמו, כאילו היה שכיב מרע מוטל לפניהם; ויש שהיא נעלמת לימים וללילות, הוזהי אמא יולדתו? היה דני עוקב אחריה בסתר ובגלוי, מחבבה ושוטמה כאחד, חומל ומתאכזר עליה כאחד, נוהה אחריה ונרתע מפניה כאחד.

ביותר — היינה.

אותה שעה היה נוהג בי בסופה, בשגעון ממש, כאילו היה בורח מפניה, שלא יראנה בניוולה. אלא שהיא מרדפת אחריו, מפלצת ולא בת אדם, מאין מסתור ממנה, אפילו צחוקה, צחוק פריצות. ולא היא בלבד ברודפים, אלא אף אבא, המעורר בו הרגשה מעורבת, של חמלה ובוז, שהיה עושה עצמו אסקופה נדרסת לה.

אני ידעתי את נפשו, מן המתרחש במצולתה הדלוחה — מקור כל שעה טרופה. רגש ברגש הייתי מרגישה ברקבובית המתליעה שבתוכה, בוקים שהיו עולים ללהב בלבו, ועין בעין הייתי צופה ורואה מפלצות ממפלצות שונות המרדיפות אותו בלא חשק, בין משכבר ובין שלא נוצרו אלא היום. אימה היתה

נופלת עלי, אימה מפני הדומם והחי, ולא הייתי אלא תפילה אחת — לחזור בשלום למחיצתי.

יחיד להוריו היה דני, שלא נשאו את נפשם אליו, ביותר אמא-הורתו, גזירה שמא יהא למפגע להם, לחירותם. כיוון שבא לעולמם, על אפם ואל חמתם, שכן האשה, לפי יש אומרים, לא נמנעה מכל תחפוזה יפה להפלה — שוב לא חשכו כל טוב ממנו, חוץ מאהבה. לא אם טיפחה וריבתה ועשתה עליו לילות כימים, אלא אומנת פושית, אסתר שמה.

מתחילה היה דני נותן דעתו עלי, משל לבובה חדשה של תינוקת, שאינה מסורה אלא לה לבד. הי המטפל בי באמונה, מנהירני במשחה יפה לכך ואינו משירר בי רבב כלשהו, כאילו מלאכת קודש היה עושה. משנפנה היה שוהה בי, אותו יחוד-גומלין, שלא כל חוויה וחוויה, אלא אפילו כל הרגשה סתומה מן הסתומה לא נעלמה ממני.

מה לא היה מגלה לי באותה שעה?

אבל הגיעו ימים, שהיה דני מזניחני ושוב אינו מדקדק בגיוני. כדרכו בקודש בכל כיוצא בו, מחליפה חדשה ועד בכלל. כמנין השעות ביממה מנין התמורות והחליפות בו; עלה נידף ברוח. זכורתני את השעה בה היה מפריש ארס, ואת השעה בה היה רואה את מרלין כראות אדם את חזה בשעתו. מראה מאירה בו, שאינה עשויה אלא לעקוב על ידה את המכוניות הניפנות אחריו. אין לך כל בבואה ובת-בבואה, אחד הבאי ואחד מציאות, שאינה משתקפת מתוכה. פעמים נראית בעיני-אילה של מרלין, אותה הבטה של חמלה עליו, ופעמים בעיני אמא, אותה הבטה של בחילה במראהו המכוער.

ועל הכול — החטטת.

להיכן ולמה היה דני מתעלם? אם אין השערתי מטעמי — כליאה בחדרו, במקום שהיה טובל במררתו. מה הניעו לכך? לא ידעתי. איש לא היה מרגיש בחסרונו, אפילו אומנתו אסתר, שכבר היתה רגילה בכך. אותה שעה, הריני מודה ומתוודה, הייתי מתגעגעת עליו ודואגת לשלומו.

מאפס מעשה הייתי נותנת דעתי על כל חי ודומם, ראש לכול בית-החומה של אדוני על שלוש קומותיו והעלייה ושתי האכסדרות מפנים ומאחור. ארמון בזעיר אנפין, הכביש מרובץ תמיד ומדשאה מעין הקטיפה הירוקה עם ערוגות-בשמים מזה ומזה. ושם שדרה של אשוחים, של ירק תדיר, ומזרקות בדמות נימפות עירומות ואריות מכונפים עשויים שיש, הפולטים קילוחים-קילוחים של מיים כלפי מעלה, שעין צבעי הקשת בענן צבעם, ושיכשוכם ערב ומרדים. אין החמה מסתלקת משם מזריחה ועד שקיעה. לכל מלוא העין נביטה ופריחה ובריות למיניהם, מן הרמש הרוחש על הארץ ועד עוף השמיים. ובתוך הגן, העוטר את הארמון, ציפורים, שבמקהלות יעירו את השחר.

יום-יום וחליפותיו. אתמול, למשל, היה י"אש הגנן טרוד בכסיחה. היום

כבר עשה בקוצרת החשמלית במקום אחר. שני הפולדוגים, דיק וטים, כרוכים אחריו, ושיח ביניהם, הוא בלשונו והם בלשונם. יש ובולמוס של משובה תוקף את הכלבים, עד שאפילו פרפר פורח באוויר שעשועים להם. אותה שעה, אסתר אשת י'אש, הרי זו יוצאת להתרות בהם בקול, שאם יהינו, הוללים שכמותם לשמוט את הלבנים המסתפגים בחמה, בנפשם הם מתחייבים, כה יתן לה אלוהים וכה יוסיף!

למה מצטחק י'אש? הלאשתו הוא, אם לצריה?

אהבתי את האיש והאשה מפני טוב לבם ושמחת החיים שלהם. איש לא היה משגיח בה וגערתה נשאה רוח, על אף גופה המסורבל בשר, עד שהרצפה מרעידה תחתיה. ערב לי קולה, בין בדיבורה ובין בשירתה, וביותר קול צחוקה המרנין לכבות. לא פעם ולא שתיים הייתי רואה את דני כובש ראשו בחיקה, שעה שגבר מבקש את אמא בעולמו.

בייבי שלי! בייבי שלי! היתה מלמלמת מתוך דמעות מתניקות.

ושם הנהג י'אן, שהיתה הגברת מדקדקת עמו, שלעולם יהא מגולח למשעי ולבוש מדיו נקיים ומגוחצים ומגפיו הגבוהים שחורים ומביהקים — ועושה רצונה באמונה. י'אן! ומיד צץ לפניו, עמידתו עמידת עבד לפני מטרונה, ועל כל הוראה והוראה היוצאת מפיה, תשובה אחת חוזרת חלילה: יס, מעם! כבן שלושים היה, תמיר ונאה וערום.

דעתי לא היתה נוחה הימנו, שלא היה תוכו כברו. הולך בטל היה, ואינו עושה אלא מלאכות קלות ונוחות, כשומר הסף, או מלצר בשעת כירה, למשל, וכיוצא בשירותים, שאינם אלא לנוי, ככלי הבית המפוארים. מפקידה לפקידה היה מנהיר את שתי שכנותי היהירות, כדי שיהיו עומדות בעיניו. עלי לא היה נותן דעתו כלל ועיקר, כדני, שהיה נמנע מלהודמן עמו פנים אל פנים; משל אש ונעורת בכפיפה אחת. כליכך למה? מתחילה הייתי תוהה למראה שניהם בכך, שהיה העלם מחוויר כמוות וקומתו הגמלונית מתנמכת, משל נתקל באויב־בנפש, והלה מבקש להשתמט, כנגב שנתפס בגניבתו; ברם מן השיחה בין המשרתת והטבח פעם אחת ליד הגרדו' על דברים שבין הגברת ולבין נהגה הקשתי על השאר.

י'אן היה מוליך לפעמים את אדוניו, מיסטר אייב גורדון, אל הלשכה של בית־החרושת שלו לתעשית טפסטיל שמחוץ לעיר. מי שלא ראהו מברך את אדוניו נמוך־הקומה והכרסתו והקרח בשלום, שעה שהיה פותח את הדלת של המכונית בפניו בכניסתו וכיצאיתו מתוכה, לא ראה מראה מגונה מימיו! לא היו רואים את תולעת־החיוך בוויית פיהו אלא השמש ואנוכי בלבד. מה פירושה? גניבת־דעת. ברם על הרוב היה מסיע את גברתו במכונית המביהקה משחור לכל מקום שהיה עם רוחה לילך באותה שעה. ולעולם מפורכסה ועדוייה ומבושמה. הכלבלב המקורזל, סוויטי שמו, בחיקה, והסיגאריה המתעשנת בפיה.

לאן? לה ולנהגה פתרונים.

פעם אחת היינו מהלכים בדרך, דני ואנוכי, ואותה שעה לא היה נוהג בי אלא כאחד שיכור. וודאי דברים בגו, אמרתי בלבי, אחת מן התמורות של רוחו מהפכפכת, שהייתי למודה בהן כל-כך. מכל מקום הייתי מצייתת לו באין ברירה, הואיל וההגה ברשותו היה, להטותני לרצונו.

לאן היו פניו מועדות? לא ידעתי, כשם שהיה נשגב מבינתי, למה היה בוחר דווקא בסימטות ובמבואות צרים ועקלקלים וחוזר תמיד למקום שיצא משם. מפני מי או מה היה בורח? חיל ורעדה אחזוני שפעם אחת היה כפשע ביני ובין תאוונה קטלנית. אותה שעה מכונית-משטרה אדומה הפסיקה את דרכי, ולא נעצרתי אלא בבת-אחת ומתוך חריקה חדה, עד שכמעט נתפקקו כל אבריי. לאחר שנבדקה האשרה של הנהג החיזור והנבוך, זכורתני, שהגדול בשוטרים גוף בו בנחת, לאמור, לרהיטה מה זו עושה? ולמה ידחוק את השעה? הלהרוג או ליהרג יצא ביום בהיר זה בשחקים? מתוך כך הבטיח, ללא כל צל של ספק, שכל אימת שירצה תהא ספיקה בידו להיספות, מדעת ושלא מדעת.

משהלכו להם השוטרים, נשתהיתי עדיין במקומי, שהנוהג בי היה מעפל עכשיו מוסרו של השוטר, חרד במקצת, כאילו היה שומע בדבריו אמן רע. מתחילה, אמנם, פתח בשופי, משל תלמיד שעדיין מורא רבו עליו, אבל משנכנסנו לתוך הגן הסמוך, שוב חזר לסורו, כאילו על אפו ועל חמתו של מישוהו. לא בדרך המלך היינו מהלכים אלא בצידי כבישים, של מעלות ומורדות, של שיחים סבוכים, ולעולם בשטח מוגבל, כאילו היינו חגים בתוך מעגלי-קסמים.

מה העיקר על רוח דני, שהיה מבקש להתפרק ממנו על-ידי מסע-עתועים? כמה הפגיעו בי תהפוכותיו, משעה שנמסרתי לידו, ואילו האחרונה הגדילה, משום-מה היה לבי מנבא, כי רעה נגד פנינו. יראתי את השמיים המתקשרים בעבים, את המיים הרוגשים והמחשיכים מתחת לגשר, את הגן בצילתו כאן ובחמתו שם, וביותר — את דני ואת מחשבותיו הקודרות. היד מרלין באמצע, שעה שענינה-אילה רואת את פניו הרוזות והחטוטות ומתענגת? שמא על-ידי מריבה שנפלה בין אבא ואמא, אותה בעיה החוזרת חלילה, היכן היא עושה ימיה ולילותיה? הרי מה יום מימים? שאותה שעה היה עד-שמיעה ועד-ראיה, כשנכנס באקראי ושמע כיצד אבא רוקק מרתו בפניה, מאיים בהתאבדות, ברצח, והיא אינה אלא מחרישה ומחייכת; משל עכברון ביד חתולה משתעשעת. לשעבר היו, לפחות, מריבים זה כנגד זה בסתר, אף-על-פי שאזוניים לכותל לעשות חומר לדיבה רעה בפי כל המשרתים, ועכשיו בגלוי — רקמת טרגדיה של משפחה אחת. שמא בעטיו של האיום בגירושין? —

בינתיים התחילו דירות מבצבצות מבין אילנות דלילים — מבוא העיר. אותה שעה היו פעוטות משחקים ברחבה, רכים ועליונים. איתרע מולה של אחת תינוקת כבת ארבע, שכדורה ניטלטל לרשות הרבים — ורצה להחזירו. אימת מוות נפלה עלי, שהיה דני תקוף מין רוח-עיוועים ונוהג בי בשגעון, ואפילו אנו מתפרקים אברים-אברים. ואשר יגורתי בא; האסון זקק עלינו מתוך מארבו.

לא קלטתי אלא צריחה ולא יספה, ולא חשתי אלא בבשר ובעצמות המתרטשים תחת ארבעת גלגלי החופזים.

למה לא נעצרתי לאלתר, כדי להחפיו את התינוקת אל בית-החולים ולהצילה, אולי, ממוות? חיך, שלא מאתי אלא מאת האדם היתה זאת, למהר ולהימלט מכאן, לחזור לתוך השתי-וערב של שבילי הגן הנהירים ולא נהירים, להתערב בהמון המכוניות — ועקבותינו לא יהיו נודעים לעולם. לא ידעתי כמה ארכה אותה מנוסה שגעונית מפני איזו עין רואה, שכל דקה נצח היתה, גלישה לתוך תהום אינסופית. מכל מקום הרי מתוך האנדרלמוסיה שבאה לעולמו של דני לא נשתייר בעינו אלא הגיונו, קברניט שלא אבד. שכל אותה השעה היה נמנע מליכנס העירה, גזירה שמא יזמן לנו השטן אחת מכונית-מטרה, אותה ואת שוטריה הנוזפים והקונסים. וגדולה מזו, שמכל המכוניות שהכרך ובנותיו פולטים לכאן לא יהיו מפלים אלא בי — זוהי הקטלנית, שאותה תינוקת נספתה תחתיה!

ואין בית-דין נפרע ממנו אלא בדם!

בינתיים נתקדרו השמיים, הבריקו הברקים והרעימו הרעמים, מטר סוחף נתך ארצה — ולא הואטתי. הגיעו הדברים לידי כך, עד שאבד לי שיווי משקלי וכמעט שנכשלתי ונפילתי פעם לתוך מהמורה חומרת, מקווה המיים הניגרים לתוכה מעברים. התרעיו המכונית על הסכנה, התנגשות וודאית בסופת הגשמים — ודני לא השגיח בהן. ועד שאני מתלבטת כה וכה כשיכורה ולא מיון, צפויה בכל רגע ורגע לתקלה על-ידי, ברק פגע באילן סמוך, כדי כמה פסיעות ממני, שהיה מיד למאכולת אש — מחית אלוהים מסביב. מכל מקום לא עמדנו ממנוסה, לאן? לאשר בשאוננו ארבעת גלגלי המתרוצצים, כיוצא בהם מחשבותיו של הנהוג בי, שמורא גדול היה מרדפן, כרדף הרוח את העבים מסוף השמיים ועד סופם. אשנבי, אלו שמלפני ואלו שמאחורי, נסתמאו למחצה מחמת הערפל והגשם החזק. לא ראיתי אלא דמויות מעוממות של צמרות אילנות המצליפות זו את זו, צלפים של שבטי-דינור מתוכפים בקול ד' בכוח, וגחליליות מתנוצצות פה ושם, כאילו פערה התהום את פיה לרגלינו ופולטת מתוך-תוכה המון איך-ספורות של מלאכי-חבלה, בריות שלפני בראשית.

עם חשיכה חזרנו הביתה.

לאחר שדני הכניסני לתוך הגרדון, סגר את שערי, עלה לתוכי, התכרבל במעילו — ונשאר יושב כך שעה ארוכה בלא תנועה.

מתחילה אמרתי לידום דום וללקק את פצעי, שלא יצאתי מתוך הסופה אלא במעיקה כאן ובשרטת שם. ולא זו בלבד, אלא שלושת הגוונים שלי, תכלת וארגמן ולבן, שנסתמנתי בהם כשיצאתי לאווירו של עולם ועליהם תפארתי ועדנתי, נתכהו וניטשטשה צורתם, כאילו לא בתקופת הנוער הייתי עומדת, אלא קשישה,

שהרבה טילטולים והרפתקאות ותאוונות הטביעו עליה את חותמם המדכא; יום זה בלבד עשוי היה להקפיץ עלי זיקנה שלא בעונתה!

ועד שהמאורע בתינוקת שנספתה מתחייה בזכרוני בכל מוראיו, נעשו אוזני כאפרכסת. מה מתרחש במוחו של העלם, ולא שמעתי אלא בכי כבוש. למי היה דומה באותה שעה? לגילגולו של אחד רוצח בשוגג שלפנים בישראל, הבורח מפני גואל הדם הרודף אחריו. הייגלה למקום סיתרו? לאשרנו לא היינו אלא שנינו, ששכנותי אחת מיסטר גורדון יצא בה למקום שיצא; ואחת י'אן הסיע בה את גברתו. לאן? לאיש ולאשה מענה-לשון. בחוץ בכתה החשיכה בדמעות שלישי, הדממה מעמיקה וחורשת רעה. לא הפריעה מפעם לפעם אלא קול קוקיאה בתוך הגן שם, כאילו לא באה אלא לספור לנספית ולבכותה. רטט עבר בי. ואף-על-פי שהצמיגים של כל ארבעת גלגלי כבר נשתפשו מכל רבב של דם שעליהם, בלא תפונה — מנוחתי ניטלה ממני לחלוטין. היה לי הרגש משום-מה, שכל הימים שעל גבי כדור הארץ לא יוכלו למחות את הדם ההוא; כסם-המוות חדר לתוכי, לתוך הצומת של עורקי וגידי, לרבות בכל גטף וגטף של שמן שנשתייר במיכל שלי. להתגדם אביתי, לילך על גחוני, כדרך שנתקלל הנחש הקדמוני בשעתו, ואפילו להיות תלוייה באוויר, שידם ברצח הזה. יראתי להציץ בגלגלי, שהיה ברי לי, שלא דמה בלבד נסתפג בהם, אלא אף בתרים-בתרים של עורה המרוטש, לרבות ציצות-ציצות-שער וסרטה הצבעוני. הכול בגרדו' רמו עליהם, ביותר האפילה, שדבר לא נעלם הימנה.

היכן היא עכשיו? וודאי בתוך חדר-המתים של בית-קברנים אי-שם בכרך הענקי, צרור של בשר ועצמות מרוטשים. נר דלוק למראשותי ארונה — האילן הבוער באש הברק. ובבית הוריה תאניה ואניה; התשמעי? לא הגשם הוא הבוכה — אם שפולה היא. שורי — רבבות אגרופים קפוצים עליך! לא כל המשטרה בלבד הוזעקה לעקב אותה מכונית פלונית ונהגה אלמוני, אלא כל העיר בוקניה ובנעריה, לרבות עוללים ויונקים — לנקום נקמת דמה השפוך של אותה התינוקת! אם יסקו שמימה — משם יורידום; לשאול תחיתה — גם שם ידם תשיגם, וכגמול ידם יעשו להם; אברים-אברים יהיו נישולים מהם חיים ונעשים כעפר לדוש, וחגיגה לא יתנו להם. גם כל כופר-נפש, וכל כך משום שלא נעצרו להחפיו את התינוקת לבית-החולים.

עזה ממוות חרדתי באותה שעה!

כל אותה אשמורה תיכונה של לילה לא פסקו שני הבולדוגים שבמעונם של י'אש ואסתר מלהתייבב, תחילה בחשאי, כאילו היתה בטנם מציקתם, ואחר בקול, כאילו היו משתסים זה בזה, ויבבתם יבבה משונה. לאחר מכן נבקעו איומיהם של אדוניהם, שניעורו בבהלה. כיוון שהכלבים לא נשתתקו ולא פסקו מלגרד בדלת הנעולה ולרחרח את האוויר — יצאו החוצה כשהם מכורבלים ומזויינים, הוא ברובה והיא בקרדום. חזרו לכאן ולכאן, חרדים לכל עלה נדף, מוכנים להתגונן

ולקרוא לעזרה. ולמה לא נרגעו הכלבים ומושכים את האיש והאשה לעבר הגרדו? אך הם לא נשמעו להם, גזרו עליהם שתיקה — וסרו למעונם.

אבן כבידה נגולה מעלינו, מועקה עד כדי חניקה!

סופרים אילו כל דיירי ארץ — לא היו יכולים להביע בכל לשון של אדם אף מקצת מן המקצת מכל מה שהיה עובר ברגע אחד בלבו ובמוחו של דני באותה שעה. אף עלי אצל מרוחו, משל חותם על נייר לבן, כתובת-קעקע על בשר החי, שאת מחשבותיו חשבתיו, את הרגשותיו הרגשתי, את חוויותיו חייתי, ואימותיו אימוני — משעה שעמד על דעתו ועד הנה. ולא זו בלבד אלא הפגיע בי את מורא החיים עליו, את משאלתו המעומעמת להתאבד על-ידי הגו הממית שלי, לעבור ולבטול מן העולם. שעה רדפה שעה. צרחו עטלפים. קוננו אוחים. ציפור-אם דימדמה על אפרוחיה. וכאן כשהיה. האפילה הדחיסה, התחרשה. מה סחה? מה נתנבאה? מה יצרור בכנפיו יום המחרת? וודאי כותרת ענקית מעל תמונה של תינוקות נרצחה תופיע בכל העתונות הלוקאלית — מיהו זה ואיזהו הרוצח המופלא שקיפד פתיל החיים הרכים הללו? לא יחשפו צפונותיו אלא הבולדוגים הנובחים כלפי הגלגלים. אז תבוא המשטרה. אל מי יפנה לעזרה? אל אבא ואמא? ריקים חדרי-המשכב שלהם, שהלכו למקום שהלכו, הוא לעברו והיא לעברה. אולי אל אסתר? לכבוש ראשו בחיקה ולגלות לה הכול, הכול. במה יצטדק? היצדק בעיניה באותה אמתלה, שאותה שעה כעין ערפל נמתח לפניו מפני המראה — מראה י'אן ואמא ביינם בכניסתו פעם אחת באקראי אל הטרקלין, עד שנשמט ההגה מידו והכרתו כמעט אבדה? לא, הרצח בעינו עומד! לא בא הגשם אלא כדי שתהא הדממה מעיקה יותר, ולא נתבהרו השמיים אלא כדי שהלבנה המלאה תהא מציצה באשנבי הגרדו' ומודיעה באורה הבולש והמרתית לכל יושבי העיר מסופה ועד סופה, למגדולם ועד קטנם — הנה הוא, הרוצח!

... עם עלות עמוד השחר מצאו אבא לדני כשהוא מעולף וכמעט בלא גשמה באפו. מיד נפוצה השמועה המחרידה וכל השירות חרד למקום-המעשה. לא יצאה שעה אחת — ודני הובהל על-ידי רופא-המשפחה לבית-החולים.

כיצד חוקרים תסידות בִּישָׂרָאֵל?

מאת ח. ליברמן

[ד']¹

הגיעו ימים טובים לספרי מוסר ודרוש ישנים, שנדפסו, או, לפחות, נכתבו בגליל לבוב, פודוליא וואהלין במחצית הראשונה של המאה השמונה עשרה. ספרים אלו, שלפי הגדרתו של פרופ' ג. שלום "נחשבו בעיני החכמים כמשעממים ונטולי ענין ביותר, ומי טרח לקרוא אותם?" [לשונו של שלום] הפכו פתאום "בסטלרים"! פרופיסורים וחוקרי תסידות מחפשים אותם בנרות. מה קרה לפתע פתאום? שמא תאמר התחילו חוקרי התסידות מרגישים שהם זקוקים לקורטוב של מוסר? לא! אלא מה? חוקרי התסידות הלהוטים אחרי מציאות וחידושים (כלום אפשר לחוקר בלא חידושים?) התחילו מחטטים בספרים אלו בתקווה שימצאו בהם חידושים, "להבהרת בעיית התסידות"⁽¹⁾, ובעיקר שמא ימצאו בהם דברים על ר' ישראל בעל שם טוב בעצמו, שנכתבו עוד בחייו, מכיוון שעדויות עליו מאת בני דורו מועטות הן. כשנתאכזבו, התחילו מחטטים למצוא, לפחות, רמזים עליו, ואם לא במפורש, הרי בדרך רמז. ידוע שעל ידי השערות ופירושים, לוא גם רחוקים ומלאכותיים, אפשר למצוא רמזים גם במקומות של יזכרו ולא יפקדו. והרי דוגמה:

פרופ' שלום הכריז על מציאה שמצא: דברי קיטרוג וגינוי, הרומזים על הבעש"ט עצמו, בספר "משמרת הקודש" לר' משה מסאטאנוב. הספר נדפס בזאלקווא בשנת תק"ו, ואם כן נכתב לערך בשנת תק"ג, זאת אומרת: בשנים הראשונות להתגלותו של הבעש"ט⁽²⁾.

הבה נראה מה מציאה מצא פרופ' שלום. הוא מעלה דברים אלה:
"ועתה חדשים מקרוב באו נתנו עיניהם בממון והיה להם דבר ה' לחרפה והיה איש הולך רוח בסיפורי משלים ודרך הלצה הוא יוכיח לעם הזה ולא יאמרו ללבם הבל המה מעשה תעתועים ואין בם מועיל להרים מכשול מדרכי שאלך בדרך הישר בעיני ה'".

(1) הפרקים הקודמים נתפרסמו ב"בצרון", שנה י"ד, כרך כ"ז, תשי"ג, חוברת ג', עמ' 173—165; שנה ט"ז, כרך ל"ב, תשט"ו, חוברת א', עמ' 113—120.

(2) ג. שלום: "שתי העדויות הראשונות על חבורת החסידים והבעש"ט", "תרכיץ",

שנה כ"ו.

הקורא ודאי ישאל: היכן כאן הבעש"ט? ושלוש מפרש:

„איש הולך רוח, שתובע לו סגולות רות יתרה ושהמחבר רואה בו רק הולך רוח (לגנאי), המתהלך בין פשוטי העם ומוכיחם ומורה להם דרך לא על-ידי לימוד אלא, בסיפורי משלים ודרך הלצה, איש זה הוא הבעש"ט; הרי זאת היתה דרכו המיוחדת לו... בתחילת שנות הארבעים היה הבעש"ט נוסע הרבה במחוז פודוליא... ואין ספק שעבר גם בסאטאנוב... כאן כל הנתונים מתאימים עם זה ואין כל סיבה לחשוב שכוונת ר' משה היתה למישהו אחר. האיש הזה התחיל בפעולתו בשנים האחרונות, הוא ואחרים, נתנו עיניהם בממוץ ולקחו כסף מאנשים פשוטים... והתנהגותם נראית לו לר' משה כמעשה תעתועים. ושלוש מוסיף בהערה:

„לא ברור אם במלים, והיה להם דבר ה' להרפה' יש רמז לפעולתו של ר' ישראל כבעל שם, שנחשבה לבזויה בעיני כמה מן החסידים הראשונים... ר' משה מסאטאנוב עצמו האמין בפעולות השמות הקדושים ורושם כוונות וסגולות שונות בספרו, אלא שהשימוש במלאכת, בעל-שם' כמקור הכנסה היה בו כדי להטיל חשד מוסרי על הנוהג בה... ומכאן אחד היסודות לטענות ניצול כספי ההמונים הנשמעות כאן“.

הרי ברור כשמש שלפנינו הבעש"ט בעצמו!

שלוש גאה בתגלית זו, שהיא אולי הקיטרוג הראשון על הבעש"ט מאת בני דורו, ומתפאר שהחוקרים שקדמו לו לא הרגישו בזה, ואפילו פרופ' דינור [גם הוא בין המחטטים בספרים הנ"ל], שהשתמש בספר זה ומביא מדבריו בספרו „במפנה הדורות“, לא הבין את הרמזים הנ"ל. מרגלית יקרה שכזו היתה בידו והשמיטה, עד שבא הוא הפרופ' שלום, ראה מציאה זו ונפל עליה והרי היא כולה שלו.

ומאז הכריז על מציאה זו הרי, כמובן, הוא הולך ומצטט לעתים מזומנות, ושמה תאמר שהוא נוקט לשון „אפשר“ — לאו! אם במאמרו הנזכר יש עדיין סימן של היסוס (הוא כותב: „אם ניתוח זה נכון, אזי...“). הרי בציטוט הדבר כבר הפך ודאי: ר' משה מסאטאנוב לימד קטיגוריה על הבעש"ט עצמו!³) אלה שאינם מצויים אצל מאמר התגלית של פרופ' שלום, והספר גופו אינו מצוי לעיין בו, הרי הם מתרשמים מלשון הציטטה שהקטיגוריה היא במפורש על הבעש"ט, ואינם מעלים על דעתם כלל שהבעש"ט עצמו יחד עם הקטיגוריה עליו נמצאים בספרו של ר' משה רק על פי פירושו של שלום. אם התירו חכמים לתלמיד חכם שמינית שבשמינית של גאוזה, ודאי שהתירו לחוקרי חסידות גם שמינית שבשמינית של ענווה ומלה אחת — „אפשר“ — כמדומה שלא היתה ממעטת את דמותם, ואולי גם להפך... ואם ג. שלום עצמו כך, שותי מימיו על אחת

(3) ג. שלום: „הפולמוס על החסידות ועל מנהיגיה בספר נזר הדמע“, „ציון“, כרך

כמה וכמה שהם מצטטים קיטרוגו של ר' משה על הבעש"ט כדבר פשוט וברור⁴), וכבר הבאתי הדבר לתשומת לב הקוראים במאמרי "כיצד חוקרים חסידות בישראל" (ג)⁵, אבל מכיוון שבא שם רק כעניין צדדי הוכרחתי לקצר בו. ומה הופתעתי כשהגיע לידי, זה מקרוב, מאמרו החדש של פרופ' שלום על הבעש"ט, שבו הוא חוזר בקיצור על אותה מציאה ומוסיף: "לא יתכן שנתכוון לאיש אחר זולת הבעש"ט"⁶.

לידי, שאיני חוקר אלא קורא פשוט, שאינו מקבל באמונה פשוטה את דברי חוקרי החסידות (ומובטחני שיש קוראים רבים כמותי) יתכן ויתכן, כמו שנראה להלן, אלא שקודם עלי להעיר על כמה פקפוקים שיש לי בדרך תגליתו של פרופ' שלום.

א. המשך: פרופ' שלום שלה שורות הקטיגוריה שהוא מצטט מאמצע של פרק, והן משמשות שם המשך למה שקדם להן. המחבר מספר שם על נוהג שנהגו בעלי הבתים בעבר לשכור לומדים שילמדו עמהם דינים, והיו בעלי בתים, שאפילו החזיקו מלמדים על שולחנם כדי שיראו את מעשיהם תמיד, והמחבר ממשיך: ועתה חדשים מקרוב באו נתנו עיניהם בממון וכו' — הדברים ששלום מפרש כקטיגוריה על הבעש"ט. וכינן ישאל השואל: וכי מה ענין שמיטה אצל הר סיני? מה פתאום הבעש"ט כאן? מה איכפת להם, לבעלי הבתים, אם הבעש"ט נתן או לא נתן עיניו בממון? ירדוף לו הבעש"ט אחרי הממון במזיבות ויאכלו לומדי התורה על שולחן בעלי הבתים בסאטאנוב וישבעו! אין המשך הדברים בפרק זה הולם כלל את הבעש"ט ואין מקומו כאן כלל. פרופ' שלום הוא שהכניסו בחוזק יד על דרך דחק ונכנס...

ב. לשון רבים: המחבר כותב בלשון רבים: נתנו עיניהם; והיה להם; חדשים מקרוב באו, ומפרש שלום: הוא [הבעש"ט] ואחרים. אם יתכן לפרש "הוא ואחרים" — מדוע לא יתכן לפרש: אחרים ולא הוא?

ג. נתנו עיניהם בממון: זה מנין לו להמחבר? פרופ' שלום סותר את עצמו. שהרי דעתו היא, שהבעש"ט, אפילו לאחר שנתגלה ונתפרסם ונעשה ראש, לא רצה ליהנות מיתרונו זה ולהתפרנס כדרך שהתפרנסו הצדיקים שבאו אחריו, אלא התפרנס עד סוף ימיו כרופא עממי, בריפוי חולים על-ידי שמות, קמיעות, סגולות וכו', וחי כל ימיו בצמצום, והיכן כאן נתינת עינים בממון? כיצד יכול המחבר לייחס קיטרוג זה לבעש"ט דווקא? אדרבה, איפכא מסתברא. שלום מפרש שהיה לוקח כסף מאנשים פשוטים. מה פירוש הדברים? אם התפרנס מריפוי חולים בלבד, מה נפקא מינה, אם החולים היו אנשים פשוטים או לא פשוטים? ומנין ודאות זו לשלום שהבעש"ט ריפא רק אנשים פשוטים? שמא גם

(4) אברהם יערי: "תעלומות ספר", ירושלים, תשי"ד, עמ' 122; רפאל מאהלר: "דברי ימי ישראל", כרך ג', מרחביה, 1955, עמ' 189.

(5) "בצרון" חוברת תמוז-אב תש"ז.

(6) ג. שלום: "דמותו ההיסטורית של הבעש"ט", "מולר", חוברת 145—144.

לא פשוטים? שלום כותב עוד: „ומכאן [כלומר מזה שהתפרנס מריפוי חולים על ידי שמות הקדושים] אחד היסודות לטענות לניצול כספי של ההמונים הנשמעות כאן, אינו מבין איזה ניצול כספי יש כאן? מכיוון שר' משה בעצמו האמין בפעולות השמות הקדושים כנ"ל הרי בעיני שלשתם — הרופא, החולה המקטרג — הרפואה על ידי שמות הקדושים שווה (אם לא למעלה מזה) לרפואה על ידי סמים טבעיים, אם כן מה ניצול כספי של המונים שייך כאן? אין דברים אלו של שלום מסתברים כלל.

ד. והיה להם דבר ה' לחרפה: שלום מפרש, שאף על פי שהמחבר עצמו האמין בפעולות השמות הקדושים ורושם כוונות וסגולות שונות בספרו, ואם כן עצם הריפוי על ידי שמות הקדושים לא היה בו משום חרפה, עם כל זאת „השימוש במלאכת בעל-שם כמקור הכנסה היה בו כדי להטיל חשד מוסרי על הנוהג בה“. כלומר, חשבו לחרפה לא את עצם הריפוי בשמות וקמיעות, אלא מי שהתפרנס מזה. וכאן יש לשאול שאלת מה נשתנה? הלא כל בעלי השם התפרנסו מזה, ובכללם ר' יואל בעל שם?, שהיה אדם גדול ומפורסם, ואדם כר' ישראל זאמושץ מכנהו המאה"ג [= המאור הגדול], הגאון המפורסם ואפילו קיבל אצלו הסכמה על ספרו „נצח ישראל“, מכל מקום גם ר' יואל בעל שם התפרנס מריפוי חולים על ידי שמות, קמיעות וסגולות, ולא היה פוצה פה ומצפצף, ולא מצינו שר' משה מסאטאנוב, או חסידים הראשונים, או מי שהוא אחר, יגיבו על זה בשלילה ויחשבו זאת לחרפה ויטילו בו חשד מוסרי או יבואו בטענות ניצול כספי של ההמונים ונתינת עינים בממון. ומדוע יצא הקצף על ר' ישראל בעל שם טוב דווקא?

ה. דבר ה': לפי שלום הכוונה לשמות הקדושים. היכן מצינו דבר ה' ככינוי לשמות הקדושים?

ו. סימני היכר: אם המחבר לימד קטיגוריה על הבעש"ט, ודאי שנתכוון

(7) אני מתכוון לר' יואל בעל שם השני, נכדו של ר' יואל בעל שם הראשון. בשנת ת"ז (1720), כשנדפס בזאלקווא ספר „חולדות אדם“, בהסכמתו של ר' יואל בעל שם, בנו קמיעות, סגולות ורפואות עממיות, שלפי דברי ר' יואל בהסכמתו מצא בכתבי זקנו ר' יואל בעל שם הראשון ומסרם להמדפיס, נמצאו עוררין על ספר זה. הללו טענו שהקמיעות והסגולות שבו אינן בדוקות, שאלמלא כן לא היה ר' יואל מוסרן לדפוס „כדי שלא לקפח את פרנסתו“, והרי תשובת המדפיס בדף האחרון על ערעור זה:

„אם לחשך אדם לומר מדוע ככה עשה [ר' יואל] לאפסיד אנפשי לגרום לעצמו הוקא דשכיחא: אישכך מילין שהוא מובטח שכל מי שיהיה לו באפשרי ליסע בעצמו למכון שבתו ק"ק זאמושט או באשר הוא שם אז ניתא לו להוציא הוצאות ליסע אליו כי אתמחי גברא [עייני מסכת שבת דף סא. ח. ל.] כידוע ומפורסם, אך מה יעשו אותן היושבים בערינ[ם] רחוקות אשר מן הנמנע לשום פעמיהם לדרך מחמת דאורחא רחיקא וכי ומכל שכן אותן הסגולות שהן לצורך שעה כגון למקשה לילד ושמירה ליולדות וכיוצא אשר בלאו הכי לא היו נוסעים אל ה"ה מהז"ר ר' יואל גר"ו הנ"ל, ע"כ נשאו לבו להסכים על הדפסת הספר ולהעיד שאלו הפעולות והסגולות נלקטו מכתבי קודש של זקנו הרב המקובל המפורסם ריב"ש [ר' יואל בעל שם] זל"ה“.

הרי שהיה מתפרנס מזה, והדבר היה גורמלי בהחלט. שיטות ריפוי אלו היו נפוצות בתקופה ההיא בישראל.

קומר לקוראי ספרו שיזהרו ממנו, ואם כן, מכיוון שלא פירש בשמו, היה עליו לתת בו סימני היכר מובהקים, כדי שקוראי ספרו, שאינם חוקרי חסידות, יוכלו לזהותו על ידם. ומתעוררת השאלה: כלום שתי מידות אלו — נתינת עינים בממון והשתמשות במשלים — היו יכולות לשמש סימני היכר מובהקים לזהות על ידם את הבעש"ט אפילו אין פורשים בשמו? ואם בתקופה ההיא, כשהיו אומרים ליהודי בפודוליה: הוזהר מאדם שנתן עיניו בממון ומשתמש במשלים, כלום היה מבין מיד שמתכוונים לבעש"ט? כלום כל יהודי פודוליה היו שונאי ממון, והיחידי היוצא מן הכלל היה הבעש"ט? וכלום חדלו אז מושלי משלים בישראל והיחידי שנשאר היה שוב הבעש"ט? היכן ה"מגיידים" המרובים בכל תפוצות ישראל, בין קבועים שהיו מקבלים שכרם בערים ועיירות, בין נודדים מעיירה לעיירה שקיבלו שכרם מאת שומעיהם? כולם כאחד היו מתבלים דבריהם במשלים, וכל המרבה לספר במשלים הרי זה משובת, והיו מרתקים את שומעיהם בבדיחה ודבר חידוד כדי שלא ירדמו. כל ספרי המוסר והדרוש מלאים משלים וסיפורי מעשיות (שבעצם גם הם אינם משמשים אלא משלים) וכמעט שלא היה בתקופת הבעש"ט ספר מוסר או דרוש (שמחבריהם על פי הרוב היו מגיידים, בפועל או בכח) ללא משלים, ואם כן — מנין היה לו למחבר הבטחון שקוראי ספרו יזהו עפ"י סימנים אלו את הבעש"ט דווקא? ואם באמת רצה המחבר לקטרג על הבעש"ט, בכדי שקוראי ספרו לא ינהו אחריו ויפנו לו עורף, היה עליו או לפרש בשמו או להטיל בו סימנים שהיו לו בלבד, שנתייחד בהם. ואם היה משום חידוש גם בענין המשלים, הרי היה זה בנמשל, כי הלא לכל משל יש לו נמשל, אבל בנוגע עצם העובדה שהבעש"ט השתמש במשלים, אין בינו ובין שאר מגיידים ולא כלום, ואין דבר זה יכול לשמש סימן היכר (וגם אין בזה משום קיטרוג, לכל היותר יש לצרפו למגיידים הנודדים). וכן בענין נתינת עין בממון, ברוך השם לא חסרו בישראל נותני עין בממון, היו הווים ויהיו, ואם כן מה תועלת קיווה המחבר להוציא מקיטרוגו זה? אם סמך שקוראי ספרו יהיו פרופיסורים חוקרי חסידות, מומחים לפירושי התחכמות, שבאמצעותם יעמדו על כוונתו ויבינו כי "לא יתכן שנתכוון למי שהוא אחר זולת הבעש"ט", הרי תקוותו נשארה מעל: סוף סוף במשך שתי מאות שנה ומעלה רק אדם אחד בלבד עמד על כוונתו... ועכשיו הבה נעיין בדברי המחבר: למי באמת נתכוון בקיטרוגו? שמא מכל מקום "יתכן" שנתכוון למי שהוא אחר, זולת הבעש"ט? לצורך זה עלינו לעבור על כל הפרק שממנו ציטט פרופ' שלום את שורות הקיטרוג הנ"ל. ראשית — כל יש להעיר על שיטת המחבר בפרקים הקודמים, כי בעלי-בתים עיקר לימודם צריך להיות דינים, לדעת את המעשה אשר יעשון, מה אסור ומה מותר, ואפילו בלימוד המוסד צריכים למעט, שכן מה יועיל המוסר, אם לא יהיו בקיאים בדינים? הן סוף סוף יכשלו באיסורים (כענין: לא עם הארץ חסיד). מעתה נבעור לדברי הפרק.

הכותרת לפרק זה היא: "איסור שעטנז". המחבר קובל על בעלי הבתים

שהם נכשלים בכמה פרטים בהלכות שעטנו, מחסרון ידיעה בהלכות אלו, מה שעטנו ומה לא שעטנו, מה אסור ומה מותר. הוא ממליץ עליהם את הפסוק: השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע⁸) כלומר, שאינם פונים אל „הלומדים המזהירים אותם“, והם עצמם הרי „לא ידעו במה יכשלו“⁹) שכן אינם בקיאים בדינים וממילא הם נכשלים באיסורים. המחבר תולה את הקולר בצרות־עינים וקמצנותם של בעלי הבתים:

„והכל על ידי רעות עינים וכיליות [= קמצנות] שלא יחזיקו בלומדים“.

כלומר: הם חסים על ממונם ואינם מחזיקים את לומדי התורה כדי שהללו ילמדו עמהם דינים. אמנם לא תמיד היה המצב כך, וכנהוג שבעולם שמתגעגעים על הימים הראשונים שהיו טובים מאלה, מתגעגע גם המחבר על ימים עברו וכותב כי היו ימים והמצב היה אחר ובעלי הבתים קיימו בלומדים „גדלוהו משל אחרו“¹⁰), כלומר, היו מפרנסים אותם:

„והיו הלומדים גם כן שומרים משמרת ה' להזהיר את העם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון והיו דורשים בכל שבת דינים לפני העם, ואזני כל העם אל ד"ת [דברי תורה] והקדימו נעשה לנשמע וגם גדלו והצליחו ועשו פרי“.

ולא עוד, אלא היו בין בעלי הבתים שלא מצאו את סיפוקם בנוהג זה, שהחכם היה דורש בבית המדרש, שהרי לא ידע במה הם נכשלים בביתם: „ורבים לא שקטה נפשם בכל זאת, כי יאמר הלא כל דרכי ומעשי יש בהם נפתל ומה ידע החכם הדורש מדרכי המכוערים... ולקחו עצה לנפשם להחזיק לומדי תורה על שלחנם, למען יראו את מעשיהם ויורום לדעת מה יעשו, וירימו מכשול“.

ואפילו בעלי בתים שלא היה לפי הונם להחזיק לומדים על שלחנם, מכיון שהלומדים היו בעלי משפחה ופרנסתם מרובה, גם הם מצאו תיקון, מכיון שעיקר לימודם היה רק דינים, כאמור: „ואין צריך לזה חכם גדול, כי אף הבחורים שהם בכלל הלימוד יכולים ללמוד בפניהם ש"ע [שולחן ערוך] וכדומה“.

והבחורים הרי פרנסתם מועטת, ובמצב כזה, שהיה קשר תמידי בין לומדי התורה ובעלי הבתים, ידעו בעלי הבתים במה יכשלו ולא נכשלו.

כל זה היה בעבר, בעלי הבתים היו אחרים, והמנהגים היו אחרים, אבל עכשיו המצב הוא אחר, כנ"ל בראש הפרק: „ועתה חדשים מקרוב באו נתנו עיניהם בממון והיה להם דבר ה' לחרפה“.

קם דור חדש, בעלי בתים חדשים, ומנהג חדש בא למדינה, חוסכים ממון ומתנהגים בכילות וקמצנות, כנ"ל בראש הפרק, ואין רוצים לא להחזיק תלמידי

(8) ישעיהו ו', י"ג.

(9) משלי ד', י"ט.

(10) יומא י"ה, ע"א.

חכמים על שלחנם ולא ללמוד אצלם דבר ה' [= דינים], ובמצב כזה אין פלא כי לא ידעו במה יכשלו ונכשלים.

והמחבר מוסיף בצער: מי ומה משמש להם תחליף לנוהג הנ"ל בעבר? ובמה הם מבליים את זמנם בשבתות?

„והיה איש הולך רוח בסיפורי משלים ודרך הלצה הוא יוכיח לעם הזה ולא יאמרו ללבם הבל המה מעשה תעתועים ואין בם מועיל להרים מכשול מדרכי“.

וכאן מקור טעותו של שלום, שלדעתו המחבר מתכוון לאדם מסוים, ועליו, על שלום, רק לנחש מי הוא זה ואיזה הוא ולהוציאו מההעלם אל הגילוי. מעתה, לאחר שעברנו על כל הפרק, אנו רואים לפי המשך הענין, שאין הדברים הולמים כלל אדם מסויים, לא את הבעש"ט ולא אדם אחר. המחבר מתכוון לא לאדם מסויים אלא לטיפוס מסויים, כלומר, ל„מגידיים“. מכיון שלשיטתו צריכים למעט בלימוד המוסר ולהרבות בלימוד הדינים, והמגידיים הרי אין דורשים בדינים אלא במוסר, ובפרט מהם שהיו ממעטים בנמשל ומרבים במשלים ובדיחות כדי למצוא חן בעיני ההמונים, ואין, לפי שיטת המחבר, שום תועלת בדרשותיהם כדי להרים מכשול¹¹.)

וכן אפשר לפרש שהמחבר נתכוון לטיפוס מסויים המצוי בעיריות, שבדיחה והלצה מצויות תדיר על לשונו, בקי בסיפורי מעשיות ומשלים, וכחו עמו לרתק קהל שומעים הסובבים אותו בעיגול, מטים אוזן לדבריו, נהנים וצוחקים. תלונות כיוצא בהן מצויות בספרי מוסר בנוגע לבעלי-בתים שאינם באים בשבתות לבית המדרש לשמוע תורה, אלא מתקהלים חבורות חבורות ועוסקים בסיפורי מעשיות, ליצנות וסתם דברים בטלים. המחבר מצטער שטיפוס הנ"ל משמש תחליף לתלמידי חכמים, שבעבר היו דורשים דינים בבית המדרש ולומדים עם בעלי הבתים בבתיהם: „ולא יאמרו ללבם הבל המה מעשה תעתועים ואין בם מועיל להרים מכשול מדרכי שאלך בדרך הישר בעיני ה'“.

המחבר מייעץ להם איפוא להתגבר על הקמצנות ולחדש את הנוהג שנהגו אבותיהם להחזיק לומדים על שלחנם והכל על מקומו יבוא בשלום: „אם כן

11 אין לתמוה על הביטויים החריפים נגד המגידיים. כך, כנראה, היה דרכו. על הלומדים בעיון הוא מתבטא עוד ביתר חריפות וכותב: „ומעתה שפשט החולי הרע הזה של העיון הכל רצים אחר המצאות לחדש חידושים ואומרים על קוץ אחד תילי תילים של דברי שוא והבל... יגילו בתהפוכות רע... לא ידעו דרך ה' ובתעלוליהם נפשם חפצה...“ על בעל הש"ך הוא כותב פעם: „כד ניים ושכיב אמר להא שמעתתא“. רצה אמנם הגורל ולאחר זמן כשעבר מסאטאנוב לסניאטין נתמנה שם מגיד מישרים (שלום) כותב בסעות שהיה רבה של סניאטין) ואשר אם כן לקטרג עליו עצמו אותם הקטרוגים שלפי שלום קיטרג הוא על הבעש"ט, כיצד קיבל עליו את המגידות בניגוד לשיטתו הוא בעצמו, הרי יש כאן חשד מוסרי ויסוד לחשוד שנתן עיניו בממון, יש ליישב אמנם בדוחק שבעניני דעות אדם עשוי לשנות דעותיו, וכן אפשר שאפילו כשנתמנה מגיד הלך בשיטתו והיה דורש בעיקר בדינים ורק מעט במוסר, והדבר צריך בירור.

איפוא זאת עשו, תנו לו משלו¹²) לפרנס לומדי תורה ואז תלך אליהם לבקש דבר ה' ומשפטו, או יותר טוב להחזיק על שלחנו".

הארכנו קצת, אבל דומה שנשכרנו: נתבהרו לנו דברי המחבר בפרק זה. אמנם הוא לא נתברך בכשרון להבהיר דבריו בלשון צחה, אבל כל קורא שאינו חוקר חסידות ואינו להוט ללקט מציאות ולחדש חידושים, מבין את דבריו שהם פשוטים ומובנים.

הרי שבאמת "יתכן", שהמחבר נתכוון למי שהוא אחר זולת הבעש"ט... והרי עוד אישור למה שכתבתי במאמרי הקודמים על הקריאה השטחית וההבנה הקלושה במקורות של חוקרי החסידות.

ולפרופ' שלום אני אומר: חלום חלמת!

ולמצטטים אני אומר: מצטטים הוהרו בדבריכם! אל תצטטו השערות

כוודאות!

12) אבות פרק ג' משנה ז'. ועיין שם בפירוש רבינו יונה שפירש: "שאינך נותן משלך... אלא משל מקום ב"ה שהכל שלו, כי ממון האדם פקדון הוא בידו משל הקב"ה אלא שיש יתרון בו על שאר הפקדונות שיכול לקחת ממנו די צרכיו והשאר יתנו כאשר רצון המפקיד מלך מלכי המלכים הקב"ה".

התמורה החברתית בכפר הישראלי

מאת יהושע גלבוץ

המושב לעומת הקיבוץ

החקלאות הישראלית אינה יורדת מסדר־היום. ליד שולחנות ירוקים מנתחים אותה ומתבוננים בה מזוויות־ראייה שונות. היא נאבקת עם המוני בעיות ופגעים: עודפים, מחירים, סופסידיות, בצורת, תיווך, גידול־תעשייה, יצוא, שיווק, מיכון, מים, מימון, אשראי, ריבית, הובלה, אריזה, ביסוס, תקציבים, התיישבות בהר ועוד. ועל הכל מרחף צילו של משבר. והכל חשים, כי החקלאות הישראלית נתונה בתוך תוכם של מיפנה ותמורה.

החקלאות ישראלית נאבקת... החקלאות בתהליך של שינויים גדולים. אך מי ומי הם הנאבקים? מי הם נושאי התמורה? מיהו האדם הקובע כיום את דמותם של רוב היישובים החקלאיים בישראל?

עובדות מספריות "מעוגלות" אחדות מדברות בעד עצמן: למעלה ממחציתה של האוכלוסיה החקלאית בישראל מצויה כיום ביישובים חדשים, שהוקמו בתקופת עצמאותנו הממלכתית. בקום המדינה היו לנו קצת יותר מ־250 יישובים חקלאיים, ואילו בשנות־המדינה נוספו כ־450 נקודות־יישוב חקלאיות, שרובן הגדול הם מושבים.

במספרים היבשים האלה מקופלת התמורה האנושית־חברתית הגדולה, שנתחוללה בחקלאות הישראלית. קודם־כל פסק כמעט לגמרי הוויכוח הפנימי, שהעסיק את תנועת ההתיישבות: קיבוץ ומושב — מה עדיף? כי לגבי המתיישבים החדשים אין ערך לנימוקים של המתווכחים משני המחנות. הם לא יכלו להתעמק ולהתדיין: באיזו צורה של התיישבות מתגשמת חברה יותר צודקת, או היכן באה האישיות לידי ביטוי יותר מושלם? יוצאי הודו ופרס, תונים ומארוקו, או שרידים ניצולים מהטבח הנאצי במזרח־אירופה, אם דרכם היתה אל הכפר, ביכרו את המושב על פני הקיבוץ.

עצם המסגרת הקיבוצית, שמשעותה קולקטיביות בהרבה שטחי־חיים, שסימלה החיצוני הוא תדר־האוכל המשותף — עמדה בניגוד חריף להווי־החיים ולמסורת המשפחתית־פאטריארכלית של העולים מבני עדות־המזרח. בו בזמן באו מאירופה אנשים עמוסי זכרונות מרים, אנשים עייפים ורצוצים, שלאחר שנות יסורים וטלטולים, לאחר ששבועו חיים "מאורגנים" די והותר, חיי פליטים

ומחנות, הביאו עמם יחס חשדני ומשפטים קדומים לצורת-חיים קולקטיביסטית, ממושטרת יתר על המידה, ויהיו יתרונותיה החמריים והחברתיים אשר יהיו, המועמדים החדשים להתיישבות, בין ה"מזרחיים" ובין ה"אירופיים", לא היו נוחים, מבחינה פסיכולוגית, "לעכל" את המציאות הקיבוצית, שבה "יש לך הכל ואין לך כלום". צורת-חיים ללא בעלות פרטית היתה למעלה מהשגתם של המתיישבים ה"מזרחיים", ואילו המתיישבים ה"אירופיים", שחוויות שנות המלחמה עדיין כבשו את לבם, נכספו אל המנוחה ואל הנחלה, ומדרך הטבע פירשו את המושג הזה באורח פשוט וקונקרטי: נחלה פרטית — ולא "קולחוז", באיזו "ואריאציה" שהיא. המושב זכה לכן מן ההפקר, המושב גבר על הקיבוץ. ללא מאבק רעיוני, ללא מלחמת-דעות, ניטלה ההגמוניה מן הקיבוץ לכל הפחות מבחינה מספרית. "ההתיישבות העובדת" בישראל היום — רובה מושבים, ועיקרה מושבי-עולים, וחלק מכריע בה יישובים של בני עדות-המזרח, עובדות אלו הטביעו חותמן על דמותו של הכפר העברי בשנות החמישים, על קלסתר-פניה החברתי של החקלאות הישראלית.

מה היתה ההתיישבות העובדת

"ההתיישבות העובדת" בארץ-ישראל היתה, מראשיתה, מצבר של הכרה לאומית וחברתית. כולה היתה חדורה אידיאלים של התחדשות העם ובניית חברה חדשה, הדברים אמורים לא רק מן הבחינה הרעיונית המופשטת, כי-אם גם מבחינת ההערכה העצמית וההרגשה העצמית של המתיישבים, של רובם או של החלק המכריע בהם, הם ראו עצמם שליחים של יעוד, או כוהנים-המשמשים-בקודש של אידיאה גדולה, עבודת-האדמה לא היתה בשבילם רק עניין של קיום ופרנסה, כי-אם בבחינת חזון משיחי. רוויים היו מצד אחד תורות "פרוגרס", ספוגים רעיון "שיבה אל הטבע" של טולסטוי, ומאידך דבקו ברעיון של תחיית העם והארץ. האידיאל של עובד-אדמה עברי משכיל ונאור קדם לסיסמה של "עם עובד". על רקע רוחני-פסיכולוגי זה טבעי הוא, כי רעיון הקבוצה כמו רעיון המושב מצאו בנקל הד בלבבות. תורותיהם והכרזותיהם של א. ד. גורדון ויוסף יתקין, יוסף בוסל ואליעזר יפה מצאו תחתם שדה נפשי חרוש יפה.

כך הציגה החקלאות ¹ צישראלית חיזיון מיוחד במינה, בלתי-ידוע בקרב הגויים. מלבד ה"תהליך ההפוך" של הליכה מהעיר (בגולה) אל הכפר (בארץ), עדים היינו לתופעה יוצאת-דופן של התרכזות ה"עלית" היהודית דווקא בתחום החקלאי. בארץ-ישראל היו האפרים — האריסטוקראטיה של היישוב, לכפר היתה שייכת ההגמוניה הרוחנית-תרבותית — ועל מעמדם המוסרי של עובדי-האדמה לא נמצאו מערערים מרובים. היישוב החקלאי זכה לאהדה הציבורית בארץ וההתלהבות הצייונית בתפוצות הגולה.

התיישבות של חוסר-ברירה

בשנות-המדינה נשתנה אופייה של ההליכה לכפר. מאות מושבי-עולים לא נוסדו על-ידי גרעיני-ההתיישבות מאורגנים, שעלו למקומותיהם אחרי "הכשרות"

בארץ או בחוץ-לארץ. הם לא הבינו את עקרונותיה של „ההתיישבות העובדת“ ונעשו „מושבי-ניקים“ בעל-כרחם או בתוקף צירופי-מקרים. בכלל לא ידעו רובם טעמן של אידיאות, פרט אולי לשאיפה „לחיות בין יהודים“. צורת-חיייהם החדשה נקבעה מ„גובה“. בפרק-זמן מסויים נצטוו לעזוב את המעפרות, הובאו לאחת הנקודות בארץ ונאמר להם: פה תעבדו, פה תחיו! לאחר-מכן הובאו ישר מהאניה אל יישוביהם, אשר הוקמו למענם.

אין טעם להעלים, כי ההתיישבות בתריסר השנים האחרונות, ברובה הגדול, לבשה בתחילתה אופי אדמיניסטרטיבי מובהק והיתה נתונה לאפוטרופסות מכריע של מוסדות-מבחון. נעלם איפוא ממנה הגורם ההפרכתי, המניע של רצון עצמי. וכך נקבעה עובדה חדשה לחלוטין במציאות הארצישראלית: רוב המוצרים החקלאיים מקבלים אוכלוסי הארץ מידי אנשים, שכלל וכלל לא התכוונו ולא הוכשרו ל„שינוי-ערכים“ או ל„שידוד מערכות העם היהודי“; מאנשים שנשתרשו בחקלאות בלי לדעת טעמה הרעיוני-מוסרי של „שיבה לחיק אמא-אדמה“. יש בכך שינוי מהפכני במציאות ובהלכי-הרוח: ההולכים אחרי המחרשה ואחרי הצאן שוב אינם מוחזקים כבני-נביאים — ואילו העגבניה מופיעה „לאור עולם“ ללא השקפת-עולם...

„אירופה“ איבדה שליטתה

עליית-ההצלה, שהופנתה להתיישבות, שינתה את קלסטר-פניה האנושי של החקלאות הישראלית. שינוי פרוץ ראשון: „אירופה“ שוב אינה שולטת כאן בכיפה, והדבר בולט באורח-החיים, בנימוסים ובמנהגים המקובלים. מארצות-המוצא ה„מזרחיות“ הביאו רוב העולים-המתיישבים אל אדמתם החדשה את המסורת והנוסח של חברתם הקודמת, שבהם הכריעה הדביקות בשיגרה, השמרנות, הרתיעה מפני כל חידוש, הפחד מפני שינוי; לא רק השלמה עם הישן, כי-אם קידושו: מה שהיה והוזה הוא אשר יהיה, כי טוב הוא.

מבחינה כלכלית לא היו המתיישבים, בארצות-מוצאם, רגילים לפעילות בקנה-מידה רחב. כי ברוב המקרים נצטמצמה הפעילות המשקית שלהם במסגרת משפחתית צרה, או במסגרת המשפחה הנרחבת („חמולה“). ומבחינה פרופסיונאלית הרי המוצא של רובם איננו כפרי-חקלאי, כי-אם עיירתי: הם עסקו במלאכה פרימיטיבית, במסחר זעיר, ברוכלות וכיוצא באלה. המעטים מהם ששלחו ידם בעבודת-אדמה לבני כואם לארץ — גם בשבילם החקלאות הישראלית, על שיטותיה המודרניות וכליה, משהו חדש, שלא ידעוהו בעצמם ולא ראוהו אצל שכניהם — ה„גויים“.

שינוי גדול בולט כיום במפת ההתיישבות הישראלית גם ביחסים ש.בין אדם למקום. יישובים בעלי צביון דתי-מסורתי שוב אינם כאיים פזורים בים חילוני-אתאיסטי. בית-כנסת (ובהרבה מקומות לא אחד) כבר איננו נראה כוויתור וכסטייה מתוך „כיבוד-אב“, או כמוסד „שלא יזיק“ (בפרט כשלבנייתו ולצידו

אפשר, לעתים, להשיג תקציב מיוחד, אלא כמקום שאי־אפשר בלעדיו. הנוף ההתיישבותי בארץ נתגוון במשהו בלתי־רגיל בו: מקוואות...

ומה היתה רמתם התרבותית ומידת השכלתם של רוב המתיישבים החדשים? רבים מהם החלו חייהם בכפר השיתופי בארץ במצב של טרום־ציביליזאציה. עד היום נפוצים הסיפורים האמיתיים — המבדחים והטראגיים — איך התמרדו נגד מזרנים ואיך התקוממו נגד פרזימים; איך התייחסו באי־אמון לא רק לחשמל, אלא גם חשדו בספיני ובמזלג שניתנו להם.

ולפיכך לא מליצה היא, כאשר אומרים: רבבות מתיישבים „קפצו“ ישר מימי־הביניים אל מחצית המאה העשרים. ועדים היינו לכך, שההתיישבות העובדת, ה„אוואנגארדה“ של היישוב, מקום־ריכוזם של שפע כוחות אינטלקטואליים, סמל הקידמה — נהפכה למקום־ריכוז של רבבות אנאלפביתים, מוקד של נחשלות ובערות.

ואנשים כאלה נקלעו דווקא לצורת־חיים, שעם כל ההבדלים בינה לבין הקיבוץ ולבין המושב ה„קלאסי“ — היא מחייבת דרגה גבוהה של הכרה חברתית וכשרון למגע־ומשא תרבותי. והם הוטלו לפעולה משקית־חקלאית, שבלי דרגה מסוימת של ידע והשכלה אין לה סיכויים להצלחה. אנשים שנרתעו ממזרנים וממזלגות הוצרכו לבסס עבודתם על ניצול הנסיון שנצטבר בחקלאות, על אבחנה בין זנים ודשנים, על מחזורי־זריעה, על השקאה וכיוצא באלה.

יתירה מזו: דווקא אנשים אלה, שאין טעם להעלים את פיגור־הדורות שלהם בראשית התנחלותם — הועמדו בפני מציאות חקלאית חדשה, שכמותה לא ידעה הארץ מעולם: מאבק אכזרי על הפדאיות המשקית של עבודת־האדמה, חשבונות אכזריים של הוצאות ריאליות והכנסות משוערות. כדי לעמוד במאבק הזה ובחשבונות האלה חייבת החקלאות לגייס כל קורטוב של ידע ולמצות כל טיפה מן האפשרויות הגנוזות בה; היא מיכרחה להודקק לטכניקה משוכללת ולמחקר מדעי; היא זקוקה לא רק להרבה רצון טוב ומרץ, כי־אם גם למטען תרבותי עשיר וליכולת אינטלקטואלית מפותחת. בפני מציאות חדשה זו הועמדו יחד עם אנשי תל־יוסף ואפיקים — גם יוצאי המערות שבתוניס והכפרים הנידחים בפרס.

המסורת הפאטריארכאלית — וצורת־החיים החדשה

בכלל, צורת־החיים החדשה, שהוצעה למתיישבים או נכפתה עליהם, היוותה ניגוד גמור לתפיסתם „הטבעית“. המסורת הפאטריארכאלית גורסת „ראש“ כסמכות עליונה בלתי־מעוררת, על־פי כללים משפחתיים־ביולוגיים — והרי לך פתאום בריה משונה, שבה השלטון הוא בידי גוף נבחר לתקופת־זמן קצובה; היום אני נגיד ומצווה ומחר אחר... מסורת זאת לא יכלה גם „לעפל“ את עצם עיקרון השוויון; זכויות־יתר בתוך המיבנה השבטי („חמולה“) — הוא דבר המתקבל על הדעת, אך פה עושים (או רוצים לעשות) את הכל שווים בזכויות ובחובות;

בדירות דומות ישבו זקני-העדה ואחרוני-העדה... ולא זו בלבד, אלא שבצורת-חיים זו מדברים ופועלים כשווים עם שווים, זקנים וצעירים: כל סדר-העולם הטוב והמושרש מתמוטט...

הניגוד בין המסורת הפאטריארכאלית לבין צורת-החיים החדשה של המת-יישבים נתבלט במיוחד על רקע מעמדה של האשה. רבים מעולים-מתיישבים אלה רגילים היו לראות את האשה כרכושו של הבעל, שזכותה רק לציית לו — ואילו אחד מעיקרי-הקיום של המושב הוא שוויונה הגמור של האשה ושיתופה המלא בעבודה ובאחריות. בחברת-המוצא של העולים מארצות-המזרח לא התערבה האשה בעניני-הקהילה, ואפילו בעסקי המשפחה לא היה קולה נשמע, ואילו במושב ניתן לאשה, עקרונית, מעמד שווה לגבר, הן בניהול הבית והמשק המשפחתי והן בחיי-הציבור.

ואכן, עקרונות לחוד והרגלי-דורות לחוד. עד היום נראות הנשים במושבי-עולים רבים כשיות נכנעות, המשמשות לא אחת מטרה נוחה לפורקן מרירותם של הבעלים. ספיגת מכות מידי הבעלים על כל תקלה קלה ועל תבשיל שהוקדח — היתה תופעה רגילה במושבי-העולים. אחד המת-יישבים אמר למדריכה כדברים האלה: בניגוד לכם (ה"אירופים"), האוהבים אשה מחייכת וצוחקת, אנחנו (אנשי-המזרח) אוהבים אשה בוכה... חזורים "פילוסופיה" זו באו עולים לחיות במסגרת-חיים התיישבותית בעלת מסורת של שיחורר האשה ושוויונה הגמור.

מהפכה שקטה

ואף-על-פי-כן ניתן כבר כיום לסכם ולומר, כי בהתיישבות הישראלית נתבצע בתריסר השנים האחרונות נסיון מהפכני, שהוכתר בהצלחה מרובה. לנגד עינינו נתחוללה מהפכה שקטה, שמעטות כמוה בדברי הימים של האנושות, ונרשה לעצמנו להוסיף: מבחינה אובייקטיבית יש לראות במפעל ההתיישבות של שנות-המדינה לא פחות שגב היסטורי מאשר בהתיישבות האידיאליסטית, על כל צורותיה, שנישאה על כתפי בעלי חזון לאומי וסוציאלי.

אף כאן נתקיים המאמר ש"מתוך שלא לשמה בא לשמה". ואם-כי מעשה-ההתיישבות קדם למחשבת-המתיישבים, הרי תוך לבטים ועבודה נצטמחו גם ניצני הפרה התיישבותית. עובדה היא, כי כיום הזה הגיעו מאות מושבי-עולים ליציבות לא פחותה מזו של קיבוצים. לאחר נשירות ועקירות נתגבשו במרוצת השנים במקומות רבים גרעינים מוצקים למדי, השואפים לפתח את ישוביהם הן מבחינה משקית והן מבחינה תרבותית-חברתית.

עובדה היא: המת-יישבים-ללא-עקרונים הם הם אשר הפכו את השפע הקרקעי שנפל לידי ישראל אחרי מלחמת-השחרור לקניין ישראלי של ממש. ואפשר שבלעדיהם היו הרבה מהאדמות "הנטושות" נשארות נטושות (בלי מרכאות) עד היום.

דאי, זו לא היתה התיישבות בנוסח "חומה ומגדל" של שנות השלושים.

עת תנועות וזרמים התיישבותיים התחרו ביניהם על זכות-הפכורה לעלות למקומות סכנה ולכבוש אותם בהתנחלות. אבל בדיעבד מילאה התיישבות-מעוטת-ההכרה של שנות החמישים שליחות בטחונת חיונית, שבחשיבותה אולי עולה על מה שהיה ידוע בשנים ה"טרום-מדינתיות".

ואירע משהו פאראדוקסאלי: המתתישבים-באין-ברירה האלה הורידו את העגבניה והמלפפון ממרום חשיבותם שמימי הקיצוב — ועשו אותם לחזורים-על-הפתחים המתחננים: אנא, קנו אותנו, אכלו אותנו!... ומה העגבניה והמלפפון (והחלב והביצים ובשר-העוף) אף הפירות כך.

המתתישבים של שנות החמישים לא ידעו את טולסטוי וא. ד. גורדון, לא תפסו לא עיקרי קומונה ולא תורת קואופראציה, אדישים היו לנסיונות דגניה («אם הקבוצות») ונהלל («אבי המושבים») גם יחד — אבל הם, בעיקר, הצילו את הארץ מרעב. בזכותם, בעיקר, בא שפע במקום הצנע. והם «אשמים» בצרה הגדולה של ישראל כיום: עודפים של מוצרים חקלאיים. לשון פאראדוקסאלית אחרת: למרות מינוט-ההכרה של המתתישבים נתחולל מיבצע התיישבותי אדיר, שהוריד את כבוד החקלאות במשק הישראלי.

דף מזהיר — בלי פרסומת

קיצורו של דבר: לפי מידת התוצאות המעשיות שהניבה ההתיישבות-באין-ברירה, משקלה הביטחוני ותרומתה לכלכלה הישראלית — היא ראויה לכתר הנעלה של חלוציות לא פחות מן היצירה הקיבוצית, מן המושבים הוותיקים, מגודר העבודה, מיישובי «חומה ומגדל» וכו'. כי אחרי ככלות הכל לא ההכרה הראשונית היא המכריעה בטיבו של המעשה ההתיישבותי. אפילו נקרא למיבצע זה בשם «התיישבות-מאונס», אין בכך כדי למעט דמותו.

ואם נסתלק מעט ממחשבות-שיגרה, נבוא לידי מסקנה «מליצית» במקצת, אבל מושרשת בעובדות: אותה «התיישבות-מאונס» רשמה דף חלוצי מפואר בתולדות ארץ-ישראל, כמו הדפים החלוציים הקודמים.

בניגוד לאנשי הקיבוץ, ש"ידעו לדבר" — והירבו לדבר — עוד לפני שנתלכדו במסגרת-החיים הקיבוצית — הרי אנשי מושבי-העולים, ברובם המכריע, היו «אילמים» מבחינה ציבורית בבואם לארץ — ורק במקומות-ישוביהם הם «לומדים לדבר», בהדרגה. הלהט החלוצי של ה"אירופים" היה תמיד מלווה בחום של בירורים רעיוניים, בקדחת של ניסוחים, ב"בולמוס של התבטאות": מאמר על כל עץ נשתל וממש, ברושורה שלמה על כל פרה חדשה... ואילו ההתיישבות באין-ברירה, שגאלה מיליוני דונמים משממה — בתוכה לא היה מי שיתן לה ביטוי ויעשה לה הדים.

אך האלם הפנימי הזה של ההתיישבות החדשה והאפרוריות שלה אינם גורעים מחשיבותו האובייקטיבית של המפעל הזה.

למדו לדבר

ההתיישבות החדשה רובה מושבי עולים המאוכלסים בני עדות המזרח. מה התמורה החברתית-תרבותית שנתחוללה ביישובים האלה?

בלשונו של אחד המדריכים בהתיישבות הזאת: השדות והמטעים וענפי-משק אחרים התבגרו במהירות יתר מן האנשים. פירושו של דבר: ההתקדמות החקלאות ביישובי-העולים היתה יותר מהירה מן ההתפתחות הרוחנית של אוכלוסייהם. אבל נתחוללה תמורה עמוקה גם בדמות האנושית של ההתיישבות הזאת. ומי שזוכר את האלם הפנימי שלה בראשיתה, צריך קודם-כל לציין את התדובבותה. אכן, אלמים מבחינה ציבורית — "למדו לדבר".

מי שבא לכינוסים חקלאיים, לאסיפות ולפגישות בכפרים, ישמע איך יודעים כיום המתיישבים-העולים לבטא עצמם. לפני כעשר שנים היו עולים אלה תועים בכינוסים תנועתיים ללא מטרה, כמי שנקלע למסיבה שאין לו בה אף מפר אחד. ואם נתבקשו למען הרושם החגיגי, לשאת דברם — היו נראים מבויישים. מפוזרים, כמעט זרים. כיום שונה הופעתם ושונה נוסח-דיבורם: לא רק עברית נאה, כי-אם לשון עניינית. הם מדברים ברורות על תכנון הכפר, על מצב הענפים, על מגמות-לעתיד. הם מסתייעים במספרים ומגלגלים תחשיבים. הם לא רק יודעים להתחנן או לזעוק, אלא לשכנע בהוכחות ובנימוקים, בדוגמות ובהשוואות.

השוואה בין שלושה יישובים

לכותב הטורים האלה נודמן לאחרונה לבקר ביום אחד בשלושה יישובים קרובים זה לזה — ושונים מאוד האחד מרעהו: אדמית, אילון וגרון. ובמסגרת הניתוח הנעשה כאן, כדאי להעלות קצת רשמים מביקורים אלה.

אדמית הוא קיבוץ צעיר של אנשי השומר הצעיר, כמעט כולם בני הארץ, אשר התנחלו לפני שנים מספר על "גגו של הגליל המערבי", באיזור הגבול עם לבנון. רוח-נעורים, קצת הפקרות-חברה-מאנית, שורה כאן, בצד שאיפות ברורות והבנה לטעמה של העלייה למקום זה ולישיבה בו. ובוודאי שאתה מתרשם עמוקות מחיננותם של צעירים, שנהירה להם ההיסטוריה של סביבתם, על תקופותיה השונות, ויודעים לספר עליה ממושכות ומפורטות, כארכיאולוגים-חובבים מוש-פעים, בתוספת אילוסטראציות "חיות": אוספים פרטיים של חרסים ומטבעות עתיקות, מקוטלגים כדת וכדין...

אילון הוא קיבוץ ותיק של השומר הצעיר, שעלה למקומו כישוב "חומה ומגדל" בשנת 1938. כאן נישא ריחה של השקפת-עולם יחד עם ניהוח הצעיר... לכל שאלה — תשובה ברורה. לכל תופעה — הסבר מוצק. כל בעייה — זפתרונה, כמונח בקופסה. כאן שיחת-ארצי על ענף מסויים מרחיבה מיד אפקיה. "אירופה" שלטת כאן בגן-הירק כמו במפעל הנאה לייצור מכונות חקלאיות. פה יש מעוף רעיוני, הפרת שליחות, חרדה לערכים. פה יתבלו לך את הצרכים והלבטים היומ-

יומיים בפרפראות פוליטיות-תרבותיות על "מבוכה של דור", ועל "דפרולטאריה זאציה", וכיוצא באלה פרובלימות חובקות-עולם.

ובמרחק שני קילומטרים מה"קולקטיביות הרעיונית" הזאת, צחת-הביטוי — שוכן מושב-העולים גורן, שאין בו אף "אירופי" אחד לרפואה. כאן לא "סינטיזה" ציונית-סוציאליסטית וחלוצית-מהפכנית, נוסח השומר הצעיר (מפ"ם), אף לא אותה טבעיות ושרשיות צברית. אבל את הספרי אנשי-גורן — יוצאי טריפולי, תוניס ומארוקו — על חשיבות ההתיישבות בהר ועל בעייתיה — אפשר, בתיקוני-סגנון קלים, לשלוח לדפוס. אמנם ניסוחם עדיין מחוספס, דל-לשון, אבל הוא משכנע מאד וממשי.

אנשי-גורן לא ידברו אתך על "משבר-ההגשמה", אבל הם מגלים בקיאות מרובה בבעיות-המים, שלא נפתרו בעשר שנות ישיבתם במקום הזה. הם לא ישתמשו במונח "מונוקולטורה", אבל בצורה מאלפת-ביותר יפרשו לך, שאין לחיות על ענף אחד. ובוודאי אין זה דבר של-מה-בכך, שהמתיישבים-בלא-הכרה מלפני עשר שנים יודעים כיום לנסח משאלותיהם המשקיות ולתכנן את הגידולים והענפים לפי המטרה של "2700 לירות הכנסת-מינימום למתיישב בשנה".

שמעתי פעם מימרה: "אימתי נעשה אדם אפר-של-ממש? — מרגע שהוא מתחיל לריב על קרקע" ... בגורן כבר הגיעו לשלב מעודד זה. יש לו למושב-העולים הזה סיכסוך על חלקת-קרקע עם קיבוץ אילון הסמוך. על התמורה שנתחוללה בהתיישבות-העולים, על תאוות-ההשתרשות באותה "התיישבות-מאונס" — יעיד עצם המאבק של המתיישבים-העולים לא רק על "שטח-מחיה", כי-אם בפירוש על "זרובה קרקעית", כדי להבטיח התפרנסות מחקלאות גם לדור הבא הגדל במשפחות; להבטיח לו אפשרויות של קיום באותו מקום.

את ההתאקלמות הישראלית של צעירי-המושבים אפשר לחוש גם בנוף של ציננים קליל, שכבר נדבק בהם. אנשי-גורן הצעירים קרצו עין מששאלתים מה המצב אשר ל"תרבות" במקום. הם השיבו: "מינהל-ההסברה" שולח לנו ביד רחבה את הסרט על החולה, פעם ושתיים ושלוש — "וכבר יוצא מהאף"; שישלחו משהו אמנותי יותר ... והרצאות? — שאלתי. שוב הגידו ראש: מרביצים לנו הרבה "ציונות" במקום לשלוח מרצים, שיסבירו התפתחות המדע או הפוליטיקה העולמית. "שנבין מה שהולך" ...

ה"אי" וה"ים"

אבל כדי לא להגיח מקום לטעות, יש להדגיש את ההבדל היסודי בין גורן לביץ אילון או אדמית. באילון ובאדמית יכול אתה לנהל שיחות כאלו כמעט עם כל מי שתפגוש בדרכך. בגורן, לפי-שעה, הבנה פזאת ונוסח-דיבור כזה הם רק נחלת ה"אקטיבה", חברי-הפעילים, המנהיגות הצעירה שצמחה במקום ו"לקחה את העניינים לידיה". בינתיים עוד ישנם בגורן — כמו ביישובי-עולים אחרים — עשרות תושבים שאינם שומעים עברית, וכאלה שאינם יודעים קרוא וכתוב. שלא

כמו באילון או באדמית מהווים ה"פעילים" בגורן אי תוסס בים של אדישות חברתית-תרבותית.

אבל אותו "אי" הוא המסעיר אף ה"ים", אם-כי בקצב אטי. המוסדות המיישבים והתנועות שליוו את מושבי-העולים נהגו בתבונה, שלא פעלו במושבי-העולים בהתלהבות "מיסיונרית". טוב שלא נפתה עליהם ציביליזאציה בנוסף לעצם המעשה ההתיישבותי, שהוצע להם כדרך-אין-ברירה. ונס מן השמים, שמוסדות ומדריכים לא ניתפסו לקנאות של הריסת הווי-חיים, הנראה אולי בעיניהם בלה ותפל ואלף-שנים-מאחור. אפשר חרקו לפעמים שיניים, אפשר התחמץ לבם לא אחת, אבל ההתאפקות והזהירות, שגזרו עליהם המוסדות והמדריכים, שלא לקעקע בבת-ראש את המשטר הפאטריארכאלי המיושן, הן הן אשר אולי הצילו את היצירה ההתיישבותית הזאת מהתמוטטות. ועוד נס-מהשמים הוא, שלמדו התנועות החילוניות והמדריכים האתאיסטיים לכבד את הרגשות והמנהגים הדתיים של העולים המתיישבים.

טוב שתהליך ההתאקלמות התרבותית וההסתגלות של המתיישבים-העולים יארך יותר, ובלבד שלא "לחתוך בבשר החי". וכך אמנם נשמרה הריקמה החברתית הישנה, מורשת ארצות-המוצא, בהרבה מושבי-עולים, אולם ניתהו כבר בה בקיעים ניכרים. שהרי החיים עצמם ותהליכי-העבודה וצרכי-המשק מחייבים שינויים ופשרות של הישן עם החדש.

חדש על גבי ישן

בלי מהפכות וסיסמאות מפוצצות עוברים ההשפעה והשלטון בכפרי-העולים מידי הזקנים לידי הצעירים. פירצה גדולה זו בחומה הפאטריארכאלית נתהוותה בתוקף ההתפתחות הטבעית: הבנים המבוגרים נעשו לבעלי משקים עצמאיים (ומעמד זה מעניק זכות-בחירה עצמאית באסיפת-המושב) והם נשתחררו מהאפוטרופוסות של "זקני-העדה" או ראשי-החמולה. הרבה ראשי-משפחה נוכחו בעצמם לדעת, כי במציאות החדשה ובתנאים השונים לחלוטין מארץ-מוצאם אין בכוחם לנהל את העניינים המסובכים, המחייבים קשרים מסועפים עם ה"חוץ". ידיעת הלשון העברית, הבנה במבוך של מוסדות, משרדים ו... טפסים. היו אבות וזקנים, שפשוט נכנעו: לא יכלו לעמוד כנגד הרוח החדשה של הבנים, שחזרו "אחרים משהיו" משירותם בצבא. והיו קשישים שהסתלקו מהכפרים. והיו שהלכו לעולמם בדרך-הטבע. קיצורו של דבר: בלי "דינאמיט" רעיוני הופצצו, לאט-לאט, דפוסי החברה הקודמת. ערכיה ומסורתה לא נרמסו ברגל-גאווה, אך הורכבו ונצטמחו עליה ניצנים חדשים.

השינוי במעמדה של האשה הוא סימן מובהק להתרופפות המסורת הפאטריארכאלית-אורינינטאלית בכפרי-העולים. האשה אמנם לא הגיעה עדיין שם לשוויון-ערך ולשוויון-זכויות, אך הציבור השמרני העקשני ביותר מוכרח כבר להשלים עם מידה מסוימת של עצמאותה וחירותה. דרך משל, העבודה פלול מבוצעת.

בעיקר, ע"י האשה (ושום מושב לא יהיה מוכן לוותר על לול, אף ייאבק על קבלתו), וממילא היא חפשית בטיפולה ואף באה בעצמה במגע עם המדריכים. בניהול משק-הבית היא ודאי נהנית ממידה גדולה של חופש-יזומה, ועובדת הימצאותן במושב של נשים פעלתניות מבחוץ (המדריכות, המורה, הגנות, הרופאה, האחיות ועוד) יש לה כוח פסיכולוגי מידבק. כיום חודרות כבר הנשים גם לוועדות ולוועדים שבמושבי-העולים.

בדרך לעצמאות מלאה

ובסיכום: מושבי-העולים, שנדמה היה — בראשית התנחלותם — כי לעולם לא יוכלו להשתחרר מאפוטרופסות יומיומית של מוסדות, שלעולם יהיו צריכים ל"אומנת" ול"מטפלת" — מגלים כיום יוזמה עצמית רבה ודינאמיות ברוכה. הם גם הוכיחו יכולת של ניהול עצמאי. עולים חדשים מיוצאי עדות-המזרח כבר פעילים בהצלחה גם במוסדות אזוריים ומרכזיים של ההתיישבות. רוב "ארגוני-הקניות" האזוריים מנהלים על-ידי אנשים שבאו מטריפוליטניה, פרס, תורכיה, תוניס — והם "משתלטים" על מחוזים של עשרות מיליוני לירות, אם-כי את הכשרתם האדמיניסטרטיבית קיבלו רק ב"בית-הספר" של ה"תנועה".

מושבי-העולים עדיין משועים לסיוע והם זקוקים להדרכה. אך רבים מהם כבר אינם שרויים באדישות ליום-המחרת או בפחד מפני הבלתי-נודע. הם מוכנים ומזומנים להתמודד עם האתגר: לבסס קיומם ולבנות עתידם — בידיהם; לעמוד לחלוטין ברשות עצמם.

בעֵית הפְּלִיטִים הָעֶרְבִים

מאת ח. נעמן

בעיית הפליטים הערביים נהפכה לגורם של התעניינות בינלאומית בגלל השתתפות מוסדות א"ם בהחזקת הפליטים, ויש יסוד להניח שלוא נמצא פתרון למכשלה זו — הרי היינו רואים את השלום במזרח הקרוב כניתן להגשמה בעתיד הקרוב.

כדי לעמוד על הבעייה כהלכה עלינו לשים לב לשתי בחינות של הבעייה: א. מה הוא באמת מספר הערבים שהם פליטים ממש. ב. מה היא העמדה האמיתית, ולא „הרשמית“, של כל הצדדים המעוניינים.

אין בדעתנו להתעכב על החיזיון איך קם הדבר, איך תושבים קבועים של „פלסטין“ עזבו את בתיהם, שדותיהם והלכו לנוד מעבר לגבול. נסתפק בציון ההצהרות שניתנו על־ידי המנהיגות הערבית המופרת בהשראת האג' אמין אל־חסיני, מי שהיה מופתי ירושלים והמנהיג הערבי של ערבי „פלסטין“. ואלה מקצתן: צאלח ג'אבר, ראש ממשלת עיראק, בעת המלחמה נגד הקמת המדינה: נמחוק כל מקום אליו יילקטו היהודים. ערבים! העבירו נשים וילדים לשטח בטוח עד שיעבור זעם.

ריאד הסעודית: נביא קץ על היהודים; ערבים, פנו את המקום. אם יחסר לנו נשק יספיקו לנו תפוזים. (הרוסים בעת מלחמת יאפאן: נגרשם בכובעים). ועזאם פחה, המזפיר הראשי של הליגה הערבית: המחיר יהיה שלנו, בתל־אביב, אינשאללה (אי"ה)!

אבל כל זה שייך לעבר ועלינו לשים לבנו להווה ולמצוא את השורש של השאלה שלפנינו. אז ייקל עלינו להבין למה, למשל, גרמניה המערבית יכלה לקלוט 10 מיליון פליטים אשר גורשו מן הטריטוריות המזרחיות שאבדו לה, ונוסף לכך קלטה 3 מיליון פליטים נוספים מגרמניה המזרחית (זרם הנמשך עדיין בקצב של פליט בכל 2 דקות); למה הצליח הנסיון של חילופי אוכלוסין בין תורכיה ויוון בשנים 1923—1924, לפי ההסכם בין שתי הממשלות חלה ההעברה על 1,300,000 יוונים ועל 400,000 תורפים, ודבר זה בוצע תוך 18 חודש בלבד. למה איפוא אין המזרח התיכון יכול לפתור בעייה פחות חמורה?

נחזור לשתי השאלות העיקריות שקבענו לנו בפתיחת דברינו. בנוגע למספר הפליטים אנו מוצאים בדו"ח לשנת 1957/8 של הסוכנות הבינלאומית, שהגיע ל־963,958 נפש, מהם בעזה 225,575 ובירדן 535,519.

אולם 91 אלף מאלה שצוינו בעזה, ו-324,500 בירדן מעולם לא היו בשטח ישראל. מכאן ש-390,000 פליטים קיבלו הגדרה זו ללא הצדקה. לאלה צריך להוסיף 25,000 בכפרי הגבול.

539.000	—	שמשפר הפליטים שעזבו את ישראל ב־1948 הוא
145.000	— — — — —	נוסף לזה גידול טבעי
130.000	— — —	מזה יש לנפות את הפליטים שהספיקו להיקלט
548.610	— — —	יוצא, שהמספר הנכון של הפליטים ממש הוא

איך הגזימו והגדילו את המספר הזה עד מיליון נפש?

בראשית 1949 אורגן הסעד לפליטים כך, שהכספים המציאו מקורות בינלאומיים, אולם חלוקתם נעשתה על־ידי שלטונות מקומיים וועדים מקומיים. בלי פיקוח בינלאומי מספיק. העובדה שעל המחלקים לא היתה הדאגה להמצאת האמצעים הביאה לתוצאה פאטאלית: ביאנואר 1949 הגיע מספר הנרשמים ל־600 אלף פליטים, אולם ביוני 1949 — 940 אלף פליטים. בתקופה קצרה זו לא נוספו בורחים מ־"פלסטין", אולם ההרשמה פעלה ללא מגבלות והביאה לגידול התמוה. במשך הזמן מצאו הממשלות הערביות בפליטים מקור הכנסה לא־אכזב. הדו"ח של מר בלאנפורד, מנהל ססו"ת (סוכנות סעד ותעסוקה לפליטי א"י לאו"ם), כתב בנוגע לעבודות הציבוריות שבוצעו על־ידי הפליטים בכספי האו"ם: "הממשלות המקומיות לא נתנו כל כסף וכל העול נפל על ססו"ת. העבודות עלו פי חמישה מאשר סעד פשוט. ססו"ת ראתה שהיא ממנת ומנהלת מחנות העבודה על מנת לבצע עבודות ציבוריות שהממשלות עצמן היו מוציאות לפועל בשנה הבאה". אמנם מר האמרשילד הציע תיקון רשימת הפליטים כדי שתשקף את האמת לאמיתה. ולשם כך הגדירה ססו"ת פליט הזכאי לקבלת סיוע כאדם, שחי לפחות במשך שנתיים לפני תחילת המאבק ב־1948 בתוך אותו שטח של א"י התפוס כיום על־ידי מדינת ישראל. למען יזכה הפליט מסיוע עליו להיות במצב, שבו איבד כתוצאה מהמלחמה הן את מקום מגוריו והן את מקור פרנסתו, ושמטעמים אלה זקוק הוא לסיוע. ארבעת התנאים הם לפי זה: (1) מקום מגורים בשיטחה של א"י לפחות שנתיים לפני פרוץ הקרבות ב־1948; (2) איבוד מקום המגורים כתוצאה מן המלחמה; (3) איבוד מקור הפרנסה כתוצאה מהנ"ל; (4) הזדקקות לסיוע. רק כשקיימים כל ארבעת התנאים גם יחד זכאי הפליט לקבל סיוע. אולם מדינות ערב התנגדו כל השנים לתיקון רשימת הפליטים, עד שנוצרה האימרה: פליט ערבי אינו נפטר לעולם.

נוסף לכך נהפכו הפליטים לקלף במשחק הפוליטי במאבק המדינות הערביות נגד ישראל. ה"אינטרס הלאומי" דרש להגדיל מספרם, להדגישו ולהבטיח שממדין לא יוקטנו, ואם אפשר יורחבו כך, שמקורות ערביים קובעים תמיד את מספר הפליטים במיליון ומשהו.

ביחס לעמדות השונות לפתרון הבעיה מהווה יום 10. 9. 50 תאריך היסטורי.

ועידה ערבית כללית נתפנסה בו בקזבלנקה ההחליטה כי „למעשה יופרד הטיפול בנושא זה בין מדינות ערב, וכי כל מדינה ערבית תקיים ועד משלה לטיפול בשאלת פלשתינה“. החלטה זו שללה את הטיפול המרוכז בבחיית הפליטים. עלינו לעיין בגישות הנפרדות של ממשלות ערב.

אחת הראשונות במדינות ערב שנתעוררה לבחון את הבחייה היתה לבנון. על פי הנתונים הסטטיסטיים של סס"ת, מתגוררים כ-100,000 פליטים ערבים בגבולותיה של מדינה זו. רוב הפליטים האלה הם מוסלמים בדתם, ולעובדה זו חשיבות רבה לגבי לבנון. בלבנון קיים שיווי-משקל עדין בין העדות הדתיות — שיווי משקל שהינו אחד מיסודותיו של השלטון בארץ זו. מצב זה אף מצא את ביטויו בהסדריה החוקתיים של המדינה. נשיא המדינה הוא תמיד נוצרי-מארוני; ראש הממשלה — מוסלמי סוני וכו'. מבחינה זו יש לראות את רגישותם של המארוניים-הנוצרים לענין שלפנינו. 100,000 הפליטים הערבים החונים בגבולותיה של לבנון ומהווים בה שמונה אחוז מכלל התושבים, הוחזקו עד כה בשטחים מיוחדים ותחת פיקוח מיוחד. הם אינם נחשבים לאזרחי המדינה. יחס חמור זה לפליטים הערביים בלבנון מקורו בשני מניעים. האחד, המשותף לכל מדינות ערב, הוא הרצון להימנע מיישובם של הפליטים מחוץ לגבולות א"י. פעולה מעין זו עלולה לדעת ממשלות ערב, לפגוע ב„זכותם“ ובאפשרותם המעשית של הפליטים לשוב לבתיהם. השני, והוא המכריע כיום מבחינת העדה המארונית בלבנון, מקורו בעובדה, כי לוא נחשבו הפליטים הערבים כחלק מאוכלוסיה של לבנון, כי אז היו מכריעים את הכף מבחינה מספרית לטובת העדה המוסלמית-סונית בלבנון. בידודם של הפליטים הערבים משמש אפוא אמצעי הכרחי לשמירת שיווי-המשקל העדתי בלבנון. מכאן הודעתו של השייח פיאר ג'מאיל, המיניסטר לעבודות ציבוריות לכתב העתון הבירותי ל„אינפורמסיון“ בה הציע כי בחלק הערבי של א"י תוקם מדינה ערבית עצמאית בהתאם להמלצת עצרת האו"ם מיום 29 בנובמבר 1947. למדינה ערבית זו יועברו רוב פליטי א"י.

הצעתו של ג'מאיל עוררה תגובה חריפה, היות וזו הפעם הראשונה נאמר דבר שכפרו בו הממשלות הערביות עד כה. יסוד זה מתבטא בקבלת הנקרון של העברת פליטי ערב ממקומות מושבם למקומות מגורים אחרים, זולת מקומות מושבם שמלפני מלחמת העצמאות.

התגובה הנגדית הראשונה להצעה הנוכרת באה מטעם ראש ממשלת ירדן שהכריז: „אנו ממשלת פלסטין והפליטים הערבים הם אזרחי ירדן“. הוא הטעים, כי ירדן סיפחה אליה את החלק של א"י שעליה השתלטה בימי מלחמת העצמאות. הגשמת הצעתו של ג'מאיל פירושה — קריעת שטח משטחה של ירדן וכינונה של ממשלה חדשה, והוא הדגיש, כי לא יסכים לעולם קריעת שטח כלשהו משטחה של מדינתו, והוסיף שפליטי א"י החונים בארצו הינם אזרחי ירדן לכל דבר.

נראה, כי בדומה למצב בלבנון, מהווים פליטי א"י בעייה בתוך ירדן עצמה, מבחינת ההסתה שמנהלים נציגי זסוכני נאצר ביניהם.

מהו היחס של שאר הממשלות הערביות? בקצ"ם הפליטים מוחזקים בבדידות משאר התושבים. עזה מהווה טריטוריה עם סטאטוס מיוחד, ובסוריה הם מוחזקים במחנות, ואינם מפריעים למצבה הכללי של המדינה. יתרה מזו, הפליטים משמשים נשק במלחמה נגד ישראל וגם נגד מדינות ערביות אחרות בתכנית שאיפתיו של נאצר. לכן הציעה קצ"ם את אירגונם של פליטי א"י במסגרת לאומית ומדינית מיוחדת. בראשה של מסגרת זו תועמד ממשלה ולידה יאורגן צבא, פלסטינאי, שיעודו שיחרור השטח הכבוש של א"י.

ההבדל בין גישת לבנון וקצ"ם הוא בכך, שהראשונים מעוניינים בפתרון הבעייה, והאחרונים נוח להם בהחרפתה.

עיראק, שאמנם השתתפה ב-1948 במלחמה נגד הקמת מדינת ישראל, לא קיבלה אף חלק מן הטריטוריה של א"י המנדטורית, היא מציעה שעל כל המדינות, שגזלו את אדמת פלסטין (הרמו לירדן ומצרים) להחזיר את הגולה, ואחר כך להקים צבא ש"יגמור את החשבון" עם ישראל, והפליטים יחזרו למצבם הקודם לפני 13 שנה.

הפליטים בעצמם מעוניינים באופן אישי בשיקום בכל מקום שהוא, ואפילו במקומות מרוחקים ככוויית, בחרין וקטר, אולם נטייה טבעית זו מובלמת על-ידי מדיניות המוכתבת מגבוה ע"י הממשלות הערביות.

העמדה הישראלית מבוססת על שתי עובדות יסוד:

א. מנייתוח מספר העוזבים את א"י ב-1948 אנו מוצאים, שעקרו מן הארץ שמונים אחוז מן התושבים המוסלמים וחמישים אחוז מן האוכלוסיה הנוצרית. הדרוזים נשארו כולם. מסתבר, שהבריחה אמנם היתה מבוהלת ומדורבנת על-ידי מנהיגים משולהבים, כפי שהזכרנו לעיל, אף-על-פי-כן היתה פעלו של הרגש והיחס למדינה החדשה. העדה הדרוזית למשל, שלא פעם גילתה הבנה ורצון טוב ליהודים, לא מצאה כל ענין בבריחה. הבורחים היו לכתחילה ספוגים שנאה לישראל. ב. במשך 13 שנה פעלו שליחי קצ"ם רבות בקרב הפליטים והשתמשו בכל דרכי התעמולה להילחם נגד עצם קיומה של מדינת ישראל, משטרה ועתידה. האימרה השגורה ביותר בניהם היא: ישראל הוא כסרטן בגוף הערבי ויש לעקרו כליל. קבלת הפליטים למדינת ישראל פירושה הכנסת גייס חמישי לתוך גבולותיה הצרים, וכמוה כאיבוד עצמה לדעת.

אחת ההחלטות החשובות ביותר בנידון של עצרת או"ם מיום 11 בנובמבר 1849 היא:--"העצרת מחליטה, כי יש לאפשר לפליטים הרוצים לשוב למולדתם ולחיות בשלום עם שכניהם, לחזור שמה בתאריך המוקדם ביותר שבגדר האפשר, אולם הצרה היא שהערבים מדגישים את "הרישא", "הרוצים לשוב למולדתם", וישראל — את "הסיפא", ולחיות בשלום עם שכניהם". המסקנות המתבקשות הן:

א. הבעייה היא לא פחות בינערבית מאשר ערבית-ישראלית.

ב. ממדי טרגדיה אנושית זו נופחו וגודלו מטעמים המנוגדים עם טובת הפליטים עצמם.

ג. הפליטים הם כדור־משחק בידי מדינות ערב. עד כמה הממשלות הערביות מזלזלות ברצון הפליטים אפשר לראות בספרו המקיף של מנהיג הפליטים מוחמד נימר האווארי, "השוואה".

ד. הדוגמה של קליטת הפליטים הגרמנים והיוונים־התורכים מוכיחה שגם בעיית הפליטים הערבים ניתנת לפתרון.

ה. תנאי מוקדם לפתרון הבעייה הוא שמדינות ערב תכרנה בישראל כעובדה קיימת שאין למחקה ממפת העולם, ושאין להכניס בין חומותיה סוט טרויאני על מנת להרסה מבפנים.

על יסוד הכרת התנאים האלה תיפתר לא רק בעיית הפליטים, אלא גם השלום הערבי־ישראלי יקום במהרה בימינו.

ארבע נחלות...

"תביאמו ותטעמו בהר נחלתך" (שמות ט"ו, י"ז): ארבעה נקראו "נחלה". ישראל נקרא "נחלה", שנאמר: "והם עמד ונחלתך" (דברים ט', כ"ט). ארץ ישראל נקראת "נחלה", שנאמר: "בארץ אשר ד' אלוקיך נותן לך נחלה" (שם ט"ו, ד'). בית המקדש נקרא "נחלה", שנאמר: "בהר נחלתך" (שמות ט"ו, י"ז). התורה נקראת "נחלה", שנאמר: "וממתנה נחליאל" (במדבר כ"א, י"ט). אמר הקדוש ברוך הוא: יבאו ישראל שנקראו "נחלה", לארץ ישראל שנקראת "נחלה", ויבנו בית המקדש שנקרא "נחלה", בזכות התורה שנקראת "נחלה". לכך נאמר: "בהר נחלתך".

— מכילתא, מסכתא דשירתא.

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בְקָרָת

סֵפֶר עַל חֶקֶר הַחֶבְרָה וְהַמְדִינָה בְיַמֵּי הַבִּינָיִם

(על "המוקדימה" של הוגה הדעות הערבי אבן-ח'לדון) *

מאת משה פרלמן

הספר הוא אחד המפעלים הכבירים בשדה המחקר הערבי וחקר האיסלאם. אבן-ח'לדון, המחבר, חי במאה הארבע עשרה והיה בן למשפחה מיוחסת ממוצא ספרדי (שתפארתה היה על אבות מדרום ערב). יליד תוניס, קנה השכלה — בקיאות בקוראן, לשון ספרות בהלכות דת ודין. בן עשרים החל משמש כחצרן, מזכיר, במחיצת אחד הנסיכים הפעוטים שרבו בצפון אפריקה בימים ההם. חלל החצר היה מלא ריב ומדון, תככים ומזימות, טינה ושנאה, פשע ונקם. אף המחבר טעם מכוס היגון והתרעלה והתענה בכלא. בגיל שלושים עבר לספרד ונשלח מטעם מלך גרנדה המוסלמית לאפריקה ושירת שם כפקיד ואיש צבא. בן חמישים עזב את ארצו ומולדתו ושם פעמיו מזרחה. הוא התיישב בבירת מצרים ובה שימש מורה ושופט. יד הגורל היתה בו: משפחתו ועשרו נעלמו במצולה בהיטרף אניה בלב ים. בשנת 1400 עשה במחיצת הכובש תימור-לנג ליד דמשק. כעבור שש שנים נפטר במצרים.

חיים רבי עלילה, חילופי ארצות ועמים, מדינות ומושלים; רבי עליות וירידות, תהפוכות הצלחה וכשלון.

אך ערכו ותהילתו של האיש יסודם בפעולתו הספרותית, ובעיקר בחיבור היסטורי מקיף בן שבעה כרכים. חשוב ביותר הוא הכרך הראשון, והוא ספר בפני עצמו, הוא ספר המוקדימה (אקדמיה, מבוא). המחבר החל בכתבתו בהיותו בן ארבעים והמשיך בעיבודו, תיקונו וליטושו במשך שנים רבות. זהו מבוא להיסטוריה, עיון במהותו ושיטותיו של המדע ההיסטורי, וגם עיון בחברה האנושית ובחקר החברה. הנושא הוא בין תורת ההיסטוריה ליסודות הסוציולוגיה.

המחבר משתדל לברר וללבן את המידות שבהן העבר נדרש: טיפול במקורות תוך זהירות, ביקורת, השוואה; תפיסת התמורות החלות בחברה, ובעיקר — תפיסת החוקים הפועלים ומתגלים בתהליך ההיסטורי, על כל המשותף והנפרד

* Ibn Khaldun, *The Mugaddimah*, transl. by Franz Rosenthal, New York, Bollingen Series, Pantheon Books, Vols. I-III, cxv+481, xiv+463, xi+603 pp.

בין תופעה לתופעה, בין מאורע למשנהו. העבר וההווה דומים זה לזה כשתי טיפות מים. את העבר נבין לאור המתרחש בימינו, ואת מאורעות ימינו ניטיב להעריך אם נדע את ההשתלשלות בחברות קודמות. זהו מקצוע מדעי חדש, טוען המחבר, והגיעה השעה להקים את בנינו על אשיות נאמנות.

והוא מוסיף נדבך על גבי נדבך בתורת החברה לפי תפיסתו: היחס בין החברה לסביבה הטבעית (גורמי גיאוגרפיה, אקלים), בין הפרט לסביבה החברתית המעצבת את דמותו וצביונו; סוגי החברה; הקשר בין כלכלה למבנה החברה ולתופעות רוח ומוסר; עם ומדינה; סוגי משטר וכו'.

והדברים בנחת נאמרים, תוך שיקול וכובד ראש. מה מקור השיטה הזאת? מאין נבעו השקפות אלו? עד כמה שידוע לנו אין מקור קדום לו בנוסח כתיבה וחשיבה בספרות הערבית, וכן לא נמצא לו ממשיך וגואל אחריו. רק אריסטו, שחי כאלף ושבע מאות שנה לפני כן, כתב בנוסח ענייני זה על הנושא. ורק עם ויקו האיטלקי, שכתב על "מדע חדש" במאה השמונה עשרה, מתחדשת השלשלת. ובין אלה עומד, כענק גלמוד ובודד, אבן-ח'לדון, כתרומת העולם האיסלאמי לחקר החברה והמדינה, הממשל והפוליטיקה.

עלינו להסיק שמשנתו מיוסדת בעיקר על הסתכלות וניתוח, ואלה יסודם בעיקר בתחום העולם האיסלאמי, ובפרט וביחוד — בחלקו המערבי, כלומר צפון אפריקה וספרד. מחברנו שואב את ידיעותיו מקריאה מקפת בספרות עשירה, אך לא פחות מזה מהסתכלות חודרת ועיון מעמיק וחרוף של חכם והוגה-ידעות צלול מוח.

זכיון שזה הרקע וזהו החומר, לא יפלא אם נמצא שאבן-ח'לדון העמיק חקר ביחס בין הערבה והמדבר, הנוודים, הבדווים ושבטיהם מזה, והישוב, כלומר ישוב של קבע ותרבות בכפר ובעיר ובמשטר מדינה מזה, וביחס הגומלין המתמיד בין שני כוחות איתנים אלה, מאבק התרבות מול השימון.

אבן-ח'לדון מגיע לידי השקפה כוללת: שבט כובש לו מעמד קבע ותרבות, מיתרבת, מתיישב, משתקע, מגיע בשלבים לשיא — ואחר כך הוא גולש במדרון, בעקב פרצים מבפנים והתקפות של גל נוודים חדש מבחוץ. מדינה, שושלת, כי תקום, לא תאריך ימים אלא תתקיים במשך דורות שלושה או ארבעה בלבד, ואחר כך אין מנוס מירידה וכליון. כל כך למה? כי כוחו של השבט בהידוק הפנימי, בזיקת-הגומלין של בניו, בדביקותם ונאמנותם, מסירותם, הזדהותם עם השבט בתור כלל. לזה יקרא אבן-ח'לדון בשם "עצביה", הכוח הקושר את היחידים לאגודה אחת. בשבט הבדווי יתגלה כוח זה בכל תוקף וחדר. אך הוא הולך ונחלש עם המעבר לחיי קבע, תרבות, נוחיות, ריכרוך, עם ריחוק מן הטבע האכזר של הערבה והמדבר, עם הרגל במותרות ותענוגות. יש ודת תשמש אמצעי נוסף ויעיל ללכוד שבט או שבטים למפעל אבירים של יסוד מדינה. אך התהליך, גם אם יתמהמה, בוא יבוא: תרבות, פינוק, חולשה ולבסוף — ירידה ומפלה בפני פולשים תקיפים, שעודם אנשי ערבה ולא נגעו בהם תרבות ותפנוקיה.

ובכן שבטים, מדינות, שושלות, דתות — אלה עולות ויורדות וחולפות והגלגל הולך וחוזר. הבל הבלים ורעיון רוח? כן, כל עוד הטבע האנושי שולט. וכי עלול הוא להשתנות ולשים קץ למחזור גטול טעם ורב סבל ולפרוץ אל מעבר לאותו מחזור? אולי, אם הדת תחנך את האדם להשתלט על יצרו הטבוע בקרבו, בבחינת רע מנעוריו.

אגב, דן אבן-ח'לדון אף ביהודים. אין לומר שהוא יודע הרבה אודותם. אך מאלף שהוא מזכיר כדבר מן המפורסמות, שאין תכונותיהם מחבבות אותם על הבריות, והוא מסביר זאת כתוצאה ממצבם החברתי, תוצאה של דיכוי, סבל ורדיפות.

וכן העביר תחת שבט בקורת קשה אף את הערביים. ואמנם לאומי עיראקי נלהב בימינו מצא משום כך פגם במחברנו והכריז שראויים כתבי אבן-ח'לרון לגניזה ולשריפה.

ספר יקר זה תורגם צרפתית לפני כמאה שנים. ראשי פרקים ממנו תורגמו בשנים האחרונות לאנגלית ולגרמנית. והנה עתה יצא תרגום אנגלי מלא בשלושה כרכים (למעלה מאלף ושש מאות עמודים). הוא מעשה ידי פראנץ רוזנטאל, מלומד בעל אספולה גרמנית, שידיו רב לו בבלשנות שמית בכלל, אך שיקע את עצמו במיוחד בחקר תרבות האיסלאם, ומתחת עטו השנון יצאו מחקרי יסוד על המדע האיסלאמי, האוטוביוגרפיה, ההיסטוריוגרפיה וההומור הערבי הקדום, ומאמרים רבים ונכבדים על תופעות חיי התרבות באיסלאם בימי הביניים. ד"ר רוזנטאל שימש מורה בבית המדרש בסינסינטי ובמכללת פנסילבניה ומכהן כיום כפרופסור במכללת ייל. התרגום הוא פרי עבודה של שנים בידי אחד החוקרים המובהקים, ואין ספק שבעקבותיו תתחדש ההתענינות בהוגה-הדעות המוסלמי המצוין.

המתרגם מקדים סקירה על המחבר וזמנו והשתמש בנוסחאות שונות לביורור הנוסח, הוסיף שפע ביאורים ונתן בידינו חיבור חשוב שהוא ניתוח תרבות האיסלאם בימי הביניים מבפנים.

יש לציין גם את התוספת הביבליוגרפית (ספרות על אבן-ח'לדון) מאת פרופ' ו. פישל.

—:—

ספרים על היהדות *

מעל הבמה דרשות חריפות הקוראות תגר על התנועה הציונית. הרב היחידי שהעז להסיף לציון ולבנין ארץ ישראל, ד"ר יהודה ליב מאגנס, נאלץ להתפטר ממשרתו ולבסוף עלה ארצה ונבחר לנשיא האוניברסיטה העברית. בשנת 1948 נבחר ד"ר יוליוס מארק כרבו הראשי של ההיכל, ולמרות הרוח האדיש השורר בין כתבליו לציונות, הצטיין ביחס

היכל עמנואל בניוירוק ודוע כ"מבצר" ההתנחלות ללאומיות יהודית בכלל ולציונות בפרט. כמעט כל מנהיגיה הרוחניים השמיעו

*) *Reaching for the Moon* by Julius Mark, Farrar Straus and Cudhay, New York 1959 177 pp.

A Faith for Moderns, by Robert Gordis, Bloch Publishing Co., New York 1960 315 pp.

הכנסת ימצאו פתרון לבעיותיהם ואינם צריכים לייגע את מוחם בשאלות רציניות כאלה. רק ה"נבוכים" המחפשים את דרכם, ומספר אנשים מסוג זה ההולך וגדל, ימצאו עניין בספר זה. הנבוכים האלה הם האנשים הישרים והתמימים המבקשים להתאים את המסורת שעל ברכיה חונכו לסביבה ולתקופה שבה הם חיים ופועלים ורוצים שהיא, המסורת, תאיר דרכם גם בעתיד.

בפרקים הבאים הדנים בשאלות הדת, האלהות והאמונה משתדל המחבר להוכיח שאין סתירה בין הלב וההגיון, ובין המסורת ועולם המציאות. הדת היא אחת לדעה לאנושות המשתדלת לכונן לה מעמד איתן ורוצה למצוא בדת ובאמונה סעד לחיזוקה, שאין האנושות עומדת בפני כליון. ד"ר גורדיס איננו רואה שום סתירה בין הדת והמדע, להפך, שניהם כאילו ממלאים זו את זה, כי שניהם מודים או צריכים להודות במציאות "סיבה ראשונה", או אלוה המנהיג את כל העולם. אמונה סתם בלי אמונה באלהים היא כמו המחזה "האמלט" של שקספיר בלי יורשה: עצר בדנמרק. אמונה בבורא נותנת לאנושות את הכח ואת המרץ ללחום בעד האמת והישר. כמו כן משיב ד"ר גורדיס לאלה השואפים ליצור אמונה אחידה, או אוניברסאלית. אף-על-פי שאמונה בבורא אחד היא יסודית לכל האמונות, יש לכל אחת מהדות גושה אחרת, מסורת, מנהגים והשקפות משלה.

המחבר דן על בעיות הבחירה, חטא ועונש, ערך התפילה, גאווה ועניויות, והוא מסכם את דרך האדם ביהדות בדברי הנביא מיכה: "הצנע לכת עם אלהיך".

שניהם, רבי מארק וד"ר גורדיס, מתכוונים לדבר אחד — להשפיע על הדור הנוכחי לשוב אל ה', אל בית הכנסת ולעיקרי היהדות. אולם לכל אחד גישה משלו. רבי מארק על-ידי דרשות שפולאריות וד"ר גורדיס על-ידי מסות הגיוניות ופילוסופיות, ובלי ספק כל אחד ימצא את קוראיו ואת מעריציו.

ל. שפאל

החיובי אל התנועה הציונית ואל מדינת ישראל ומוסדותיה.

לפני חזשים מספר שירסם הד"ר מארק ספר המכיל את מבחר דרשותיו ונאומו הדנים בשאלות היסודיות הנוגעות ליהודים ויהדות. הספר נחלק לארבעה מדורים: האמונה בזמן ננו, היהודים והיהדות, הנצרות והיהדות, הדת והחברה. הדרשות אינן מצטיינות במקור ריותן ואינן שונות בתכנן מדרשות רבנים אחרים מכל הזמנים. כל דרשה היא חטיבה בפני עצמה ודנה בבעייה העומדת על פרק היום.

את יחסו החיובי אל מדינת ישראל מגלה ד"ר מארק בנאומו ליובלה העשירי, שהשמיע מעל במת ההיכל. השאיפה לראות את ישראל בבניינה חיתה בקרב העם העברי מיום שגלה משם. הדבר שהפתיע אפילו את המתנגדים הקיצוניים היה — שבמשך עשרים וארבע שעות לאחר הקמת מדינת ישראל גלדה הממשלה: הכנסת, ועד המיניסטרים והצבא — הוכחה נאמנה שראויים הם היהודים ומוכשרים לשלטון עצמי.

שונה בתכנון וגישתו לשאלת הדת והאמונה הוא ספרו של ד"ר ראובן גורדיס. בהקדמתו קורא המחבר לספרו "מורה נבוכים", ומש' תדל לתרץ קושיות ובעיות הנוגעות לשאלת הדת ולפלט לבני הנבוכים מסילה בדרכם למסורת אבות. למטרה זו מחלק ד"ר גורדיס את ספרו לארבעה שערים: שער האמונה, שער יחס הדת אל הטבע, שער האלהות ושער האדם ויחסו אל אלהים. כמו הרמב"ם בשעתו מקדים ד"ר גורדיס אזורה לקורא ובה הוא מונה את סוגי האנשים שלא ימצאו שום עניין בספרו, והם: א. הכופרים בעיקר. — לאנשים מסוג זה אין בעיות וקושיות; אין הם מתלבטים בשאלות הדת והמסורת וממילא אינם רואים סתירה בינן ובין החיים החסי ביבה החדשים. ב' המאמינים האדוקים. — הם מאמינים באמונה שלמה במציאות הבורא ומוקירים את הדת ואת המסורת. ג. האנשים המתייחסים בשנאה גלויה לעיקרי הדת. — עמם אין צורך להתווכח. ד. האנשים האדרי שים. — הם מאמינים שבכרטיס כניסה לבית

רשימות וסקירות

מחודש לחודש

ציבור שדעתם מיושבת עליהם? התשובה לכך היא, כנראה, שאין עצה ואין תבונה כנגד בולמוס הפירסום המושל בכל אירגון ובכל מוסד ביבשת זו, שאפילו העומדים בראשו הם ענווי ארץ ומצניעי לכת מאין כמוהם, אנוסים הם, על פי הדיבור, שלא להמתין אלא להוציא מיד גילוי-דעת מקיף וחרוף לעתונות הכללית, ומתוך שהשעה של העתון היומי דוחקת — אין שהות להמתין לטופס מלא של נאום אלא נוהגים לפי הכלל „אין בודקין בשעת הסכנה“. חוסר בדיקה זה הוא שגרם להם לכמה יהודים טובים ועסקנים נאים שיהיו מחאותיהם מופיעות בעתון במחיצת מחאתו של ראבאי אלמר ברגר, שלא זכה מומן להימצא בכפיפה אחת עם כמה מנהיגים ודברים של יהדות אמריקה.. אך מקרה הוא שלא בא אותו יום גם תצלומו בעתון עם פלבו הנאמן, אותו „פולדוג“ המשמש אות וסמל לעמידתו המבודדת על המשמר נגד הסכנה הציונית ונגד מוזימות ראש הממשלה הישראלי.

הדיאלוג הנצחי והישגי הקונגרס כשנודע ברבים תוכן נאומו המלא של מר בן-גוריון שככה הסערה בעולם החדש היהודי ונרגעו הרוחות, והכל, להוציא כנופיתו של ראבאי ברגר, שיבחו את דברי הנאום ואת ניתוחו וניסוחו המזוהר. אף נאומו של ד"ר נחום גולדמאן נתקבל בהבנה, והפעם נראה היה שהדיאלוג הנצחי בינו ובין ראש ממשלת ישראל בענין הציונות והתפוצות כבר יצא מגדר ויכוח אידיאולוגי סתם ונכנס לשלב של שיתוף-פעולה מעשי, שהרי אין להעלות על הדעת, כי מר משה שרת, למשל, היה מסכים להכניס ראשו בעול הרי-

אחרי הקונגרס

הקונגרס הציוני הכ"ה לא מילא את כל התקות שתלו בו מנהיגי הציונות בארץ ובתפוצות, אך גם לא איכזב בכל. אמנם, בחירת ההנהלה של הסוכנות היהודית נדחתה לאביב הבא והפקדה בידי הועד-הפועל הציוני. אבל תקלה זו רובצת לפתחן של המפלגות הניצות ורובצת ביניהן מימים ימימה, והקונגרס מה הוא כי ילינו עליו? אין ספק, שצלה של „פרשת לבון“ — שהעכירה את חייה המדיניים והציבוריים של מדינת ישראל בחדשים האחרונים ובפרט בשבועות האחרונים — האפיל על הקונגרס והסתיר הרבה מחמתו. אבל היו בקונגרס זה רגעים של חשבון הנפש ורגעים של התעלות, בפרט בימיו הראשונים, ונאומו של ראש ממשלת ישראל מר דויד בן-גוריון על ישראל והתפוצות ועל תלותן ההדדית ומשימותיהן לעתיד היה סיכום נעלה של המחשבה הציונית הצרופה, שאין מי שלא יסכים לה במחנה היהודי הלאומי, בארץ כבתפוצות.

אם משגרי מברקים גרמו לכך, שפיסקה אחת בנאומו נתפרשה שלא כהלכה, והטפל נעשה עיקר בהודעות העתונות מעבר לים, בא תוכנו המלא של הנאום ב„ניו יורק טיימס“ ובשאר עתונים ותיקן מה שקלקלו רודפי-הסנסציות, ואף ביטל טענותיהם של רוב המוחים נגד אותה פיסקה, שגילו בה פנים שלא כהלכה וסילפו עיקר כוונתו של הנאום. מתוך כך נתעוררה גם השאלה, מה ראו על ככה מר גולדמאן וד"ר פרינץ וכמה נציגי אגודות הרבנים להודרו ולפרסם מחאותיהם בלי להמתין לטופס המלא של הנאום, כנהוג בחברה תרבותית ובין אנשי

ולמסגרת הארגונית מורחבת שתיכנן ד"ר גולדמאן. דומה כי עצם הנסיון להרחיב את המסגרת במקום להתקין כלים חדשים מוכיח, כי קברניטי התנועה יודעים ומכירים שלא הגיעה השעה לשבירת כלים ולהריסת מסגרות קיימות ודפוסים קיימים. כל הקורא לשבירת כלים ולהריסת מסגרות בשעה זו מרבה אנדרלמוסיה בעולם היהודי ומסייע בעקיפין לשונאייהם של ישראל ולשונאיה של מדינת ישראל.

קריאה לחיסול הציונות

קריאה כזאת לשבירת כלים ולחיסול ההסתדרות הציונית בארצות הברית השמיע עתה ד"ר י. פרינץ, נשא הקונגרס היהודי האמריקני, שהגיע לכלל המסקנה שאין הצדקה לקיומה של תנועה, שהוא עצמו פרש ממנה בשנת 1948, בחינת "הכושי עשה את שלו והוא יכול ללכת". לכאורה, אפשר היה לשאול את ד"ר פרינץ מה ראה להכריז על פיזורו של ארגון שאינו שלו, ילך ויכריז על פיזור ארגונו שלו, שאינו מצטיין בעודף של פעילות. כן, אפשר היה לשאול, הכיצד הוא יכול לגרוס, כי צדק מר בניגוריון בקביעתו, כי ישראל והתפוצה תלויות זו בזו ואי אפשר להן להתקיים זו בלא זו, ובו בזמן הוא קורא לפיזור חיל-החלוץ הציוני שבתפוצה? יתר על כן, הקונגרס היהודי האמריקאי אינו אלא חלק מהקונגרס היהודי העולמי, שהוקם לפי החלטת קונגרס ציוני לשם טיפול בעניינים יהודיים בתפוצות, והנה קם ד"ר פרינץ וקורא לחיסול המוסד שהקים את הגוף המרכזי שמכוחו הוא מכריז הכרזות.

אמנם, לאחר פירסום ההכרזה, טען ד"ר פרינץ שלא דיבר אלא בשם עצמו ולא בשם ארגונו, אך ניכר היה בו, שאין זה אלא תכסיס שנקט לאחר שהופתע מגלי סערת ההתמרמרות והמחאות שגאו עם פירסום הכרזתו. הנה כי כן, אנו חוזרים לאותה תקלה קשה של הפירסום המזורז, הנותן אותותיו בפעולות כל מוסד וארגון יהודי במדינה זו, אפילו בדברים שאין הפירסום יפה להם, פירסום שנוקו מרובה מתועלתו.

על כל פנים, כבר ראינו, לא פעם ולא שתיים, מחשבי קצין של הציונות שטעו בחשבונותיהם. ד"ר פרינץ, עם

תמה של התנועה הציונית העולמית ולהיכנס להנהלת הסוכנות כחבר בלי תיק וכיו"ר ארעי של ההנהלה בירור שלי, אלמלא החשיב תפקיד זה ביותר ואילו שיער מראש שלא ייתכן תיאום גמור בין פעולות הממשלה אשר מר בניגוריון עומד בראשה, ובין פעולות ההנהלה החדשה של הסוכנות בירור שלי.

מעכשיו הכל תלוי בהסכם שיושג בין המפלגות על חלוקת התיקים בהנהלה החדשה. נקווה איפוא, כי המו"מ, שלא הצליח בשני שבועות של הקונגרס, יעלה יפה בעשרת השבועות שלאחריו, ויפה שבוע אחד קודם. אף העדר ההסכמה בין המפלגות קשור בעקיפין באותו סבך שנקרא "פרשת לבון" ושגרם להן, למפלגות אחדות, להגיע לכלל הדעה שהגיעה שעתן להיפרע ממפא"י. והדיון עם ד"ר נחום גולדמאן שעה שהכריזו אחר הקונגרס שהמפלגות היתרה היא "סכנה למדינה, אך סכנתה מרובה ביותר לתנועה הציונית העולמית, שהיא תנועת התנדבות".

עם זאת העלה ד"ר גולדמאן את חשיבותו של הקונגרס האחרון, שעיקר תוצאתו "הסתערות מוסרית ורוחנית של ישראל על התפוצה, בדרישת עליה, חינוך עברי והידוק הקשרים בין יהדות העולם ומדינת ישראל". ברור, כי התוצאה שרצו להדביק לקונגרס הציוני הכ"ה בראשיתו כמה דורשי רשומות, בכנותם אותו "קונגרס של עליה", לא היה מוצדק. אך אין ספק, כי קונגרס זה העמיד את בעיות העליה מארצות החופש והחינוך העברי בתפוצות בראש הבעיות של הציונות, והוא דבר שלא הורגלה בו התנועה הציונית בשנים האחרונות.

אחדות העם והתנועה

הקונגרס הציוני הכ"ה הוכיח שוב, כי רק תנועה הציונית מאוחדת ומלוכדת יש לה זכות קיום, באשר רק תנועה כזאת יכולה להציע לקראת אחדות וליפוד את העם היהודי כולו, בארץ ובתפוצות. אחדות העם לא תופגן בנאומים ובייכוחים, כי אם במעשים, ובמעשים של ממש תיבחן גם אחדות התנועה. אם ידעו המפלגות, בארץ ומחוצה לה, להתגבר על חשבונותיהן הצרים — תהא תקומה לתנועה הציונית

לגאנה? דומה, כי מדינת ישראל לא תוכל לעבור לסדר-היום על "גישה קלילה" זו של נשיא גאנה, ואף לא תקבל את ההסבר, כי לא היתה לנשיא גאנה ומאלי ברירה, משום ששלושה מששת משתתפי הועידה היו ערבים-מוסלמים והללו "כפרו" עליהם את נוסח ההחלטה האנטי-ישראלית של נאצר. אבל גם אם מדינת ישראל תסיק מכאן מסקנות מרחיקות לכת, אין לאל ידה לשנות מהלכי "המלחמה הקרה" ואת העובדה המעציבה, שבכל מקום שה"נייטראליזם החיובי" מבית-מדרשו של נאצר (כלומר: הנייטראליזם הפרו-סובייטי) מושל בכיפה מוכרחים הש"ליטים בארצות אלה לקבל, במקדם או במאוחר, את הגירסה הסובייטית על סכסוך ישראל-ערב, גם אם טובת ארצם ועמם דורשת ידידות לישראל והידוק קשרים אתה. זאת ועוד. במקום שיש כבר נכונות לקבל סיוע כלכלי וידע טכני מברית המועצות ומגרורותיה, שוב אין הסיוע הישראלי חשוב, כי מה כוחה של ישראל לעומת מעצמה גדולה ובעלי בריתה? יתרונה של ישראל הוא יתרון ברור רק באותן הארצות המה-שיבות סיוע של מדינה דימוקראטית וחפשית קטנה כישראל, דווקא משום שאין סכנת השתלטות והתפשטות אימ-פריאליסטית בצידו. אבל כל האומר "אמן" להסכם נשק עם המזרח הקומור-ניסטי, למה לו להעדיף סיוע טכני ישראלי?

זו אף זו. מדינת ישראל, עם שהיא מתקדמת בצעדי ענק בשדה החרושת והמדע וידה רב לה בחקלאות החדשה, אין כוחותיה הטכניים והמדעיים בלתי מוגבלים, ואינה יכולה לוותר על חלק חשוב מהם אלא לזמן מועט. מוטב לה איפוא לברר מי קודם ומי עדיף, מי ידידי-אמת ומי ידיד למראית עין. הבחירה בין עשרים מדינות עצמאיות שבאפריקה המשתחררת אינה מחייבת להכליל גם את המסתפקים בדברי ידידות בהדרי-חירים לאחר הכרזות עוינות קבל עם ועולם.

לאמירה הקדומה "חסד לאומים חטאת" ניתן פירוש חדש ממקום שלא צפינו לו לעת כזאת ובמהירות שכזאת.

יצחק עברי

שהוא מתכוון להקמת ארגון עולמי יהודי חדש, ולמלא תפקיד של מנהיג יהודי אמריקאי כד"ר סטיפן וייז, הריהו עלול לדחוק עצמו לפינה נידחת בנסינו לייסד מעין תנועה "פולקיס-טית" (עממית) כשל ד"ר נוח פרילוצקי המנוח בפולין שלפני מלחמת העולם השנייה, תנועה שלא יפירנה פה מקומה. עם שהוא ד"ר פרינץ, טוען שהצעותיו הן "ברוחו של מר בן-גוריון", אין מקום לספק, כי הארגון העולמי ה"פולקיסטי" אשר ד"ר פרינץ חולם עליו — אינו משאת נפשו של ראש ממשלת ישראל כלל ועיקר, ולא עוד אלא שראש ממשלת ישראל עתיד להתנגד לו, גם אם הוא חולק על תפיסות ומושגים מסויימים של ציוני החפוצות. על אחת כמה וכמה שאין ד"ר פרינץ יכול להסתייע בד"ר נחום גולדמאן, ולהסתמך עליו שלא בפניו בגישתו הנמהרה לכל אותה שאלה כאובה ששמה תקנת הציונות בתפוצות, ד"ר גולדמאן מתנגד בהחלט לשבירת כליה הארגוניים של הציונות לעת פזאת. בכל אופן, אם ד"ר פרינץ מג-דיר עצמו כאדם העומד מחוץ לתנועה הציונית בשתי-עשרה השנים האחרונות, אין לו הזכות ואין לו הרשות לעסוק בבדקי-ביתה, כל שכן בערעור יסודותיה, כי — "זר לא יבין זאת".

לקח ועידת קאזאבלאנקה

ההחלטה שנתקבלה בוועידת קאזאבלאנקה נגד ישראל היתה מעין חזרה וזרתה על החזיון המביש של ועידת באנדונג, אלא שהפעם, שלא כבוועידת באנדונג האסייתית, היתה הטענה כנגד מדינת ישראל טענה שלא ממין העניין אף מבחינה גיאוגרפית. יתר על כן, שנים מבין ששת השותפים בוועידת קאזאבלאנקה, נשיא גאנה, נקרומה, ונשיא מאלי, קאיטא, נהנים באופן ממשי מסיועה של ישראל לארצותיהם. סיוע טכני ומדעי. ד"ר נקרומה ידוע כ"ידיד ישראל", לאחר פירסום ההחלטה של קאזאבלאנקה שב לבירתו, הזמין אליו את שגריר ישראל, מר ביתן, והבטיח לו נאמנה, כי "וועידת קאזאבלאנקה לא שינתה כל עיקר את יחסי הידידות שבין גאנה לישראל". אך מה בדבר רגשי הידידות של ישראל

ידיעות

„פרס אוסישקין“

„פרס אוסישקין“ לספרות ארצישראלית וציונית לשנות תשי״ט—תש״ך הוענק לארבעה סופרים בטקס שנערך בלשכה הראשית של הקרן הקיימת לישראל בירושלים. הסופרים הם: יהודה בורלא על ספרו „אלו מסעות יהודה הלוי“, יהושע רבינוב על הפואמה „שירת אמיית“, שושנה שרירא על ספרה „שערי עזה“ וינאי אבידוב על ספרו „עלילות עיראק“. הנמקות חברה השופטים הוקראו על ידי פרופ' דב סדן.

„כתבים נבחרים“ ליקותיאל

גינצבורג

בהוצאת מ. גיומאן יצא לאור אוסף כתבים מעזבונו של יקותיאל גינצבורג, ששימש פרופיסור למאתמטיקה בישיבה אוניברסיטה ועשה לעצמו שם כסופר עברי. רוב המסות בספר דנות בתולדות המתמטיקה העברית ובחכמי ישראל שתרמו תרומה גדולה למקצוע הזה, כגון: זליג ברודצקי, יעקב משה מאיר-סדן, אדוארד ישראל ואלברט איינשטיין.

לזכר יעקב כהן ז"ל

קהל עברי רב חלק כבוד אחרון והתייחד עם זכרו של המשורר העברי הנערץ, יעקב כהן ז"ל. האסיפה נערכה מטעם קלוב פא"ן עברי בשיתוף „מכון הרצל“ והמחלקה לחינוך ולתרבות של המועצה הציונית באמריקה. דברי הערכה נשאו: המשוררים הלל בבלי (הערכתו מתפרסמת בחוברת הנוכחית) ואהרן צייטלין. קונסול ישראל בניו-יורק, מר דוד ריבלין, דיבר בשם מדינת ישראל. המשורר משה פיינשטיין הקריא משרי המנוח והזמר המלחני, משה נתנון שר משירי המשורר וערך את ההזכרה. ד"ר שמואל מ. בלומנ-פילד, יושב ראש המחלקה לחינוך ולתרבות, ניהל את האסיפה.

פרסי ביאליק לד"ר יוסף ברסלבי ושלמה צמח

הפרס על שם חיים נחמן ביאליק מטעם עיריית תל-אביב הוענק השנה לד"ר יוסף ברסלבי על ספרו „בין חרמון ותבור“, ולשלמה צמח על ספר המסות שלו, שהופיע זה לא כבר, „שתי וערב“. הספר דן בבעיות אמנות, אמנות, ספרות ולשון.

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 79c Size

Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

LAUGHS FROM JEWISH LORE

By Jacob Richman

מקור עונג לא-אכזב לקורא; ספר הכרחי לדרשנים ומורים.

רב חשוב אחד אמר: „לא הייתי מעיז להמצא בלי הספר הזה“. אדי קנטור העיר: „אוסף רב-ערך לאנשים המעוניינים בהומור“.

קנה אחד לעצמך ואחד למוב

שבידיריך. המחיר: \$2.50

להשיגו כרוב חנויות הספרים.

HEBREW PUBLISHING CO.

79 Delancey St., New York 2

בשורה משמחת להורים ולמחנכים עברים!

מינהלת מחנות „מסד“

מתכבדת להודיע על

ת כ נ י ת ח ד ש ה

המאפשרת

הנחת גדולה במחיר החניה

לפרוודור והמכון העברי

להדרכת הנוער

לגילים 15—18

התכנית מכילה פעולות בידור ונופש, פעולות תרבותיות, הרצאות ושיחות בחינוך והדרכה, ועבודה חלקית.

המחיר בפרוודור — לגיל 15-16:

\$ 3 6 5

המחיר במכון — לגיל 16-18:

\$ 3 0 0

למחנות מתקבלים חוגים וחונות בגיל 6—16. העונה — 8 שבועות באווירה עברית.

לפרטים לפנות אל:

MASSAD CAMPS, INC.

120 W. 16th Street

N. Y. 11, N. Y. WA 4-9372-3

CAMP HI-LI

at WHITE LAKE, N. Y.

Boys and Girls 4-16

Owned and Operated by the

Hebrew Institute of Long Island

● 300 Acres of Rolling Woodland

● 2 Lakes—Amber Lake and White Lake

● Most Modern and Luxurious Accommodations

● All land and water sports—water skiing and sailing

● Cultural and Educational Programs—Inspiring traditional atmosphere

● Delicious and Nutritious balanced meals

● Kashruth Strictly Observed

● Mature, Professional Staff

● Resident Physicians and Nurses

● Only 110 Miles from N. Y. City

For Detailed Information,
Call or Write

RABBI JACOB I. NISLICK,

Executive Director

1742 SEAGIRT BOULEVARD

FA 7-6500

Far Rockaway 91, N. Y.

Greetings from . . .

WHITE GLASS CO.

315 Eau Claire St.

Eau Claire, Wis.

Greetings from . . .

THE
G. M. McKELVEY CO.

210-226 West Federal St.

New Smile Restaurant

819 Montgomery St.

Syracuse, N. Y.

Greetings from . . .

**FEDERAL BOILER
CO., Inc.**

Midland Park, N. J.

Greetings from . . .

LOU LEVINSON

633 York St.

Newport, Ky.

Dr. Philip J. Satzberg

80 Hanson Place

Brooklyn, N. Y.

Greetings from . . .

**GETZ JEWELRY
STORES**

Seventh & Vine Sts.

Greetings from . . .

**A World Famous
Landmark
THE OCCIDENTAL
Where Statesmen Dine
Next to the Willard Hotel**

Morris L. Larsen

235 Wilson St.

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except Feb. - March, May - June, Nov. - Dec., when published bi-monthly, and July and August when not published). Profs. N. Glatzer, Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1960, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

"LUSCIOUS AS THE BERRIES"

JACQUIN'S

BLACKBERRY FLAVORED BRANDY

Made by America's Oldest Cordials Producer

Charles Jacquin et Cie., Inc., Phila., Est. 1884 / 70 PROOF

פרסי „בצרון“

על שם ישראל שטיבל

סינאמור במדינת פנסילווניניה

„בצרון“, הירחון לספרות, למדע ולבעיות הזמן בארצות-הכרית, מכריז פרסים אלה לסיפור העברי החדש:

1. פרס ראשון — 1000 דולר.
 2. פרס שני — 500 דולר.
 3. פרס שלישי — 250 דולר.
- הפרסים נועדו לעידודם של כוחות יצירה בפרוזה העברית.
2. הפרסים יינתנו לסיפורים המעולים, שנכתבו במקורם עברית ולא נתפרסמו עדיין בשום במה אחרת.
 3. בהגשת החומר הספרותי רשאים להשתתף סופרים עברים מן הארץ והתפוצות.
 4. הסיפורים שיימסרו צריכים להכיל בין 5000—3500 מלים.
 5. כל סיפור צריך להיות יצירה מוגמרת בפני עצמה ולא כחלק מתוך ספר.
 6. המשה-עשר הסיפורים הטובים ביותר, שייבחרו ע"י ועדת שופטים מטעם אגודת הסופרים עברים בישראל יודפסו ב„בצרון“. לאחר פירסומם בירחון, תורכב ועדת שופטים, שניים מסופרי ארצות-הכרית ושניים ממדינת ישראל, אשר יקבעו את שלושת הסיפורים הראויים לפרסים.
 7. אם ועדת השופטים לא תמצא סיפור הראוי לפרס הראשון או השני, תהיה רשאית לחלקם בין שני מהכרים, שסיפוריהם שווים בערכם האמנותי.
 8. הכרעת השופטים תהיה ברוב דעות.
 9. הסיפורים אשר לא יזכו בפרס, אך יודפסו ב„בצרון“, מחבריהם יקבלו שכר-סופרים כנהוג ב„בצרון“, לאחר פירסום תוצאות הפרסים.
 10. הפרסים יימסרו לזוכים בהם בטקס מיוחד, שיערך בתל-אביב או בניו-יורק.
 11. כתב-היד מוגש בעילום שם, כשהוא מסומן בסימן-היכר בלבד.
 12. המועד האחרון להגשת החומר הוא ט"ז בסיון, תשכ"א (31.5.1961)*.
- על המחבר להגיש את כתב-היד כתוב במכונת כתיבה ב-3 העתקים. יחד עם זאת יש להגיש במעטפה שניה סגורה המסומנת באותו סימן היכר שעל גבי כתב-היד את השם והכתובת המלאה של המחבר. את שתי המעטפות, המסומנות בסימן היכר משותף, יש להכניס למעטפה שלישית ולשלוח לועדת השופטים לפי הכתובת: אגודת הסופרים, ת. ד. 4151, תל-אביב.

* נענינו לבקשות המרובות להארכת המועד, וקבענו זמן מאוחד יותר לנעילת התחרות.

This is no 2¢ plane

by Harry Golden

As you fasten your seat belt on El Al's Britannia, the pilot makes his opening announcement in the Hebraic accents of a Biblical prophet. Immediately, he translates this into precise Oxford English. But by this time the versatility of the El Al crew does not surprise you. I found out shortly after we took off from Idlewild that the trim, efficient, quite pretty Sabra stewardess had been a sergeant in the Israeli Army. Later, when I was invited forward to meet captain and crew. I learned they had been trained by one of the world's great pilots, Flight Superintendent Tom Jones.

None of this is surprising really, because most of Israel's history is inextricably involved with the age of flight. Israel is the only country whose airline

is as old as itself, and as modern. El Al's service at Idlewild, London, Paris, and Tel Aviv is quick, personal, and punctual. It is an important link between America, Europe and the Middle East and you are treated importantly flying on it.

El Al is a cosmopolitan airline. I flew it, I know. Nor is this merely a matter of personal pride. Half the passengers who cross the Atlantic on the Britannia, fly only to London or Paris. And the atmosphere on El Al is closer to \$10 champagne than to 2¢ plain. In fact, if you order "for 2¢ plain" you will have to pour it from a Schwebbes bottle.

Nothing gives you as much a sense of belonging to the twentieth century as flying. And no flying is as easy and as thoroughly enjoyable as an El Al flight.